

Ҳуқуқҳои сиёсӣ бо дигар гурӯҳҳои ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон зич алоқаманданд, вале аз онҳо пеш аз ҳама бо он фарқ мекунанд, ки ба иштироки шаҳрвандон маҳз дар ҳаёти сиёсии давлат ва ҷомеа нигаронида шудаанд. Аммо ҳар як инсон ва шаҳрванд на танҳо бо сиёсат машғул аст, ӯ худро дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ низ татбиқ мекунад.

Ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсӣ бар фарқият аз ҳуқуқ ва озодиҳои шахсӣ (шаҳрвандӣ) на барои таъмини озодиҳои инфиродӣ мухторияти шахсият, балки барои зохиршавии ӯ ба сифати иштирокдори фаъоли раванди сиёсӣ равона гардидаанд.

Амалсозии ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсӣ ва фаъолияти пурзӯри онҳо дар идораи корҳои давлатӣ яке аз нишондиҳандаҳои ташаккули давлати демократӣ ва барқарории ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсӣ, ҳуқуқ ба худмуайянкунии халқҳо, низомии ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсӣ.

Савол ва супоришҳо

1. *Ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсӣ чиро ифода мекунанд? Кадам хусусиятҳои ҳуқуқҳои сиёсиро номбар карда метавонед?*

2. *Ба ақидаи Шумо, ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсии инсон аз дигар гурӯҳҳои ҳуқуқ ва озодиҳо бо чӣ фарқ мекунанд?*

3. *Ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсӣ дар кадом ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ ва милли таҳким бахшида шудаанд? Онҳо барои шаҳрванд чӣ аҳамият доранд?*

4. *Ҳуқуқҳои сиёсӣ инфиродӣанд ё дастаҷамъӣ? Ба андешаи Шумо, оё ҳуқуқ ва манфиатҳои дастаҷамъии ягон ташкилот ё иттифок, ки инсонро мушаххас узви он аст, барои маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ асос шуда метавонанд?*

5. *Ҳуқуқи халқ ба худмуайянкунӣ чист?*

6. *Ба фикри Шумо, оё рушди давлати демократӣ ва амалишавии ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрванд бо ҳамдигар алоқаманданд?*

7. *Ҳуқуқ ва озодиҳои ба низомии ҳуқуқҳои сиёсии шаҳрванд шомилбударо номбар кунед.*

8. *Иштироки шаҳрванд дар идоракунии корҳои давлатӣ чӣ гуна зохир мешавад?*

§ 31. ҲУҚУҚИ ИШТИРОК ДАР ҲАЁТИ СИЁСӢ ВА ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТ

1. ҲУҚУҚИ ИШТИРОК ДАР ҲАЁТИ СИЁСӢ ВА ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТ: МАФҲУМ, АҲАМИЯТ. Ҳуқуқи иштирок дар идоракунии давлат ва корҳои ҷамъиятӣ принсипи бунёди муносибатҳои байниҳамдигарии давлат ва шаҳрвандони он ва яке аз муҳимтарин ҳуқуқҳои сиёсӣ аст.

Иштироки бевоситаи шаҳрвандон дар идоракунии корҳои давлатӣ бо роҳи ифодаи раъйи онҳо дар интихобот ва раъйпурсӣҳо, инчунин иштироки шахсӣ дар қори мақомоти ҳокимиятҳои қонунбарор, иҷроия ва судӣ амалӣ мегардад. Беҳуда нест, ки қафолатҳо ва ҳамзамон шаклҳои амалишавии

хуқуқҳои сиёсии мазкур як қатор хуқуқҳои дигар: хуқуқи интихоб кардан ва интихоб шудан, хуқуқи иштирок намудан дар раёйпурсӣ, хуқуқи дастрасии баробар ба хидмати давлатӣ, хуқуқи иштирок дар эъзоми адолати судӣ ва ғайра мебошанд.

Хуқуқи иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи корҳои давлат ба шаҳрвандони мамлакат тааллуқ дорад. Шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бетабаа дар интихобот ва раёйлурсиҳо овоз дода наметавонанд, барои онҳо хизмати давлатӣ дастрас нест.

Хуқуқи мазкур бори аввал дар давраи инқилобҳои буржуазии асри ХУШ, дертар дар асри ХХ дар ҳуҷҷатҳои асосии байналмилалӣ оид ба хуқуқҳои инсон таҳким ёфт. Чунончи, мутобиқи моддаи 21-и Эълони умумии хуқуқи башар “Ҳар як инсон ҳақ дорад, бевосита ё ба воситаи намояндагон, ки озодона интихоб шуданд, дар идораи корҳои кишвари худ ширкат намояд. Ҳар як инсон дар кишвари худ ба хизмати давлатӣ хуқуқи баробар дорад”. Иродан халқ дар асоси муқаррароти санади мазкури байналмилалӣ бояд асоси ҳокимияти ҳукумат бошад. Он дар интихоботи даврӣ ва ғайрикалкӣ, ки бояд бо умумӣ ва баробар будани хуқуқи интихоботӣ бо роҳи овоздиҳии пинҳонин таъминкунандаи овоздиҳӣ гузаронида мешавад, ифода меёбад.

Паймони байналхалқӣ доир ба хуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ низ хуқуқи иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи корҳои давлатро таҳким бахшидааст. Мутобиқи моддаи 25-и он “Ҳар як шаҳрванд бояд бидуни ягон навъ таъбири дар моддаи 2 зикршуда ва бидуни маҳдудиятҳои беасос хуқуқ ва имкониятҳои зеринро дошта бошад: а) дар пешбурди корҳои давлатӣ чи бевосита ва чи бавоситаи намояндагон ба таври озод интихобшуда ширкат намояд; б) дар интихоботи озодаи даврӣ, ки дар асоси хуқуқи интихоботин умумӣ ва баробар бо овоздиҳии пӯшида ва таъминкунандаи иродан озодаи интихобкунандагон доир карда мешаванд, иштирок намояд ва интихоб шавад; с) дар кишвари худ аз имконияти умумии баробар ба хизмати давлатӣ истифода намояд”.

Дар аксари конститутсияҳои ҳозираи демократӣ хуқуқи шаҳрвандон барои иштирок кардан дар идораи корҳои давлат дар шакли маҷмуиати хуқуқҳои дар боло нишондодашуда ташаккул ёфтааст. Айнан ҳамин тавр он дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон низ таҳким бахшида шудааст:

Расми 28. Ман хуқуқ дорам Президент шавам

Шаҳрванд ҳақ дорад дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлатӣ бевосита ва ё ба воситаи вакилонаш иштирок намояд. Шаҳрвандон ба хидмати давлатӣ ҳуқуқи баробар доранд.

Моддаи 27-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳуқуқи иштироки шаҳрвандон дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлат ҳуқуқи муҳими сиёсӣ буда, бо Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хизмати давлатӣ” (соли 1998) ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ кафолат дода шудааст.

2. ҲУҚУҚИ ИШТИРОК ДАР ИНТИХОБОТ ВА РАӢЙПУРСӢ.

Ҳуқуқи интихоботии шаҳрвандон яке аз шаклҳои асосии ифодаи иродаи халқ ва иштироки он дар ҳаёти сиёсии ҷомеа мебошад. Иштироки шахсии шаҳрвандон дар фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ ба андозаи баробар чун тавассути намояндагони интихобмекардан онҳо ифодаи соҳибхитиёрии халқ ва шакли амалишавии принсипи ҳокимияти халқӣ аст, ки дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳким бахшида шудааст.

Дар Тоҷикистон халқ баёнгар соҳибхитиёри ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ буда, онро бевосита ё ба воситаи вакилони худ амалӣ мегардонад. Халқи Тоҷикистонро, сарфи назар аз миллаташон, шаҳрвандони Тоҷикистон ташкил менамоянд.

Моддаи 6-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳуқуқҳои асосии интихоботии шаҳрвандон аз инҳо иборатанд: 1) ҳуқуқи интихоб кардан (иброи овозона ва масъулияшиносонаи ирода дар интихобот ва раӢйпурсӣ); 2) ҳуқуқи интихоб шудан дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ; 3) ҳуқуқи аз ҷониби интихобкунандагон бозхонд шудани ашхосе, ки ба онҳо нобоварӣ изҳор гардидааст.

Ба хотир оред, ки принсипи тақсими ҳокимият чӣ маънӣ дорад? Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом мақомати ҳокимиятҳои қонунбарор, иҷроӣ ва судиро амалӣ мегардонанд? Кадом мақомати ҳокимияти давлатӣ дар Тоҷикистон тавассути интихобот ташаккул дода мешаванд?

Интихобот ва раӢйпурсӣ дар тамоми ҷаҳон шакли аз ҳама оммавии иштироки одамон дар идораи корҳои давлат ва ҷомеа гардидаанд ва ин таҷриба ба таври мутаносиб шомили ҳаёти шаҳрвандони Тоҷикистон гардидааст.

Интихобот усули муҳимтарини ташаккули мақомоти ҳокимият бо роҳи овоздиҳии умумихалқӣ мебошад.

РаӢйпурсӣ овоздиҳии умумихалқӣ онд ба масъалаҳои нисбатан муҳими ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятӣ, масалан, даровардани тағйири иловаҳо ба Конститутсия ва ғайра мебошад.

Интихобот ба мақомоти намоёндагии ҳокимият ва раёйпурсии умумихалқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи қонунгузории махсус дар бораи интихобот ва раёйпурсӣ гузаронида мешаванд. Ба санадҳои мазкурӣ меъёрӣ-ҳуқуқӣ инҳо мансубанд: Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон” (соли 1994), Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (соли 1999), Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (соли 1995) ва ғайра.

Ҳуқуқи интихоботӣ фаъол (ҳуқуқи интихоб кардан аз ҷониби худӣ шаҳрвандон) ва ғайрифаъол, яъне пассив (ҳуқуқи интихоб шудани шаҳрвандон ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ) мешавад. Ҳуқуқи интихоботии фаъол ва ғайрифаъол бо расидан ба синни балоғат, яъне аз 18-солагӣ фаро мерасад. Мутобиқи моддаи 27-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрванд аз синни 18 ҳуқуқи интихоб намудан ва интихоб шудан дорад. Дар раёйпурсӣ низ шаҳрвандон ба синни 18 расида ва мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи

Расми 29. Ҳуқуқ барои иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва идоран давлат

овоздиҳиш ҳуқуқи иштирок кардан дорад. Ба ашхосе, ки дар интихобот ва раёйпурсӣ дар Тоҷикистон иштирок карда наметавонанд, инҳо мансубанд: ашхоси аз ҷониби суд ғайри қобили амал эътирофшуда, ё ашхоси бо ҳукми суд дар ҷойҳои маҳрум аз овозӣ нигоҳдошташаванда.

Интихобот ва раёйпурсӣ дар асоси ҳуқуқи интихоботии умумӣ, баробар ва бевосита бо овоздиҳии махфӣ гузаронида мешаванд.

Принсипҳои дар Конститутсия номбаршудаи ҳуқуқи интихоботӣ чунин маънӣ доранд, ки иштироки шаҳрвандон дар интихобот ва раёйпурсӣ озод ва ихтиёрӣанд.

Интихобкунандагон дар онҳо дар асосҳои баробар, бе ягон таъбиз иштирок мекунанд. Овоздиҳӣ махфӣ буда, аз ҷониби шаҳрвандон бевосита амалӣ мегардад. Ҳар як шаҳрванд як овоз дорад. Назорат ва даҳолат ба изҳори иродаи ашхоси овоздиҳанда раво нест. Тайёри ва гузаронидани интихобот ва раёйпурсӣ кушода ва ошкоро сурат мегирад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидани интиҳобот ва раёйпурсиҳо ба зимми Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсӣ вогузор шудааст.

3. ХУКУКИ ДАСТРАСИ БАРОБАР ВА ХИДМАТИ ДАВЛАТӢ.

Хукуки дастрасии баробари шаҳрвандон ба хизмати давлатӣ яке аз хукукҳо ва озодиҳои асосии сиёсии қафолатдодаи қонунгузориҳои байналмилалӣ ва миллии мебошад.

Хизмати давлатӣ фаъолияти касбии ашхоси вазифаҳои давлатиро ишғолкарда онд ба таъмини иҷрои салоҳиятҳои мақомоти давлатӣ мебошад.

Мутобиқи моддаи 2-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хизмати давлатӣ” (соли 1998) “шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хизмати давлатӣ ҳукуки баробар доранд”. Тибқи моддаи 6-и ҳамин қонун бошад, яке аз принципҳои амалисозии хизмати давлатӣ дар Тоҷикистон “афзалиятмандии ҳукукҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд” маҳсуб мешавад.

Хукуки дастрасии баробар ба хизмати давлатӣ маънии баробарии имкониятҳои ибтидоӣ ва набудани таъйирро аз руи кадом як аломат дорад, аммо дар тамоми ҳаҷон ҳини қабулшавӣ ба хизмати давлатӣ низоми озмунҳо, санҷишҳои тестӣ, мусобиқоти дипломҳо мавҷуданд.

Ба хизмати давлатӣ шаҳрвандони на ҳавонтар аз 18-солаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки таҳсилоти мувофиқ дошта, ба талаботи Қонуни мазкур барои хизматчиёни давлатӣ ҳавобгӯянд, қабул карда мешаванд. Шаҳрванд дар ҳолатҳои зерин ба хизмати давлатӣ қабул карда намешавад ва дар хизмати давлатӣ буда наметавонад: 1) бо қарори ҳукми қонунӣ пайдокардан суд ҳамчун ғайри қобили амал ё қисман ғайри қобили амал эътироф шудани ӯ; 2) мавҷудияти доғи судии сарфи назар нагардида ва ё безъитбор доништанашуда барои дидаю доништа чиноят содир кардан, ки ба ишғол кардани вазифаи давлатии хизмати давлатӣ номувофиқ аст; 3) рад кардани раванди ба расмият даровардани дастрасӣ ба маълумотҳо, ки сирри бо қонун ҳимояшавандаи давлатӣ, хизматӣ ва ғайраро ташкил медиҳанд, дар сурати вобаста будани иҷрои вазифаи хизматӣ онд ба вазифаи хизматии хизмати давлатии довталаб бо истифодан он маълумотҳо; 4) ҳешовандони наздик ё аз онҳо худӣ будан (волидон, ҳамсарон, бародарон, хоҳарон, писарон, духтарон, ҳамчунин бародарон, хоҳарон, волидон ва фарзандони яке аз ҳамсарон) ба хизматчиёни давлатӣ, агар хизмати давлатии онҳо бо тобеияти бевосита ё зери назорат будани яке аз онҳо бар дигаре алоқаманд бошад; 5) мавҷудияти шаҳрвандии давлати хориҷӣ, ба истиснои ҳолатҳои, ки агар дастрасӣ ба хизмати давлатӣ дар асосҳои байниҳамдигарии қарордодҳои байнидавлатӣ ба танзим дароварда шуда бошад; 6) дар дигар ҳолатҳои истисноии муқарраркардан қонунҳо ва санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар сурати дар рафти тафтишот ошкор гардидани ҳолатҳои монешавандаи қабули шаҳрванд ба хизмати давлатӣ шаҳрванди мазкур

ба таври хаттӣ оид ба рад гардидани қабули ӯ ба хизмати давлатӣ бо нишон додани сабабҳои чунон радкунӣ хабардор карда мешавад.

Шаҳрванд ба хизмати давлатӣ дар асоси қарордоди (аҳдномаи) меҳнатӣ, ки дар асоси Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон баста мешавад, қабул мегардад. Қабули шаҳрванд ба хизмати давлатӣ мувофиқи тартиботи муқарраргардида бо қарори мақомоти дахлдори давлатӣ (шахси мансабдор) дар бораи таъин кардани шаҳрванд ба вазифаи давлатии хизмати давлатӣ ба расмият дароварда мешавад.

4. МАҲДУДИЯТҲОИ ҲУҚУҚИ ИШТИРОК ДАР ҲАЁТИ СИЁСӢ ВА ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТ. Умумӣ будани ҳуқуқҳои интихоботӣ маънии бемаҳдудияти онҳоро надорад. Чунончи, дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунгузорӣ маҳдудиятҳои ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлат зикр гардидаанд. Аз ҷумла мутобиқи моддаи 27-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон "Шахсоне, ки аз тарафи суд ғайри қобили амал доништа шудаанд ва ё мувофиқи ҳукми суд дар ҷойҳои аз озодӣ маҳрумшудагон нигоҳ дошта мешаванд, ҳуқуқи дар интихобот ва раёйпурсӣ иштирок кардан надоранд". Маҳдудиятҳои муайян ҳамчунин нисбати қабул ба хизмати давлатӣ раво доништа мешавад.

Дар шароитҳои вазъияти фавқулодда дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон интихобот ва раёйпурсӣ гузаронида намешаванд.

Ба ин тариқ, ҳуқуқи шаҳрвандон барои иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлат яке аз ҳуқуқҳои асосии сиёсии таҷассумкунандаи соҳибхитӣ инсон ва шаҳрванд дар давлати демократӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир оред: ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлат, ҳуқуқи фаъоли интихоботӣ, ҳуқуқи ғайрифавқулодда интихоботӣ, интихобот, раёйпурсӣ, хизмати давлатӣ.

Савол ва суҷоришҳо:

1. Зери таркиби ҳуқуқи шаҳрванд барои иштирок кардан дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлат чиро мефаҳманд?

2. Интихобот ва раёйпурсӣ чистанд? Санадҳои ба Шумо маълуми меъёрӣ-ҳуқуқии таҳкимбаҳандаи ҳуқуқҳои шаҳрвандонро бо бати интихоб кардан, интихоб шудан ва ҳуқуқи иштирок намудан дар раёйпурсиҳо номбар кунед.

3. Моддаи 2-и Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон" (соли 1995)-ро бодидқат хонед ва ба саволи зерин ҷавоб гӯед: "Ба раёйпурсии умумихалқӣ масъалаҳо дар хусуси сарҳадҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, андозҳо, буҷет, тақсимооти маъмурий-ҳуқуқӣ, қабули ҷораҳои фавқулодда ва таъхирнопазир оид ба ҳимояи тартиботи ҷамъиятӣ, ҳифзи саломатӣ ва амнияти шаҳрвандон, тағйир додани мақом ва тамомияти арзиш Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, ҳамчунин масъалаҳои марбут ба таъин намудан ва озод кардани шахсони мансабдор, ки ба салоҳияти Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷлиси

якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, ҳамчунин масъалаҳои ба иҷрои ӯҳдадориҳо оид ба қарордодҳои байналмилалӣ ҷумҳурӣ тааллуқдошта бароварда намешаванд". Ба андешаи Шумо, чаро масъалаҳои номбаршударо ба раёйпурсӣ баровардан мумкин нест?

4. Хизмати давлатӣ чист? Дар кадом ҳолатҳо шахрванд хизматчиӣ давлатӣ шуда наметавонад?

5. Ба андешаи Шумо, оё маҳдуд сохтани ҳуқуқи шахрванд барои иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлат раво аст? Ҷавоби худро далелнок соzed.

§32. ҲУҚУҚИ МУТТАҲИДШАВӢ

1. ҲУҚУҚИ МУТТАҲИДШАВӢ: МАФХУМ, АҲАМИЯТ. Ҳуқуқи муҳими сиёсӣ, ки ба иштироки шахрвандон дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ муносибати бевосита дорад, ҳуқуқи ба ҳар кас кафолатдодашудан муттаҳидшавӣ бо фарогирии ҳуқуқи таъсис додани иттифокҳои касаба барои ҳимояи манфиатҳои худ мебошад. Ин ҳуқуқ, ки ҳамчунин чун озодии иттиҳодияҳо ва ассосиатсияҳо маъруф аст, ба шахрвандон имконияти истифодаи шаклҳои гуногуни фаъолияти якҷояи ташкилӣ, муттаҳидсозии кӯшишҳои худ баҳри амалисозии ин ҷе вазифаҳоро медиҳад.

Иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ба инкишофи фаъолияти сиёсӣ ва худфаъолиятҳои шахрвандон мусондат мекунад, бинобар ин амалисозии ҳуқуқи озодона ва соҳибхитиёрон таъсис додани иттиҳодияҳои гуногуни ҷамъиятӣ кафолати ташаккулёбии давлати демократӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ мебошад. Ҳуқуқ ба муттаҳидшавӣ принсипи плюрализми сиёсиро таҷассум карда, ба мӯътадиллии вазъи сиёсӣ дар мамлакат мусондат мекунад.

Плюрализм (аз лот. Pluralis- бисёр) принсипи ифодакунандаи гуногуирангии сиёсӣ ва идеологӣ, имконияти дар ҷомеа озодона арзи вучуд кардани ақидаҳои гуногуни сиёсӣ, мактабҳо, идеологияҳо, хизмҳои гуногуни сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ бо ҳадафҳо ва барномаҳои гуногун мебошад.

Ҳуқуқ ба муттаҳидшавӣ имконияти маҳдуд накардани ҳокимияти давлатӣ аз ҷониби қувваҳои сиёсӣ, гурӯҳи одамон ва шахсиятҳои алоҳида, балки бо роҳи изҳори иродаи аксарият ба вақти муайяне додани ҳокимият ба онҳоро фароҳам меорад, ки ба онҳо бовар доранд.

Ҳуқуқи муттаҳидшавии шахрвандон дар худ ҳуқуқи таъсис додан, дар асоси ихтиёрий ширкат варзидан дар таъсиси иттиҳодияи ҷамъиятӣ барои хифзи манфиатҳои умумӣ ва муваффақ шудан ба ҳадафҳои умумӣ, ҳуқуқи ихтиёрий дохил шудан ба иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ мавҷуда ҷе худдорӣ кардан аз дохилшавӣ ба онҳо, ҳамчунин ихтиёрий ва бемамониат баромадан аз иттиҳодияҳои ҷамъиятӣро фарогир аст. Ҳеч кас ҳақ надорад, ки шахрвандро дар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ нигоҳ дорад. Дохилшавӣ ва

баромадан аз иттиҳодияҳо танҳо аз хоҳиш ва продаи шаҳрвандон вобаста аст.

Ҳуқуқ ба муттаҳидшавӣ бо дигар ҳуқуқҳо ва озодиҳои сиёсӣ, масалан, бо озодии фикр, суҳан, эътиқод, бо ҳуқуқи иштирок дар интиҳобот ва ғайра алоқаи байниҳамдигарӣ дорад. Таъсири иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ба амалишавии ҳамаи дигар ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон мусоидат мекунад.

Ҳуқуқ ба муттаҳидшавӣ дар натиҷаи муборизаи ҷурдавоми халқ ташаккул ёфта, муттаҳидшавӣ муқаммал гардидааст. Дар ҷаҳони имрӯза он дар стандартҳои байналмилалӣ ҳуқуқҳои инсон ва дар аксари конституцияҳои таҷассум ёфтааст. Чунинки, муттаҳидшавӣ моддаи 20-и Эълони умумии ҳуқуқи башар ба ҳар кас озодии асосиатсияро кафолат

Расми 30. Ҳуқуқ барои муттаҳид шудан

дода мешавад, касе маҷбур карда намешавад, ки ба ин ё он асосиатсия дохил гардад. Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ низ дар моддаи 22 ҳуқуқ ва озодии асосиатсияро бо фарогирии таъсири иттифоқҳои касба ва дохил шудан ба онҳо барои ҳимояи манфиатҳои худ таҳким мебахшад.

Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи шаҳрвандонро ба муттаҳидшавӣ кафолат медиҳад.

Шаҳрвандон ҳуқуқи муттаҳид шудан доранд. Шаҳрванд ҳақ дорад дар ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, аз ҷумла ҳизбҳои характери демократӣ, динӣ ва атеистӣ дошта, иттифоқҳои касба ва дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ иштирок намояд, ихтиёран ба онҳо дохил ва аз онҳо хориҷ гардад.

Моддаи 28-и Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳуқуқи шаҳрвандон ба муттаҳидшавӣ ва кафолатҳои он, ҳамчунин тартиби таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ” (соли 1998), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ” (соли 1998) ва дигар санадҳои меъёрӣ-қонунгузорӣ ба танзим дароварда мешавад.

Ҳуқуқи шаҳрвандон ба муттаҳидшавӣ мутлақ нест, вай ба манфиатҳои амнияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳифзи саломатӣ ва маънавияти аҳоли ё ҳимояи ҳуқуқҳо ва озодиҳои шахсонӣ дигар метавонад

маҳдуд карда шавад. Қонунгузори мамлакат барои аз ин ҳуқуқҳо истифода кардани ашхосе, ки навъҳои муайяни фаъолияти касбиро ба ҷо меоранд, масалан, онҳое, ки ба хайати қувваҳои мусаллаҳ ва милиса дохиланд, метавонад маҳдудиятҳо ҷорӣ намояд.

2. ИТТИХОДИЯҲОИ ҶАМЪИЯТӢ ВА ХИЗБҲОИ СИЁСӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Қонунгузори мамлақати мо фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва хизбҳои сиёсиро кафолат медиҳад. Мутобики моддаи 8-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон “ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ инкишоф меёбад. Иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар доираи Конститутсия ва қонунҳо таъсис меёбанд ва амал мекунанд”. Давлат дар фаъолиятҳои ба онҳо имкониятҳои баробар медиҳад.

Иттиҳодияи ҷамъиятӣ ташкилоти ихтисосӣ худидоракунада ва ғайритиҷоратии бо ташаббуси шаҳрвандон дар асоси умумияти ақидаҳо муттаҳидгаштааст барои амалсозии ҳадафҳои умумии дар Оинномаи иттиҳодияи ҷамъиятӣ нишондолашуда.

Дар асоси моддаи 5-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ” хизбҳои сиёсӣ, ҳаракатҳои оммавӣ, иттифокҳои касаба, ташкилотҳои занон, собиқадорон, маъҷубон, ҷавонон ва кӯдакон, иттиҳодияҳои илмӣ, техникаӣ, маданӣ-маърифатӣ, варзишӣ, иттифокҳои эҷодӣ, фондҳо, асосиатсияҳо, кумитаҳо ва дигар иттиҳодияҳои шаҳрвандон ҳамчун иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ эътироф мешаванд.

? *Фикр кунед ва мисолҳои ба Шумо маълуми иттиҳодияҳои ҷамъиятии дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон амалкунандаро оред.*

Дар айни замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бисёр иттиҳодияҳои ҷамъиятии кӯдакон таъсис ёфтаанд. Масалан, дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ созмонҳои талабагии “Ахтарон” ва “Ворисони Сомониён”, ҳамчунин дар синфҳои болоии мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ ва мактабҳои ибидой, миёна ва олии касбӣ Иттифоқи ҷавонони Тоҷикистон амал мекунанд. Ҳамаи онҳо ихтисосӣ таъсис гардида, узвият ва баромадан аз сафҳояшон ба иродаи озода асос ёфтаанд.

Ба ин тарик, навъҳои гуногуни иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ мавҷуданд, вале ба иттиҳодияҳои ҷамъиятии хизбҳои сиёсӣ танҳо хизбҳои мутааллиқанд, ки ҳадафҳои соҳибият ба ҳокимият аст. Фақат онҳо ба фаъолияти сиёсӣ ҳақ доранд. Ҳадафҳо ва вазифаҳои хизби сиёсӣ дар оиннома ва барномаи он, ки ба ҳама дастрас гардида мешавад, ифода меёбад.

Хизбҳои бояд манфиатҳои гурӯҳҳо ва табақаҳои муайяни аҳолиро ифода ва ҳимоя кунанд. Ба ин маънӣ созмонҳои хизбӣ ҳанӯз дар дунёи қадим амал мекарданд. Аз ҷумла дар бораи онҳо Арасту маълумот дода, байни шаҳрвандони давлати Афина соқинони кӯҳсорон, ҳамвориҳо ва назди соҳилхоро ҷудо мекунанд. Айнан чунин гурӯҳҳо дар Рим низ амал карда,

нетилохи “хизб” (“партия”) дар ҳамин ҷо пайдо шудааст. Барои ин гурӯҳҳо ҷуvin чихатҳо хос буданд: табакагӣ, камшуморӣ, ноустуворӣ (ҳама гуна дигаргунишавии вазъият боиси парокандагии гурӯҳ мегардад); аз нигоҳи ташкилӣ расмӣ надостан; робитаи сусти бо оммаҳо (характери баргузидагӣ). Ҷунин гурӯҳҳо дар асрҳои миёна низ мавҷуд буданд, масалан, муборизаи маълуми “сиёҳҳо” (феодалҳо) ва “сафедҳо” (бойҳои шахрӣ) дар Флоренсияи асри XI. Инқилобҳои буржуазӣ барои пайдошавии хизбҳои зиёд тасон бахшидаанд. Ҷунончи, Инқилоби Фаронса ба пайдошавии хизбҳои феялино, жирондиён ва якобиҳо оварда расонд. Таъсири назарраси хизбҳо ба сиёсат дар миёнаҳои асри XIX ба амал омад. Дар ин давра нахустин хизбҳои оммавӣ дар мамлакатҳо ҷун ИМА (соли 1828 – хизби демократӣ, соли 1854 – хизби ҷумҳуриявӣ) ва Британияи Кабир (соли 1850- хизби либералӣ, соли 1867- хизби консервативӣ) пайдо шуданд. Дар дигар мамлакатҳо хизбҳои сиёсӣ дертар созон ёфтанд.

Хизби сиёсӣ иттиҳодии ҷамъиятест, ки назифан асосан иштирок дар ҳаёти сиёсии ҷомеа тавассути ташаккули продаи сиёсии шахривандон, ҳамҷунин амалисозии ҳокимият ба воситаи намояндагон худ мебошад.

Хизбҳои сиёсии ҳозира манфиатҳои гурӯҳҳои муайяни аҳолиро ифода мекунанд: онҳо ро ба узвийат ва ҷонибдорӣ худ ҷалб мекунанд; барои қисми муайяни ҷомеа барномаи сиёсии ҷолиб таҳия карда, дар мубориза барои ҳокимият ширкат меварзанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи моддаи 28-и Конститутсияи хизбҳои сиёсӣ метавонанд аз он ҷумла моҳият (характер)-и демократидошта, динӣ ва атеистӣ бошанд. Тибқи моддаи 3-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хизбҳои сиёсӣ” дар мамлакати мо танҳо хизбҳои сиёсии ҷумҳуриявӣ созон ёфта метавонанд. Онҳо аз ҷониби шахривандон озодона, бе ягон руҳсат, дар анҷумани (конференсия, ҷамъомад) муассисон бо қабул кардани Оиннома ва ташкил намудани мақомоти роҳбарикунандаи хизб созон меёбанд.

Хизби сиёсӣ дар каламрави мамлакати мо бояд аз тарафи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шавад. Барои гузаштан аз қайди давлатӣ хизбҳои сиёсӣ рӯйхати на қамтар аз ҳазор нафар шахривандони ҷонибдорро, ки соқинони аксар шахру навоҳии ҷумҳурий мебошанд, пешниҳод мекунанд. Дар Тоҷикистон амал кардани хизбҳои сиёсии дигар давлатҳо, аз ҷумла сохторҳои онҳо манъ аст.

Феълан дар Тоҷикистон 8 хизби сиёсӣ амал мекунанд: Хизби коммунисти Тоҷикистон, Хизби демократии Тоҷикистон, Хизби халқӣ-демократии Тоҷикистон, Хизби наҳзати исломии Тоҷикистон, Хизби сотсиалистии Тоҷикистон, Хизби сотсиал-демократии Тоҷикистон, Хизби аграрии Тоҷикистон, Хизби ислоҳоти иқтисодии Тоҷикистон.

Мутобиқи моддаи 5-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хизбҳои сиёсӣ” узвийат ба хизби сиёсӣ танҳо бо баёни озодонаи продаи шахривандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мумкин аст. Шахривандоне узви хизби сиёсӣ шуда метавонанд, ки синнашон ба 18 расидааст.

Дар сурати аз ҷониби хизби сиёсӣ вайрон карда шудани Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои конституционӣ ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин аз мамлакатҳои хориҷӣ кӯмакҳои иқтисодӣ сиёсӣ гирифтани онҳо Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Прокурори Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи қатъ кардани фаъолияти гайриқонунӣ оғоҳнома мебароранд. Агар хизб дар муҳлати даҳ рӯз талаботро дар бораи қатъ намудани фаъолияти гайриқонунӣ иҷро накунад, фаъолияти он бо қарори Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муддати то шаш моҳ метавонад қатъ карда шавад. Дар ҳолатҳои қатънак муайянкардан қонун пурра қатъ кардани фаъолияти хизб мумкин аст.

3. ҚАҶОЛАТҲО ВА МАҲДУДИЯТҲОИ ҲУҚУҚИ МУТТАҲИДШАВИ.

Ҳуқуқи муттаҳидшавии шаҳрвандон танҳо дар ҳолатҳои аниқ муқарраркардан қонун маҳдуд карда мешавад. Дар қонунгузори мамлакатҳои гуногун аксаран маҳдудсозии ҳуқуқи мазкур дар шакли манъсозии таъсиси ҷамъиятҳои махфӣ, соҳмонҳои ҳарбикунонидашуда ва иттиҳодияҳои ҳадафҳоишон зиддиҷамъиятӣ дучор мешавад.

Ҷунончи, мутобиқи моддаи 8-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон “Таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва хизбҳои сиёсӣ, ки наҷодпарастӣ, миллатгарой, ҳусумат, бадбинии иҷтимоӣ ва мазҳабиро тарғиб мекунанд ва ё барои бо зӯри сарнагун кардани соҳтори конституционӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳ даъват менамоянд, манъ аст”.

Тибқи моддаи 4-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хизбҳои сиёсӣ” таъсис ва фаъолияти хизбҳои сиёсӣ, ки ҳадафҳои фаъолиятҳои ба зӯран сарнагун кардани соҳти конституционӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳ, тарғиби маҳалгарой, бадбинии миллӣ, иҷтимоӣ ва динӣ ниғаронида шудаанд, манъ аст. Хизбҳои сиёсӣ ва аъзои онҳо дар фаъолияти сиёсӣ худ ҳақ надоранд, ки ташкилотҳои диниро истифода кунанд.

Ғайр аз ин, таъсис ва фаъолияти хизбҳои сиёсӣ дар мақомоти амнияти давлатӣ, қорҳои дохилӣ, прокуратура, гумрук, полиси андоз, адлия, судҳо, Қувваҳои мусаллаҳ ва дигар ташкилотҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мактабҳои миёна ва таълимгоҳҳои олии роҳ дода намешавад.

Судҳо, прокурорҳо, хизматчиёни ҳарбӣ, қормандони мақомоти қорҳои дохилӣ, амнияти давлатӣ, полиси андоз, гумрук, адлия, ҳамчунин шаҳрвандони қоричӣ ва ашҳоси бетабаа аъзои хизбҳои сиёсӣ шуда наметавонанд.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқи муттаҳидшавӣ, плюрализм, иттиҳодияи ҷамъиятӣ, хизби сиёсӣ.

Савол ва супоришҳо:

1. Ҳуқуқи муттаҳидшавӣ қист? Ҳуқуқи муттаҳидшавӣ барои шаҳрвандон ҷаҳамият дорад?

2. Зери мафҳуми "плюрализми сиёсӣ" чиро мефаҳманд?

3. Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ байналмилалӣ ва миллии таҳкимбаҳшиданӣ ҳуқуқӣ муттаҳидшавиро номбар кунед.

4. Иттиҳодияи ҷамъиятӣ чист? Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ гуна иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ амал мекунанд?

5. Мисоли зеринро аз таҷрибаи суди Британияи Кабир бодикқат хонда, ба савол ҷавоб гӯед: "Маъмурияти яке аз роҳҳои оҳан гурӯҳи калони қормандонро аз қор озод кард. Сабаби ин ҳол бо вуҷуди мавҷудияти фишори қордиҳандагон аз ҷониби онҳо рад карда шудани узвият ба иттифоқҳои касабӣ роҳроҳанҷиён гардид. Суд парвандаро баррасӣ намуда, қайд кард, ки аз қор озод кардан ӯ таҳдиди қорғар баҳри бе ризқу рӯзӣ мандани ӯ ва аҳли оилааш шакли вазнини маҷбурсозӣ баҳри узвият ба иттифоқи касабӣ аст. Суд ба ҳулосае омад, ки чунин маҷбуркунӣ ҳуди табиати муттаҳидшавии озоду ихтиёро маҳв месозад". Ба андешаи Шумо, оё дар ин ҳолат ҳуқуқӣ муттаҳидшавӣ вайрон карда шуд? Чаро шаҳрвандонро бар ҳилофи иродаи онҳо баҳри узвият ба иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ маҷбур кардан мумкин нест?

6. Ҳизби сиёсӣ чист? Ҳизбҳои сиёсӣ аз дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ бо чӣ фарқ мекунанд?

7. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз чандсолагӣ узви ҳизби сиёсӣ шудан мумкин аст? Оё шаҳрвандони хориҷӣ аъзои ҳизбҳои сиёсӣи Тоҷикистон шуда метавонанд?

8. Поряи зеро аз Қонун бар зидди ташиқ кардани ҳизбҳои нав, ки дар Олмон фашистӣ соли 1933 қабул карда шуда буд, бодикқат хонед: "1. Дар Олмон ба сифати ҳизби сиёсӣ ягона Ҳизби милли-социалистӣ қорғарӣ мавҷуд аст. 2. Агар ягон кас барои дастгирӣ намудани сохтори ташиқии ягон ҳизби дигаре ӯ баҳри таъсиси ҳизби нав тадбире андешад, вай бо нигоҳдорӣ дар қинниҳона ба мӯҳлати то 3 сол ӯ ҳабс кардан ба мӯҳлати аз 6 моҳ то 3 сол ҷазо дода мешавад". Ба андешаи Шумо, чаро дар ин давраи таърихӣ дар Олмон таъсиси дигар ҳизбҳои манъ карда шуда буд?"

§33. ҲУҚУҚИ ИШТИРОҚ ДАР МАҶЛИСҲО, ГИРДИҲАМОИҲО, НАМОИШҲО ВА РОҲНАЙМОИҲОИ ОСОИШТА

**1. ҲУҚУҚИ ИШТИРОҚ ДАР ҶАМЪОМАДҲО, МАҶЛИСҲО,
НАМОИШҲО ВА РОҲНАЙМОИҲОИ ОСОИШТА: МАФҲУМ,
ХУСУСИЯТҲО.** Ҳуқуқи иштироқ дар маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо,
намоишҳо ва роҳнаймоиҳои осоишта унсурҳои муҳими ҳокимияти халқӣ,
ҳуқуқи асосии сиёсӣи инсон ва шаҳрванд аст.

Ҳар инсон бояд имконият дошта бошад, ки фикри худро онд ба маъсалаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ ба таври инфиродӣ ӯ дастаҷамъӣ
чорабинӣҳои гуногуни оммавӣ ташиқ карда ва гузаронида ва дар онҳо
иштироқ карда, баён карда тавонад. Ҳуқуқи иштироқ дар чорабинӣҳои

оммавиरो шаҳрвандон чи ба манфиати рушди шахсияти худ, худифшосозӣ ва чи барои иштироқи ҷамоатаи худ дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ амалӣ гардонда метавонанд.

Чорабиниҳои оммавиरो чи шаҳрвандон ва чи мақомоти ҳокимияти давлатӣ метавонанд ташкил кунанд, бинобар ин онҳо, чун қоида, ҳадафҳои зерин доранд: ё дастгирии ҷамоатаи ҳокимияти давлатӣ, ё эътироз ба амалҳо ва қарорҳои онҳо. Ҳамчунин онҳо бо мақсади ҷалб кардани тавачҷӯҳ ба масъалаҳои муҳими ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатии шаҳрвандон, ҳуди мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, барои ҳифзи ҳуқуқҳо ва манфиатҳои табақаҳои гуногуни аҳолии гузаронида мешаванд. Чорабиниҳои мазкур ба ифодаи на танҳо ақидаҳои сиёсӣ дахл мекунанд, балки иҷтимоии метавонанд талабҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дошта бошанд.

Бисёр вақт дар мамлакат чорабиниҳои оммавии барои тамоми аҳолии барҷаста гузаронида мешаванд, масалан, ҷашнвораҳо, зодрӯзи ҳодимони илм ва фарҳанг, санаҳои воқеаҳои таърихӣ ва сиёсӣ, ки моҳияти фарҳангӣ-сиёсӣ доранд. Аммо дар параграфи мазкур сухан дар бораи чорабиниҳои ифодакунандаи ҷамоатаи сиёсӣ шаҳрвандон меравад.

Ҳуқуқи иштирок дар маҷлисҳо, гирдиҳамонҳо, намоишҳо ва роҳпаймонҳои ороишта дар худ инҳоро фароғир аст: 1) ҳуқуқи ташкили чорабиниҳои оммавӣ ва иштирок дар он; 2) ҳуқуқи аз давлат талаб кардани пешниҳоди роғони ҷазои қушод (кӯчаҳо, майдонҳо, боғҳо ва ғайра) барои гузаронидани чорабиниҳо, паҳн кардани иттилоот дар ВАО, ҳамкориро дар ташкилу гузаронидани чорабиниҳо; 3) ҳуқуқ ба ҳимояи давлатӣ дар сурати зарурат.

Чорабиниҳои оммавиरो дар шаклҳои гуногун гузаронидан мумкин аст, ки асоситаринашон инҳоянд: ҷамъомадҳо, гирдиҳамонҳо, намоишҳо, роҳпаймонҳои ороишта, пикетҳо, манифестатсияҳо.

Маҷлис – иштироқи ҷамъияти шаҳрвандон дар ҳақиқат муайяншудаи ҷамъиятӣ ва вақти ҳақиқат муайянгардида барои муҳокимаи дастҷамъӣ ва ҳақиқат ягон масъала.

Маҷлисҳо дар толорҳо, майдонҳо ва дигар ҷойҳо гузаронида мешаванд. Иштирокдорони ҷамъомад одатан қарор (резолутсия) қабул мекунанд.

Гирдиҳамонӣ шакли муташаккилии ифодаи афкори ҷамъиятӣ, дастгирии оммавии қарорҳо, талабот ва дигар муроҷиатҳои шаҳрвандон аст, ки дар ҳақиқат ва вақти ҳақиқат муайяншуда гузаронида мешавад.

Гирдиҳамонҳо барои муҳокимаи масъалаҳои муҳими ҷамъиятӣ, аз ҷумла сиёсӣ, дастгирии ягон талабот, изҳори ҳамраъӣ ё эътироз оид ба ҷамоатаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ташкил карда мешаванд. Гирдиҳамонҳо дар ҳақиқат муайян гузаронида шуда, дар онҳо ҳамаи хоҳишмандон метавонанд суханронӣ кунанд, нуқтан назари хешро оид ба масъалаҳои, ки сабаби ин чорабинӣ шудаанд, баён доранд.

Намоиш шакли баёни муташаққилонаю оммавӣ ва дастачамъонаю инфиродии афкор оид ба ҳама гуна масъалаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ аст.

Намоиш шакли нисбатан маъмули ҷорабинҳои оммавӣ буда ва одатан оид ба ягон воқеаи муҳими хуш, ё барои баёни эътироз барпо гардида, роҳпаймоии оммавӣ намоишгарон бо шиорҳо, транспарантҳо ва плакатҳо аст. Одатан дар намоишҳо ҳазорон одамон иштирок мекунанд. Намоишҳо метавонанд бо гирдиҳамоиҳо оғоз гарданд ва анҷом ёбанд. Яке аз гуногуннавиҳои намоиш роҳпаймоӣ мебошад.

Роҳпаймоӣ як навъи намоиш аст, ки бо роҳи ҳаракати шаҳрвандон бо маршрӯти қаблан муайяншуда сурат мегирад.

Роҳпаймоӣ, чун қоида, шакли пиёда қадам зада, баён кардани фикру ақидаҳо аст, ки дар ин маврид гурӯҳи одамони ҳамфикри бо мақсади умумӣ муттаҳидшуда ба ҷои муайян, масалан, назди бинои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ё манбаи хатари экологӣ ва ғайра ҷамъ омада, ин ҷо ҷамъомади начандон қалон мегузаронанд. Иштирокдорони роҳпаймоӣ метавонанд ба мақомоти дахлдори ҳокимияти давлатӣ эътироз ё талабот пешниҳод кунанд, аз воситаҳои агитатсияи аёнӣ, асбобҳои аудиовизуалӣ истифода намоянд. Гуногуннавиҳои роҳпаймоиҳо гузаштан тавассути мавзеи аҳолинишин ва тамоми мамлакат аст.

Пикет шакли ошкоро баён кардани афкори дастачамъӣ ё инфиродии шаҳрвандон бо роҳи ҷойгирсозии онҳо дар назди объекти пикетшаванда мебошад.

Пикет гурӯҳи начандон қалони одамон аст, ки бо плакатҳо ва транспарантҳо дар назди ягон объект, аксаран дар назди бинои мақомоти ҳокимияти давлатӣ рост меистанд, мешинанд ва ё ба таври ҳалқашакл ҳаракат мекунанд. Бар фарқият аз дигар шаклҳои пикетро як одам ҳам карда метавонад. Гуногуннавиҳои махсуси ташкили пикет шаҳрчаи ҳаймагӣ аст.

Манифестатсия омезиши навъҳои гуногуни ҷорабинҳои оммавӣ аст.

На ҳамаеша ҷамъшавии тасодуфии одамонро ҷамъомад ва аз ҷониби онҳо муҳокима шудани ягон масъаларо гирдиҳамоӣ номидан мумкин аст. Барои ин дар онҳо мавҷуд будани мақсадҳои яққояи ҷамъиятӣ-сиёсӣ лозим аст. Ғайр аз ин дар хусуси чунин ҷамъомад бояд мақомоти ҳокимияти давлатӣ пешакӣ хабардор карда шаванд. Аммо дар баъзе ҳолатҳо одамони тасодуфан ҷамъшуда метавонанд иштирокдори чунин ҷорабиниҳо шаванд. Масалан, соли 1961 дар шаҳри Берлин шаҳриён шоҳиди оғози сохтмони девори Берлин гашта, ба он эътироз баён карданд ва ба ин тариқ, ташкилкунадагони ғайриихтиёрии гирдиҳамоии зидди бунёди ин девор гаштанд.

Ба андешаи Шумо, оё чамъашии одамони мутахассир дар ҷои ба вукӯъ пайвастани садамон нақдиётӣ дар роҳ, ё ғуруҳи шаҳриёро, ки бегоҳӣ дар назди фаввори муҳассамии Исмаили Сомонӣ чамъ омада, истироҳат мекунад, шакли оммавӣ ошкорон баёнӣ афкор ҳисобидан мумкин аст? Ҷавоби худро дилеҷнок созад.

Чамъомадҳои оммавии осоишта метавонанд ба масъалаҳои гуногуни ҳаёти байналхалқӣ бахшида шаванд. Чунин шакли чорабиниҳо аз нимаи дуюми асри ХХ маъмул гардиданд. Аҳолии бисёр мамлакатҳои ҷаҳон бо ин роҳ ба сиёсати ҷангҷӯёнаи ҳукуматҳои худ ё дигар давлатҳо эътироз баён мекунанд, ташаббусҳои ҷангҷӯёнаро маҳкум месозанд ва муборизаи халқҳои мамлакатҳои гуногунро барои истиклолият дастгирӣ мекунанд.

Ҳуқуқи озодии чамъомадҳои осоишта дар ҳуҷҷатҳои асосии байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон таҷассум ёфтаанд. Чунончи, ҳуқуқи мазкурро моддаи 20-и Эълониҳои умумии ҳуқуқи башар таҳким бахшидааст, онро Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрандӣ ва сиёсӣ низ қафолат медиҳад, ки дар моддаи 21-умаш омадааст: “Ҳуқуқ ба чамъомадҳои осоишта эътироф карда мешавад”.

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳуқуқи иштироки ҳар касро дар чамъомадҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳои осоишта қафолат додааст.

Шаҳрванд ҳақ дорад дар маҷлис, гирдиҳамоӣ, намоиш, роҳпаймоии осоишта, ки қонун муқаррар кардааст, ширкат варзад. Ҳеч касро ба ин тадбирҳо маҷбуран ҷалб кардан мумкин нест.

Моддаи 29-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳуқуқи иштирок дар чамъомадҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳои осоишта бар фарқият аз дигар ҳуқуқи озодиҳои сиёсӣ на танҳо ба шаҳрвандони мамлакат тааллуқ дорад, балки онро шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бетабаа низ метавонанд амалӣ гардонанд. Ҳуқуқи мазкур мутлақ набуда, онро метавон танҳо дар асоси қонун маҳдуд кард.

2. ҚОНУНГУЗОРИИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ҲУҚУҚИ ИШТИРОК ДАР ЧАМЪОМАДҲО, ГИРДИҲАМОИҲО, НАМОИШҲО ВА РОҲПАЙМОИҲОИ ОСОИШТА

Ҳуқуқи шаҳрвандон ба гузаронидани чамъомадҳои осоишта бо Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маҷлисо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳои осоишта” (соли 1998) ва дигар ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ қафолат дода шудааст.

Мутобиқи моддаи 1-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маҷлисо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳои осоишта” шаҳрвандон ҳақ доранд дар маҷлисо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳои осоиштаи муқарраркардан қонун иштирок намоянд. Ҳеч

касро ба ин тадбирҳо маҷбуран ҷалб кардан мумкин нест. Тибқи моддаи 4-и қонуни мазкур шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бетабаа аз озодии иштирок дар намоишҳо баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи қонуни мазкур, ба истиснои ҳолатҳои пешбиникардаи қонунгузори амалкунанда, истифода мебаранд. Масалан, ба чунин ҳолатҳои истисноӣ манъ истифодаи васонти моддӣ-техникӣ ва пулии шаҳрвандони хориҷӣ барои таъмини гузаронидан ва маблағгузори намоишҳо дохил мешавад.

Мувофиқи моддаи 6-и қонуни мазкур ташкилотчиёни ҷамъомадҳои ороишта метавонанд ҳар шаҳрванд ё гурӯҳи шаҳрвандон, ҳамчунин хизби сиёсӣ ё иттиҳодияи ҷамъиятӣ бошанд. Ашхоси аз ҷониби суд ғайри қобили амал ё қисман ғайри қобили амал эътирофшуда, ҳамчунин ашхоси дар ҷойҳои аз озодӣ маҳрумшудагон нигоҳдошташаванда ташкилотчиёни намоишҳо шуда наметавонанд.

Қудакони ноқобил ва хурдсоли ҳамроҳи волидонашон дар ҷамъомадҳои оммавӣ ороишта иштироккунанда, албатта, ба ташкили чунин ҷорабиниҳо ҳақ надоранд. Вале бо вучуди ин давлат вазифадор аст, ки амнияти онҳоро таъмин намояд.

? *Би фикри Шумо, оё хизматчиёни давлатӣ ҳақ доранд, ки дар ҷамъомадҳои ороишти иштирок кунанд?*

Ташкилотчиёни ҷамъомадҳои ороишта вазифадоранд, ки дар ин ҳусу на дертар аз 15 рӯзи санаи муайяншуда роҳбарияти вилоят, шаҳр, ноҳияро дар бораи гузаронидани чунин ҷорабинӣ ба таври ҳаггӣ хабардор созанд.

Намоишҳоро аз соати 8 то соати 20 дар ҳама гуна ҷойҳои барои ин мақсад имконпазир, ба истиснои ҷойҳои, ки истифодаи онҳо маҳдуд ё манъ карда шудааст, гузаронидан мумкин аст. Мувофиқи моддаи 10-и қонуни зикршуда ҷойҳои, ки гузаронидани намоишҳо дар онҳо манъ аст, инҳо шуда метавонанд: ҳудудҳо, биноҳо, иншооте, ки амнияти шаҳрвандонро таъмин намекунанд; ҷойҳои наздики истеҳсолот ва объектҳои хатаровару зарарнок; ҷойҳои пайвасти роҳҳои оҳан ва роҳҳои мошингард, пулҳо, пулҳои болои ҳам, хатҳои ҷудосозандаи роҳҳои оҳан, хатҳои нафтӣ газгузар ва хатҳои барқи баландшид-

Расми 31. Ҳуқуқи иштирок дар маҷлисиҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳлаймоиҳои ороишта

дат, истгоҳҳои барқӣ, объектҳои, ки дар онҳо ҳавфи сӯхтору тарқиш қалон аст; ёдгориҳои таърих ва фарҳанг, қабристонҳо ва иншооти динӣ, мамнӯъгоҳҳо, парваришгоҳҳо ва боғҳои миллӣ, зиёратгоҳҳо.

Гузаришидани намоишҳо дар назди биноҳои, ки дар онҳо мақомоти ҳокимияти давлатӣ ҷойгир шудаанд, ба қори муътадили ин мақомот набояд ҳалал расонанд.

Дар қонун ҳуқуқҳо ва вазифаҳои ташкилотчиёни ҷамъомадҳои осоишта, боздоштан ва аинҷо додани намоишҳо бо талаби намоёндагони мақомоти қорҳои дохилӣ, иштироки ихтиёрии шахрвандон дар намоишҳо, таъминии шароитҳо барои гузаришидани намоишҳо, қафолатҳои ҳуқуқии шахрвандон бобати озодона баён кардани фикри худ ҳангоми гузаришидани намоишҳо ва ҷавобгарӣ барои вайрон кардани тартиби ташкилу гузаришидани намоишҳо нишон дода шудаанд.

Ҷамъомадҳои оммавие осоишта ҳисобида мешаванд, ки моҳияти зӯрварона надоранд ва ба чунин амалҳо водор намесозанд. Дар вақти гузаришидани намоишҳо ба иштирокдорони он ҳамроҳи худ доштани силоҳ, қизҳои маҳсус тайёркарда ё мувофиқгардонидашудае, ки онҳоро бар зидди ҳаёт ва саломатии одамон, инчунин зараррасонӣ ба моликияти қорхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо ва шахрвандон истифода кардан мумкин аст, манъ карда мешавад. Бояд гуфт, ки ашён ҳифзқунандаи бадан ва либос, масалан, тосқулоҳ, айнақҳои муҳофизатӣ, дастпӯшакҳо ва ғайра силоҳ ҳисобида намешаванд.

Дар вақти гузаришидани намоиш иштирокдорони он бояд тартиботи ҷамъиятӣ ва тартиби муқарраркардаи ташкилотчиёни намоишро риоя кунанд. Дар сурати вайрон карда шудани тартибот аз қониби як нафар ё гурӯҳи одамон онҳо ба ҷавобгарӣ қашида мешаванд, вале ин чунин маънӣ надорад, ки бетартибӣҳо сар шудаанд, яъне моҳияти осоиштагии ҷамъомад ё намоиш ба ин сабаб тағйир намеёбад. Дар ҳама ҳолат давлат вазифадор аст ҳимояи иштирокдорони ҷамъомади осоишта ва онҳоеро, ки дар чунин ҷамъомад иштирок надоранд, таъмин намояд. Нигоҳдории тартибот дар вақти қорабиниҳои оммавӣ ба зимман мақомоти қорҳои дохилӣ ва ташкилкунандагони қорабинӣ вогузошта мешавад.

3. МАҲДУДИЯТҲОИ ҲУҚУҚИ ИШТИРОК ДАР МАҶЛИСҲО, ГИРДИҲАМОИҲО, НАМОИШҲО ВА РОҲПАЙМОИҲОИ ОСОИШТА. Амалисозии ҳуқуқ ба қорабиниҳои оммавӣ бо маҳдудиятҳои муайян алоқаманд аст. Вай набояд ҳуқуқ ва озодиҳои дигар одамонро ҳалалдор созад. Истифодаи ҳуқуқи мазкур барои зӯран дигаргун намудани сохти конституционӣ, барангехтани бадбинии наҷодӣ, миллӣ, динӣ, тарғиби зӯрварӣ ва ҷанг манъ аст.

Мувофиқи моддаи 15-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳои осоишта" гузаришидани қорабиниҳои оммавӣ дар ҳолатҳои муайян манъ карда мешавад:

1) агар мақсадҳои намоиши дар назарбуда тарғиби амал ва ё худ амал бо Конститутсия ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ карда шуда бошанд;

2) агар гузаронидани он дар ҷое ба нақша гирифта шавад, ки қаблан барои гузаронидани ҷорабинии дигар дархост шудааст, инчунин вақте ки қаблан барои гузаронидани ҷорабинии дигар дархост шудааст, ё дар ҳоле, ки барои гузаронидани намоишҳо манъ ё маҳдуд карда шудааст;

3) агар он барои ҳаракати нақлиёт ва шаҳрвандон ҳалали рафънашаванда расонад ё расонида тавонад, ё ба боздошта шудани қори қорхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои марбут ба таъмини ҳаёти аҳолии хавф дошта бошад;

4) агар он барои ҳаёт, саломатӣ ва амнияти шаҳрвандон таҳдиди воқеӣ ба бор орад, ҳамчунин ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии онҳоро ҳалалдор созад;

5) агар он бо вайрон кардани муқаррароти қонунӣ мазкур гузаронида шавад.

Аммо аз болои қарори мақомоти давлатӣ дар боран манъ кардани гузаронидани ҷамъомади осоишта мутобиқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба суд шикоят кардан мумкин аст. Чунин шикоятро суд бояд дар бадали се рӯз баррасӣ намояд.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҷамъомад, маҷлис, гирдиҷамӯӣ, маҷлис, намоиш, роҳнамоӣ, пикет, манифестатсия.

Савол ва сӯроишҳо:

1) Ҳуқуқи иштирок дар маҷлисҳо, гирдиҷамӯӣҳо, намоишҳо ва роҳнамоӣҳои осоишта чӣ маънӣ дорад? Барои шаҳрвандон амалисозии ин ҳуқуқ чӣ аҳамият дорад?

2) Оё шаҳрвандони хориҷӣ ҳуқуқ доранд, ки дар ҷамъомадҳои осоишта иштирок кунанд?

3) Шаклҳои ба Шумо маълуми гузаронидани ҷорабиниҳои оммавиро номбар кунед. Шарҳ диҳед, ки маҷлисҳо, гирдиҷамӯӣҳо, намоишҳо, пикетҳо аз ҳамдигар бо чӣ фарқ мекунанд?

4) Кадом санадҳои ба Шумо маълуми байналмилалӣ ва миллӣ ҳуқуқи ҷамъомадҳои осоиштаро кафолат медиҳанд?

5) Ба фикри Шумо, барои чӣ ташкилотчиёни намоишҳо вазифадоранд, ки мақомоти ҳокимияти давлатиро дар хусуси гузаронидани чунин ҷорабиниҳои пешаки хабардор намоянд?

6) Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кадом ҷойҳо гузаронидани ҷорабиниҳои оммавӣ манъ аст?

7) Оё ҳуқуқҳои шаҳрвандонро бобати иштирок дар маҷлисҳо, гирдиҷамӯӣҳо, намоишҳо ва роҳнамоӣҳои осоишта маҳдуд кардан мумкин аст?

§34. ҲУҚУҚИ ОЗОДИИ СУХАН, МАТБУОТ ВА ИСТИФОДАИ ВОСИТАҲОИ АХБОР

1. МАҲУМ ВА АҲАМИЯТИ ҲУҚУҚИ ОЗОДИИ СУХАН, МАТБУОТ ВА ИСТИФОДАИ ВОСИТАҲОИ АХБОР. Байни ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсии шаҳрвандон озодии суҳан мавқеи махсусро ишғол карда, яке аз муҳимтарин ҳуқуқҳои конституционии инсон маҳсуб мешавад.

Озодии суҳан аз назорати идеологии давлат озод будани ҳар кас, имконияти ошкоро (хаттӣ, шифоҳӣ, бо истифодаи воситаҳои ахбори омма) баён кардани фикри худро оид ба масъалаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ва фаъолияти давлат дар назар дорад.

Ҳар инсон дар ҷомеа оид ба ин ё он проблема фаҳмиши худро дорад, метавонад дар боран моҳияти онҳо, ҷанбаҳои гуногун, роҳҳои ҳаллашон андешаҳои худро баён созад. Дар ҳар ҷомеа ҳамеша нуктаҳои назари муҳолиф буда метавонанд. Плюрализми (бисёр будани) андешаҳо яке аз шартҳои рушди барқарории давлати демократӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ аст, зеро имконият медиҳад, ки муваффақиятҳо ва камбудҳои равандҳои дар давлат ва ҷомеа баамалоянда нишон дода, таваҷҷӯҳ ба пешниҳодҳои мушаххаси шаҳрвандон оид ба тағйир додани вазъият, аз ҷумла бобати таъмин ва ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии одамон, равона карда шавад.

Озодии суҳан якчанд унсурро дар бар мегирад, ки бо ҳам зич алоқаманд буда, дар ягонагии нугасатанӣ арзи вучуд мекунад:

1) озодии ҳар одам барои ошкоро баён кардани фикр, гояҳо ва андешаҳои худ ва тарғиби онҳо бо ҳамаи усулҳои қонуӣ;

2) озодии матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма аз сензура ва ҳуқуқи шаҳрвандон баҳри таъсис додан ва истифода кардани мақомоти иттилоотӣ;

3) озодии дастрасӣ ба манбаҳои иттилоот ё ҳуқуқи гирифтани иттилооте, ки манфиати ҷамъиятӣ дошта, ба ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд дахлдоранд.

Воситаҳои ахбори омма (ВАО) рӯзномаҳо, маҷаллаҳо, бюллетенҳо ва дигар нашрияҳои даврии барои тарғиби ошкоро пешбинӣшуда, ҳамчунин намоишҳои телевизионӣ ва барномаҳои радио, хроникаи кино, хабарҳои агентҳои иттилоотӣ, сабтҳо ва барномаҳои аудио ва аудиовизуалӣ мебошанд.

Озодии матбуот ва истифодаи воситаҳои ахбори омма дар ҳар давлати демократии замони ҳозира кафолат дода мешавад.

Восити ахбори оммаи ба Шумо маълуми дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон амалкунандаро ба хотир оред ва номбар кунед.

Озодии суҳан, матбуот ва ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахбор на танҳо ба шаҳрвандони мамлакат, балки шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бетабаа низ тааллуқ доранд.

Озодии суҳан, матбуот ва ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахбор ба ҳуқуқҳои "насли якум" мансубанд. Стандартҳои ҳозираи байналмилалӣ ҳуқуқҳои инсон ин ҳуқуқро таҳким бахшидаанд. Чунинчӣ, мутобиқи моддаи 19-и Эълумияи умумӣ ҳуқуқи башар "ҳар як инсон ба озодии ақида ва баёни озодонаи он ҳақ дорад, ин ҳуқуқ беамониат нигоҳ доштани ақидаи худ, озодона, бо ҳар восита ва сарфи назар аз сарҳади давлатӣ ҷустуҷӯ, дастрасу интишор намудани маълумоту гоҷоро дар бар мегирад".

Моддаи 19-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ низ ба ҳамин ҳуқуқ бахшида шудааст: "1. Ҳар як инсон ҳақ дорад, ки ақидаҳои худро беамониат пайравӣ намояд. 2. Ҳар як инсон ба изҳори озодонаи ақидаи худ ҳақ дорад; ин ҳақ озодии ҷустуҷӯ кардан, ба даст овардан ва паҳн намудани ҳама гуна маълумот ва гоҷро, сарфи назар аз марзҳои давлатӣ, шифоҳӣ, хаттӣ, ё тавассути матбуот ё шаклҳои бадии изҳор ё дигар усулҳо бо интихоби худ дар бар мегирад".

Ба ин тарик, озодии суҳан, матбуот ва ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахбор ҳуқуқи муҳимтарини сиёсӣ ба шумор меравад ва бе таъмини он сохти демократии давлат ғайри имкон аст.

2. КОНСТИТУТСИЯ ВА ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ОЗОДИИ СУҲАН, МАТБУОТ ВА ҲУҚУҚИ ИСТИФОДАИ ВОСИТАҲОИ АХБОР. Озодии суҳан, матбуот ва ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахборро Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолат медиҳад.

Ба ҳар кас озодии суҳан, наспр, ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахбор кафолат дода мешавад.

Моддаи 30-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ин нишондоди Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври ҷузъ ба ҷузъ дар қонунгузориҳои ҷорӣ ҷумҳурӣ, масалан, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма"-и соли 1990 (бо тағйироти соли 2002), дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи сирри давлатӣ" (соли 2003) ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ба тартиб оварда шудаанд.

Мутобиқи моддаи 2-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма" матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма дар Ҷумҳурии Тоҷикистон озоданд. Ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ ҳуқуқ дорад ақидаю афкори худро озодона баён кунад, онҳоро дар ҳар шакл дар матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма тарғиб намояд. Мувофиқи моддаи 27-и қонуни мазкур шаҳрвандон барои ғавран гирифтани маълумоти бозғимод дар бораи ғаволияти мақомоти давлатӣ,

иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва шахсонӣ мансабдор тавассути воситаҳои ахбори омма ҳақ доранд. Ташкилотҳои давлатӣ, сиёсӣ ва ҷамъиятӣ, ҳаракатҳо ва шахсонӣ мансабдор вазифадоранд, ки маълумоти барои воситаҳои ахбори омма зарурро пешниҳод кунанд.

Ҳуқуқи таъсири воситаҳои ахбори оммаро ҳукуматҳои маҳаллӣ ва дигар мақомоти давлатӣ, хизмҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ҳаракатҳои оммавӣ, иттифокҳои эҷодӣ, иттиҳодияҳои кооперативӣ, динӣ ва дигар иттиҳодияҳои шаҳрвандон, ҳамчунин ашхоси алоҳидан ба синни 18 расида доранд. Аммо инҳо муассисони ВАО шуда наметавонанд: шаҳрвандони ба синни 18 нарасида ё мувофиқи тартиботи муқарраркардаи қонун ғайри қобили амал ё қисман ғайри қобили амал эътирофшуда, хизмҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ки фаъолиятишон бо қонун манъ шудааст; шаҳрвандони хоричӣ ва ашхоси бетабаа.

Ҳамаи ВАО дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ аз қайд гузаронида шуда бошанд. Дар мамлақати мо фаъолияти воситаҳои ахбори оммаи байналмилалӣ иҷозат дода мешавад.

Муқаррароти зерини дар моддаи 30-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин моддаи 2-и қонуни зикргардида таҳкимбахшидашуда муҳим аст: "Сензураи давлатӣ ва таъқиби барои танқид манъ аст".

Сензура назорати ҳокимияти расмӣ ба мундариҷа, иштироқ ва паҳн кардани маводи ҷонӣ, мундариҷа ва иҷрои (намониш додани) намонҳои сахтавӣ, барномаҳои радио-телевизион бо мақсади роҳ налодан ё маҳдуд кардани паҳншавии ғояҳо ва маълумотҳост, ки ғайри қобили қабул ва зараровар эътироф мешаванд.

Дар даврони шӯравӣ муассисае бо номи "Идораи адабӣ" (Главлит) мавҷуд буд, ки маводи илмӣ, бадеӣ, мақолаҳо, барномаҳои радио ва телевизионро ҳамачониба аз назар мегузаронд. Ҳамаи ин мавод, агар дар онҳо ягон фикри мухолифи идеологияи расмӣ давлат бошанд, ҷоп ва паҳн карда намешуданд. Яъне озодии афкор ва сухан маҳдуд буд.

Дар Тоҷикистони ҳозира сензура дар ҳамаи шаклҳо манъ аст, ки ин аз ҷониби давлат кафолат дода шудани озодии сухан ва озодии воситаҳои ахбори омма мебошад.

Расми 32. Сензура манъ аст

3. МАҲДУДИЯТИ ОЗОДИИ СУХАН, МАТБУОТ ВА ҲУКУКИ ИСТИФОДАИ ВОСИТАҲОИ АҲБОР. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма” баробари ба воситаҳои ахбори омма додани ҳукуки озодона амал кардан баъзе маҳдудиятҳои озодии суҳан ва матбуотро низ таҳким бахшидааст.

Дар моддаи 6-и қонуни мазкур омадааст, ки нашр кардани маълумотҳои, ки сирри давлатӣ ё ягон сирри бо қонун ҳимояшаванда мебошанд, даъватҳои зӯрварона сарнагун сохтан ё дигар кардани соҳти конститусионӣ, пастзанандан шаъну эътибори давлат ва Президент, тарғиби ҷанг, зӯрварӣ ва бераҳмӣ, терроризм дар ҳамаи шаклҳои зухуроти он, истисно ё бадбинии наҷодӣ, миллӣ ва динӣ, порнография, даъватҳои содир кардани кирдорҳои чун ҷиноят ҷазододашаванда дар воситаҳои ахбори омма манъ аст.

Ҳамчунин истифодаи воситаҳои ахбори омма барои даҳлат кардан ба ҳаёти шахсии шаҳрвандон, таарруз ба шарафу эътибори онҳо манъ буда, бо қонун таъкиб карда мешавад. Ҳар як журналист вазифадор аст, ҳуқуқҳо, манфиатҳои ҳуқуқӣ, эътибори миллии шаҳрвандон, ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии ташкилотҳоро эҳтиром намояд.

Зарари маънавии ба шаҳрванд расонидашуда дар натиҷаи дар ВАО паҳн кардани маълумотҳои ноҳақи доғдоркунандаи шаъну эътибори шаҳрванд, ё зарари дигари ба ӯ расонидашуда бо қарори суд таллофӣ карда мешавад.

Маҳдудсозии озодии суҳан, матбуот ва ҳукуки истифодаи воситаҳои ахбор дар ҳолатҳои, ки агар маълумот ва иттилоот сирри давлатиро ташкил диҳанд ва агар дар мамлакат вазъияти ғавқуллода эълон шуда бошад, раво аст.

Мувофиқи моддаи 30-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон номгӯи маълумотҳои, ки сирри давлатиро ташкил медиҳанд, бо қонун муайян карда мешавад.

Сирри давлатӣ маълумотҳои ҳифзунандаи давлат дар соҳаи мудоғиба, иқтисодиёт, муносибатҳои беруна, амнияти давлатӣ ва ҳимояи тартиботи ҳуқуқӣ мебошанд, ки паҳн кардани онҳо ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон зарар расонида метавонанд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сирри давлатӣ” (соли 2003) номгӯи маълумотҳои, ки ба сирри давлатӣ мансубият доранд, таҳким бахшидааст. Масалан, дар соҳаи мудоғиба – дар бораи силоҳҳо ва таъминоти моддӣ-техникии Қувваҳои Мусаллахи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра; дар соҳаи иқтисодиёт – дар бораи истифодаи нақлиёт, алоқа, дигар соҳаҳо ва объектҳои инфраструктуран мамлакат ба манфиати таъмини амнияти он, дар бораи захираҳои металлҳо, сангҳои киматбаҳо, асьор ва дигар арзишҳо, амниятҳои марбут ба тайёр кардани нишонҳои пулӣ ва қоғазҳои киматнок ва ғайра; дар соҳаи муносибатҳои беруна – дар бораи содирот ва воридоти силоҳҳо, техникаи ҳарбӣ, навҳои

алоҳидан стратегии ашён хом ва маҳсулот ва ғайра; дар соҳаи амнияти давлатӣ ва ҳимояи тартиботи ҳуқуқӣ – дар бораи ташкил ва тартиби амалисозӣ ва ҳифзи мақомоти олии ҳокимияти қонунбарор ва ҳокимияти иҷроия, муассисаҳои давлатии бонкӣ ва ашхоси дорони мансаби олии давлатӣ, дар бораи низоми алоқаи ҳукумати ва махсус ва ғайра.

Маълумотҳои зерин ба сирри давлатӣ тааллуқ надоранд: 1) дар бораи офатҳои табиӣ, фалокатҳо ва дигар воқеаҳои фавқуллода, ки ба амал омадаанд ё ба амал меоянд ба амнияти шаҳрвандон таҳдид мекунад; 2) дар бораи ҳолати муҳити зист ва саломатии аҳоли, дараҷаи зиндагии он бо фарогирии ғизо, либос, манзил, хизматрасонии тиббӣ ва таъминоти иҷтимоӣ, ҳамчунин дар бораи нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ-демографӣ, вазъияти тартиботи ҳуқуқӣ, маърифат ва фарҳанги аҳоли; 3) дар бораи амалҳои ғайриҳуқуқии мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор.

Дастрасӣ ба сирри давлатӣ ба шаҳрвандони қобили амали ба синни 18 расидан Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки он ба онҳо ба сабаби фаъолияти хидматӣ ё илмӣ- таҳқиқотиашон зарур аст ва барои ин тибқи муқаррароти пешбининамудан қонуни мазкур руҳсатномаи мувофиқ ба расмӣ дароварда шудааст, мумкин аст.

Ба шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бетабаа дастрасӣ ба сирри давлатӣ дар ҳолатҳои истисноӣ дар асоси созишномаҳои байналмилалӣ ё руҳсати хаттии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мумкин мебошад.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: *озодии сухан, матбуот ва ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахбор, ВАО, цензура, сирри давлатӣ.*

Савол ва супоришҳо:

1. *Озодии сухан, матбуот ва ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахбор чист? Амалисозии ҳуқуқи мазкур барои инсон ва шаҳрванд чӣ аҳамият дорад?*

2. *Файласуф ва маорифпарвари франсавӣ Волтер навиштааст: "Бе озодии баёни фикри худ одамон ҳеҷ гуна озодие надоранд". Ба андешаи Шумо, файласуф чиро дар назар дорад?*

3. *Тасаввур кунед, ки дар ҷомеа озодии сухан амалӣ мешавад, аммо қифлатҳои озодии матбуот нест. Оё дар ин ҳолат озодии сухан ба таври воқеӣ амалӣ шуда метавонад? Нуқтаи назари худро далаилнок созед.*

4. *Санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқии байналмилалӣ ва миллии таҳқимбаҳшандаи озодии сухан ва матбуотро номбар кунед.*

5. *Оё кӯдак метавонад муассиси воситаҳои ахбори оммаи кӯдакони бошад?*

6. *Цензура чист? Оё он дар Тоҷикистони имрӯза амалӣ мешавад?*

7. *Дар қадом ҳолатҳо маҳдудияти озодии сухан ва матбуот раво аст?*

8. *Сирри давлатӣ чист? Қадом маълумотҳо сирри давлатӣанд?*

§35. ХУҚУҚИ МУРОЦИАТ КАРДАН БА МАҚОМОТИ ДАВЛАТӢ

ХУҚУҚИ МУРОЦИАТ КАРДАН: МАФХУМ, ХУСУСИЯТҲОИ АМАЛИШАВИ. Хуқуқи муроциат кардан ба мақомоти давлатӣ ё хуқуқи петитсия яке аз хуқуқҳо ва озодиҳои сиёсии инсон ва шаҳрванд, омилҳои муҳими рушди демократии мамлакат мебошад. Муроциат (петитсия) шакли махсуси таъсиррасонӣ ба равандҳои идоракунии дар давлат аст. Онҳо ба мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ ирсол карда шуда, як навъ на танҳо усули барқарорсозии хуқуқи вайроншудан шаҳрванд, балки инчунин шакли иштироки сиёсӣ дар ҳалли корҳои оммавӣ мебошанд.

Амалишавин хуқуқи муроциат кардан инкишофи ташаббуси шахсӣ ва манфиатдории шаҳрвандро ҳангоми ҳалли масъалаҳои характери давлатӣ ва ҷамъиятӣ дошта дар назар дорад. Чун қоида, тартиби дидан, баррасии муроциат ва қабули қарорхоро аз рӯи он қонунгузориҳои мамлакат муайян менамояд.

Хуқуқи муроциат кардан ба шахс имконияти фиристодани шикоят, ариза ва пешниҳодотро ба мақомоти салоҳиятдори давлатӣ, аз ҷумла ба суд, фароҳам меорад. Маънии шикоятҳо аксаран талабот бобати бартарафсозии вайрон кардани хуқуқи озодиҳои шахс аст, ки дар натиҷаи амали (беамалии) гайриқонунии шахсони мансабдор ба амал омадааст. Дар муроциатномаҳо инчунин на танҳо манфиатҳои қонунии шаҳрванд, балки манфиатҳои ҷамъиятӣ, талаби баҳодихӣ ба ҷаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ё воқеаҳои ҷудогонаи ҳаёти ҷамъиятӣ метавонанд ифода гарданд.

Хуқуқи муроциат карданро на танҳо шаҳрвандони мамлакат, балки шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бетабаа низ амалӣ гардонда метавонанд, масалан, муроциат бо ариза дар хусуси қабул кардан ба шаҳрвандӣ.

Муроциатҳо метавонанд инфиродӣ ва дастаҷамъона, шифоҳӣ ва хаттӣ бошанд. Шикояти инфиродӣ одатан манфиатҳои шахси алоҳидаро инъикос мекунад, вале дар он ба манфиатҳои дигарон низ дахл кардан мумкин аст. Масалан, сокини шаҳри Душанбе Н.Д.Шоймуродов ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ бо шикоят дар ин хусус муроциат кард, ки вақтҳои охир соҳибони нақлиёти мусофиркашонӣ бе сабабҳои асоснок нархи роҳқироро хеле баланд бардоштаанд. Муроциати мазкур инфиродӣ аст, вале он ба манфиати аксари шаҳрвандон дахл мекунад.

Муроциати дастаҷамъона метавонад масъалаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ва шаҳрвандони онро фаро гирад. Одатан дар зери онҳо одамоне зинде имзо мегузоранд. Масалан, зери бинои баландошӯнае дар хиёбони Рудаки қарҳагонае кушода шуд. Ин ҷо ҳар рӯз то поси шаб мусиқии баланд садо медиҳад ва ин амал барои истироҳати сокинони бино ҳалал мерасонад. Соҳиби қарҳагона хоҳишу оғоҳҳои ҷадинкаратаи сокинони биноро ба эътибор намегирад. Дар натиҷа онҳо маҷбур шуданд бо шикояти дастаҷамъона ба мақомоти дахлдори ҳокимияти давлатӣ муроциат карда,

талаб намоянд, ки соҳиби қаҳвахона тартиботи муқарраркардан қонунорию қунад ва мусиқии баландро баъди соати 22 ҳомӯш намояд.

Ҳар як шикоят аз қониби роҳбар ё шахси мансабдори мақомоти ҳокимияти давлатӣ, иттиҳодияи ҷамъиятӣ, корхона, ташкилот бояд баррасӣ шавад. Аммо на ҳамаи онҳо имконият доранд, ки ҳамаи шаҳрвандони шикоятдоштаро шахсан қабул қунанд, бинобар ин дар назди мақомоти ҳокимияти давлатӣ бисёр вақт раёсат ё шӯъбаҳои махсуси баррасии муроҷиатҳои шаҳрвандон амал меқунанд.

Ҳуқуқи муроҷиат қардани инсон бо дигар ҳуқуқ ва озодиҳо алоқаманд аст, зеро ҳимояи онҳоро қафолат медиҳад. Ҳуқуқи муроҷиат қардан мутлақ аст ва ҳагте дар шароити вазъияти ғавқулодда ҳам маҳдуд қарда намешавад.

2. ҚОНУНИ ҲУҚУҚИ МУРОҶИАТ ҚАРДАН ҲУҚУҚИ МУРОҶИАТ ҚАРДАН ҲУҚУҚИ МУРОҶИАТ ҚАРДАН. Ҳуқуқи муроҷиат қардан ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ бо Қонституцияи (Қарқонуни) Қумҳурии Тоҷикистон таҳқим баҳшида шудааст.

Шаҳрванд ҳақ дорад шахсан ва ё яққоя бо дигарон ба мақомоти давлатӣ муроҷиат қарданд.

Моддаи 31-и Қонституцияи (Қарқонуни) Қумҳурии Тоҷикистон

Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муроҷиатҳои шаҳрвандон” (соли 1996) низ ҳуқуқи муроҷиат қардани шаҳрвандони мамлақат ва шаҳрвандони хориҷию ашқоси бетабааро қафолат медиҳад. Мутобиқи моддаи 1-и қонуни маққур шаҳрвандон ҳақ доранд шахсан ё яққоя бо дигарон, ё ба воситаи намояндагони вақолатдори худ ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидорақунии маҳаллӣ ва шақсонии мансабдор, ба иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо, сарфи назар аз шақли молиқияташон, ки ба салоҳияти онҳо ҳалли масъалаҳои дар муроҷиат ба миёнқузошташуда дохил мешаванд, муроҷиат намоянд.

Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муроҷиатҳои шаҳрвандон” навъҳои зерини муроҷиатро таҳқим мебаҳшад:

Пешниҳодот муроҷиати ба беҳбудии ғавқолияти мақомоти давлатӣ ё иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо ниғаронидашудаи шаҳрвандон аст.

Ариза муроҷиати шаҳрвандон бо бати барқарафқозин ҳуқуқвайронқуниҳои ба онҳо маълумғашта ё хоҳиши амалиқозини ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон ва ташкилотҳо мебошад.

Шикоят муроҷиат бо талаби барқарорқозини ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон аст, ки бо амал/беамалӣ, ё қарорҳои мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо, ҳамқунии ашқоси мансабдори онҳо вайрон қарда шудаанд.

Дар муроҷиатҳо бояд ғамилия, ном, суроғани шаҳрванд, моҳияти

пешниходот, ариза ё шикоятҳо нишон дода шаванд. Мурочиатҳое, ки дар онҳо фамилия, ном ва маълумотҳо онд ба ҷои истиқомат нестанд, ё онҳо бо воқеият мувофиқат намеkunанд, анонимӣ (номаи номаълум) махсуб шуда, баррасӣ намегарданд. Шикоятҳо ва аризаҳои мувофиқи тартиботи муқарраршуда пешниҳодгардида бояд ҳатман баррасӣ шаванд. Рад кардани қабули шикоятҳо ва аризаҳо манъ аст.

Шаҳрванди бо шикоят ба мақомоти давлатӣ, иттиҳодияи ҷамъиятӣ, корхона, муассиса, ташкилот мурочиаткарда ҳақ дорад: ба шахси тафтишкунандаи шикоят далелхоро шахсан баён созад; бо маводи тафтишот шинос шавад; маводи иловагӣ пешниҳод намояд ё дар бораи онҳоро талаб кардани мақомоти шикоятро баррасикунада дархост кунад; аз хизмати адвокат ё шахси дигар истифода намояд; дар бораи натиҷаҳои баррасии шикоят ҷавоби ҳаттӣ гирад; мувофиқи тартиботи муқарраргардида ҷуброн кардани зарарро аз шахсони гунаҳкор талаб намояд; дар сурати розӣ нашудан бо қарори қабулшуда ба мақомоти судӣ шикоят кунад.

Мурочиати шаҳрвандон дар муҳлати як моҳ аз рӯзи ворид шудани онҳо ва мурочиатҳое, ки омӯзишу тафтиши иловагиро талаб намеkunанд, даъватҳои на дертар аз 15 рӯз бояд баррасӣ гарданд. Дар ҳолатҳое, ки барои ҳалли ариза ё шикоят гузаронидаи тафтиши махсус зарур аст, муҳлати баррасӣ метавонад дароз карда шавад, вале он набояд аз ду моҳ зиёд бошад.

Шаҳрвандон барои додани аризаҳо ва шикоятҳои тӯҳмагангезу таҳқиркунанда, ҳамчунин даъвои барангезандаи хусумати миллӣ динӣ ва дигар кирдорҳои мувофиқи тартиботи ҷиноятӣ ҷазододашаванда ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи мурочиатҳои шаҳрвандон" таъқиби шаҳрвандон ба сабаби мурочиат ва маҷбурсозии онҳоро барои иштирок дар амалҳои ғайриқонунадаи ягон мурочиат манъ мекунад.

Кормандони мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо дар мавридҳои ғайриқонуний рад кардани баррасии мурочиат; бе сабабҳои узрнок вайрон кардани муҳлати баррасии мурочиатҳо; қабули қарори асоснодоштаи муҳолифи қонун; паҳн кардани маълумотҳои сирри давлатӣ ё ягон сирри дигар махсубшаванда, ё иттилооти бо қонун ҳимояшаванда дар бораи ҳаёти шахсии шаҳрвандон, инчунин дигар иттилоот, агар онҳо ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандонро маҳдуд созанд, гунаҳкор дониста, мувофиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Назорати риояи қонунгузорӣ дар бораи мурочиати шаҳрвандон ба зимми Прокурори Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва прокурорҳои тобеи ӯ вогузошта шудааст.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқи мурочиат ва пешниҳод кардан, ариза додан, шикоят намудан.

Савол ва супоришҳо:

1. *Ҳуқуқи мууроқиат кардан чист? Амалсозии ҳуқуқи мазкур барои инсон чӣ аҳамият дорад?*
2. *Оё шахрванди хориҷӣ ё шахси бетабаа ҳуқуқи мууроқиат кардан доранд?*
3. *Навъҳои ба Шумо маълуми мууроқиат карданро номбар кунед. Мисолҳо биёред.*
4. *Кадом санадҳои қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи мууроқиат карданро кафолат медиҳанд?*
5. *Фикр кунед ва мисолҳои мууроқиати инфиродӣ дастичамъиро оред.*
6. *Қонунгузорию Тоҷикистон барои баррасии шикоят чӣ гуна мӯҳлат муқаррар кардааст?*
7. *Ба фикри Шумо, одамон вақти пешниҳод кардани шикоят ва мақомоти ҳокимияти давлатӣ ҳангоми баррасӣ ва баровардани қарор оид ба шикоят бо чӣ душвориҳои дучор омада метавонанд?*

БОБИ 11

ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ИҚТИСОДӢ

§36. ТАВСИФИ УМУМИИ ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ИҚТИСОДӢ

1. ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ИҚТИСОДӢ: МАФҲУМ, МУНДАРИЧА. Ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ гурӯҳи махсуси ҳуқуқҳои инсон мебошанд, ки дар соҳаи муносибатҳои истеҳсоли амалӣ мешаванд; дар соҳаи меҳнат ва моликият, яъне дар соҳаи иқтисодии фаъолияти ҳаётии ҷомеа ва давлат вусъат пайдо мекунанд.

Ҳуқуқҳои иқтисодӣ ҳуқуқҳои асосии аз ҷониби умум эътирофшудаи инсон мебошанд. Онҳо универсалӣ, ҷудонопазир, тақсимнашаванда буда, чун қоида, аз лаҳзаи таваллуд пайдо мегарданд ва ба соҳибияти инсон ба неъматҳои ҳаёти иқтисодӣ, озодиҳо дар соҳаи муносибатҳои хоҷагидорӣ ва меҳнати нигаронида мешаванд.

Ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ ба ҳамаи одамон: шахрвандон, хориҷӣён, ашхоси бетабаа ва дигарон кафолат дода мешаванд. Гурӯҳи мазкурӣ ҳуқуқ ва озодиҳои мақоми инсонро ҳамчун иштирокдори фаъолияти иқтисодӣ муайян карда, ба таъмини неқӯаҳволи ва сифати ҳаёти одамон, қонеъсозии талаботи манфиатҳои иқтисодӣ ва дигар талаботи манфиатҳои моддӣ ба онҳо алоқаманд нигаронида мешаванд.

Ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ метавонанд инфиродӣ бошанд, масалан, ҳуқуқи моликияти хусусӣ, ҳуқуқи интихоби касб. Онҳо инчунин дастаҷамъона мешаванд, масалан, ҳуқуқи коллективи меҳнати ба корпартой, озодии замон аз таъйиз дар соҳаи шуғл.

Ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ мутлақ нестанд ва метавонанд дучори маҳдудиятҳои қонунӣ гарданд.

Ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ маҷмӯи ҳуқуқҳо ва озодиҳои мебошанд, ки имконияти таъмини озодона иштирокдорӣ кардани моликият ва фаъолиятро дар соҳаи меҳнат ва соҳибкорӣ мемонанд.

Ба ҳуқуқҳои асосии иқтисодӣ инҳоро мансуб донистан мумкин аст: ҳуқуқи моликияти хусусӣ, ҳуқуқи мерос, ҳуқуқи амалсозии фаъолияти соҳибкорӣ, ҳуқуқ ба меҳнат, маъни меҳнати маҷбурӣ ва ғайра.

Дар ҷаҳони имрӯза ин категорияи ҳуқуқҳо ва озодиҳо бештар вайрон карда мешаванд, зимнан, на танҳо аз ҷониби давлат, балки инчунин корфармоёни хусусӣ, гурӯҳҳои ҷинояткор ва ғайра. Чуни вайронкунии инҳоянд: ғайриқонунӣ аз кор озод намудани одамон, меҳнати маҷбурӣ, ба таври системанок дер додан ё напардохтани музди меҳнат, таъйиз дар соҳаи шугл ва бизнес, истифодаи меҳнати кудакон, маҳдудсозии имкониятҳои соҳиб шудан ба моликият ва бо фаъолияти соҳибкорӣ машғул шудани занон, ҷавонон, муҳочирин ва ғайра.

Ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ, пеш аз ҳама, бо ҳуқуқҳои иҷтимоӣ алоқамандии нисбатан зичтар доранд, бинобар ин дар адабиёт бисёр вақт онҳоро муттаҳид сохта, иҷтимоӣ-иқтисодӣ меноманд, харчанд ҳар ду гурӯҳи ҳуқуқҳо хусусиятҳои махсуси худро доранд.

? *Таснифоти ба Шумо маълуми ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро ба хотир оред, кадом ҳуқуқу озодиҳо ба «насли дуҷум» тааллуқ доранд?*

Ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодии инсон ба «насли дуҷум»-и ҳуқуқҳо мансубанд. Онҳо дар равиши муборизаҳо бо нобаробариҳои иқтисодӣ барои неқӯаҳволии моддии аҳоли ташаккул ёфтаанд. Ҳуқуқ ба меҳнат, интиҳоби озодонаи кор, истироҳат ва фароғат, дараҷаи кофӣ пардохти музди меҳнат ва дигар ҳуқуқу озодиҳои асосии талаботи баромадҳои иқтисодии дар ҷаҳон дар охири асри XIX – ибтидои асри XX ба амаломадаро ташкил дода, бори аввал дар конститутсияҳои як қатор давлатҳои аврупоӣ таҳким бахшида шуданд. Аммо ҳуқуқи моликияти хусусӣ ҳале барвақттар таҳким ёфт ва бинобар ин бисёр олимони онро ба ҳуқуқҳои «насли якум» мутааллиқ медонанд.

Банизомдарорӣ ва ҳимояи байналмилалӣ-ҳуқуқии ҳуқуқҳои иқтисодӣ соли 1948, вақте бисёре аз онҳо дар Эълонии умумии ҳуқуқи башар таҳким бахшида шуданд, шурӯъ гардид. Соли 1966 ҳуҷҷати муҳимтарини байналхалқӣ – Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ қабул карда шуд, ки моҳияти на тавсиявӣ, балки барои давлатҳои иштирокдор ҳатмӣ дорад ва он ҳуқуқ ва озодиҳои асосии иқтисодии инсонро кафолат бахшид.

Дар ҷаҳони имрӯза аксари конститутсияҳо ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодиро таҳким мебахшанд, зимнан, номгӯи онҳо пайваста васеъ мешавад. Умуман, амалсозии ҳуқуқҳо ва озодиҳои иқтисодӣ дар ҷаҳони имрӯза аз бисёр ҷиҳат ба сатҳи ваънаи имкониятҳои молиявӣ-иқтисодии давлати мушаххас, аз мавҷудияти захираҳо ва омилҳои дигар вобаста аст.

2. НИЗОМИ ХУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ИҚТИСОДИ. Хуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ бо ҳам алоқаманд буда, низоми ягонро мемонанд. Низоми ҳуқуқҳои иқтисодӣ дар моддаҳои 17, 23, 24-и Эълони умумии ҳуқуқи башар, моддаҳои 6-8-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ- ҳуқуқӣ оварда шудаанд. Онҳо ҳамчунин дар қонунгузори миллии бисёр мамлакатҳои ҷаҳон инъикос ёфтаанд.

? *Моддаҳои баёнгардидаи ҳуҷҷатҳои маҷруи байналмилалиро бодидқат амӯzed. Дар онҳо кадом ҳуқуқ ва озодиҳои инсон кафолат дода шудаанд?*

Ҳуқуқҳои иқтисодӣ дар низоми тавре ташкил карда шудаанд, ки ҳар кадоме аз онҳо бевосита бо дигаре вобаста аст, масалан, ҳуқуқ ба истироҳат давоми мантиқии ҳуқуқи меҳнат кардан мебошад ва ғайра.

Мувофиқи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳуқуқҳои асосии иқтисодӣ инҳо мансубанд: ҳуқуқ ба моликият ва мерос (моддаи 32), ҳуқуқ ба меҳнат, ҳуқуқи интихоби касб; ҳуқуқи ҳимоя аз бекорӣ, ҳуқуқ ба пардохти баробари музди меҳнат, манъи меҳнати маҷбурӣ (моддаи 35), ҳуқуқ ба истироҳат (моддаи 37).

Қайд кардан зарур аст, ки ҷавҳари ҳуқуқҳои иқтисодиро ҳуқуқи фаъолияти соҳибкорӣ ва ҳуқуқ ба моликияти шахсӣ ташкил медиҳанд, зеро онҳо тарафи муҳими рушди давлат – иқтисодиёти бозориро мунъакис карда, барои таъмини озодии шахсият дар соҳаи иқтисодиёт аҳамияти махсус доранд. Тақдир гузариши давлат ба низоми нави хоҷагидорӣ аз дараҷаи рушди соҳибкорӣ дар мамлакат ва сатҳи неқӯаҳволии халқ вобаста аст. Бинобар ин масъалаи маҷкур вақтҳои охир аз ҷониби давлатҳо ба таври ҷиддӣ дастгирӣ карда мешавад. Чунончи, дар Тоҷикистон қонун «Дар бораи ҳифзи давлатӣ ва дастгирии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (соли 2002) қабул карда шудааст.

Бо дар назардошти рушди соҳибкорӣ ва моликияти хусусӣ ҳуқуқҳои иқтисодиро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст: 1) ҳуқуқ ба моликияти хусусӣ ва мерос; 2) ҳуқуқи соҳибият, истифода ва ихтиёрдорӣ кардани сарватҳои табиӣ (аз ҷумла замин); 3) ҳуқуқ ба фаъолияти озодонаи соҳибкорӣ ва дигар навъҳои фаъолияти иқтисодӣ, ки бо қонун манъ карда нашудаанд; 4) ҳуқуқи озодона ихтиёрдорӣ кардани қобилияти меҳнати худ, озодии интихоби навъи фаъолият ва касб; 5) ҳуқуқ ба меҳнат ва мукофотонидан барои меҳнати муваффақиятнок.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодии инсон, низоми ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ.

Савол ва супоришҳо:

1. *Қадам ҳуқуқ ва озодиҳоро иқтисодӣ меноманд? Ба андешаи Шумо, кадом хусусиятҳо онҳоро аз дигар ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд фарқ мекунонанд?*
2. *Мисолҳои ҳуқуқ ва озодиҳои инфиродӣ ва коллективии иқтисодиро оред.*

3. Чаро ҳуқуқҳои иқтисодиро ба «насли дуҷум»-и ҳуқуқҳо мансуб медонанд?

4. Пори зерро аз дебочаи Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бодикқат хонед ва ба савол ҷавоб гӯед: «Идеали шахсияти озод аз тирсу ҳарос ва ниёзмандӣ танҳо вақте амалӣ мегардад, агар шароитҳои фароҳам оварда шаванд, ки дар он ҳар кас метавонад аз ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии худ, ҳамчунин аз ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсии худ истифода намояд». Ба индешаи Шумо, алоқамандии байниҳамдигарии ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ бо дигар гурӯҳҳои ҳуқуқҳои инсон дар чӣ ифода меёбанд?

5. Ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ кафолатдиҳандаи ҳуқуқҳо ва озодиҳои иқтисодии инсонро номбар кунед.

6. Дар Конститутсияи (Сарқонуи) Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом ҳуқуқҳои иқтисодӣ таҳким бахшида шудаанд?

§37. ҲУҚУҚ БА МОЛИКИЯТ

1. ҲУҚУҚ БА МОЛИКИЯТ ВА МЕРОС: МАФҲУМ, АҲАМИЯТ.

Нахустасоси ҳамагуна ҷомеа ва давлати демократӣ ҳуқуқи моликияти хусусӣ аст, бинобар ин инкишофи ҳуди институти моликияти хусусӣ ва таҳкимбахшии кафолатҳои ҳуқуқи мазкур аз ҷониби давлат шартӣ зарурии амалишавии ислохотҳои ҳозираи иқтисодӣ мебошад.

Ҳуқуқи моликияти хусусиро дар адабиёт ҳамзамон ҳам чун ҳуқуқи иқтисодӣ, ҳам чун ҳуқуқи шахсӣ (шаҳрвандӣ) ва ҳам чун ҳуқуқҳои табиноӣ фитрии инсон баррасӣ мекунанд. Вай ба ҳар инсон, сарфи назар аз шаҳрвандӣ, мутааллиқ буда, яке аз сангҳои маҳаки озодии шахсият мебошад, қушиши соҳибият ба моликият ва доштани ҳуқуқи химояшаванда ба он қушиши аксарияти одамон аст.

Моликият яъвал ё воситаҳои молиявие мебошанд, ки ба яшхоси алоҳиди, давлат ва таъкилотҳо тааллуқ доранд.

Моликият асоси мустақилнати ҳақиқии инсон ва боварии ӯ ба фардост. Файласуфони бузурги гузашта Гегел, Кант ва бисёр дигарон сахми ҳалқунандаи моликияти хусусиро дар ташаккули ҷомеаи озоди шаҳрвандӣ асоснок гардондаанд.

Ҳуқуқи моликиятро ҳанӯз Инқилоби бузурги Фаронса чун «мукаддас ва дахлнопазир» эълон доштааст, бинобар ин бисёр муаллифон онро ба ҳуқуқҳои «насли яқум» мансуб медонистанд, вале акнун дар бораи характери мукаддасии он чизе наметӯянд, ҳарчанд чудонопазирӣ ва дахлнопазирини онро рад ҳам намеkunанд.

Тадричан ҷомеаи ҷаҳонӣ зарурати ҷорисозин маҳдудиятҳои муайяни ҳуқуқи мазкурро дарк кард. Онҳо бар талаботи батанзимдарории давлатии иқтисодӣ, инкишофи қонунгузории меҳнатӣ ва иҷтимоӣ асос ёфта буданд. Ба ҷомеа аён гашт, ки ҳуқуқи бемаҳдудияти моликияти хусусӣ ба ҳулсарихи хоҷагидорӣ дар корхонаҳо, норозигии иҷтимоӣ ва низоъҳо,

тақсимоти ноадолатонаи неъматҳои моддӣ оварда мерасонад, бинобар ин вай ба муқаррар гардидани маҳдудиятҳои боздорандан худсариро мусоидат карда, давлатро ба андешидани чораҳои, ки битавонанд на доираи танги одамон, балки аксариятро соҳибмоликият гардонанд, водор сохтанд.

Дар санадҳои ҳозираи меъёрии байналмилалӣ ва милли ҳуқуқ ба моликият одатан чун яке аз ҳуқуқҳои асосии иқтисодии инсон ва баробар бо ҳуқуқҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ ба ҳуқуқҳои «насли дуҷум» мансуб доништа мешавад.

Мутобиқи моддаи 17-и Эълониҳои умумии ҳуқуқи башар «Ҳар як инсон ҳақ дорад амволиро чи шахсан ва чи якҷоя бо дигарон ихтиёрдорӣ намояд. Ҳеҷ кас набояд аз амволи худ худсарона маҳрум карда шавад».

Амвол маҷмӯи ашё ва арзишҳои моддӣ аст, ки дар моликияти ягон шахс, давлат, ташкилот, муассиса менсбанд.

Амволи дар моликият бударо ба манкул ва гайриманкул ҷудо мекунанд. Ба амволи манкул маблағҳои пулӣ, сахмҳо, вомбаргҳо ва дигар қоғазҳои қиматнокро мансуб медонанд, ба амволи гайриманкул бошад, қитъаҳои замин, биноҳои истиқоматӣ, хонаҳо, бӯстонсароҳо, гаражҳо, ашёи рӯзгор ва истеъмоли шахсӣ, корхонаҳо, ки барои амалисозии фаъолияти соҳибкорӣ истифода мешаванд, ҳамчунин биноҳо, иншоот, таҷхизот, ашё ва ғайра дохил мешаванд.

Расми 33. Ҳуқуқ ба моликият ва мерос

кардааст, мумкин аст. Баробари ин истифодаи моликият набояд ҳуқуқҳои ва озодиҳои дигар шаҳрвандонро вайрон созад.

Ҳуқуқи моликият ҳокимияти истисноӣ ва мустақилро ба ашёи дар асоси қонунӣ гирифтаю таҳкимбахшидашуда менамояд. Бар асоси ин ҳокимият шахс ҳуқуқ дорад дар ҳудудҳои муайянкардан қонун аз ашё истифода кунад ва ба он ихтиёрдорӣ намояд.

Ихтиёрдории озодонаи моликият ва ҳимояи онро қонун қарор медиҳад, ҳеҷ касро аз моликият маҳрум кардан мумкин нест. Маҳрум кардан аз он танҳо мувофиқи тартиботи муқарраркардан қонун дар ҳолатҳои зарурати ҷамъиятӣ ва бо таллоӣ намуни зарари баробарши, ки ҳаҷмиро суд муқаррар

Сохибият амалан доштани ашё аст. Он қисми асосии ҳуқуқи моликиятро ташкил медиҳад, вале метавонад аз охири ҷудо карда, ба шахси дигар тибқи қарордод ё ягон санади дигар дода шавад, масалан, киро додан, қарз додан, вогузори ашё барои сохибияти ҷорӣ ва яқумрӣ. Ҳуқуқи сохибиятро ба моликият, масалан, бо бастанӣ қарордод (хариду фурӯш, ҳадакунӣ, ивазнамой ва ғайра), мустиқилона ба вуҷуд овардани чизи нав (сохтмони хонаи истиқоматӣ, фурӯхтани либос ва ғайра), меросгирӣ гирифтани мумкин аст.

Мерос амволиест, ки бо тартиби меросгузори аз одами ғайрида (меросгузор) ба меросгирон мегузарад.

Ҳуқуқи мерос низ ба ҳар кас қарордод дода мешавад, мерос метавонад ҳуқуқи моликият ба амвол, ҳуқуқҳои истисноӣ ба натиҷаҳои фаъолияти зехнӣ ва ғайраро фаро гирад. Амволи баъди ғайрида сохибмулк ба мерос гузошташуда тибқи қонун ё вазиятномаи мувофиқи қондаҳои пешбиниқардаи қонунгузори граждани тартибдодашуда ба меросгирони он мегузарад.

Истифода қардан ҳуқуқи истеъмоли чиз барои қонеъсозии талаботи манфиатҳои худ вобаста аз таъиноти он буда, вай аз истеъмоли моликиятдорон чи аз худӣ чи аз самараю фондаҳои меовардан он иборат аст. Аз амвол бар зарари манфиатҳои дигарон истифода қардан манъ аст. Истифодаро сохибмулк метавонад ҳамчунин ба шахси сеюм вогузорад.

Ихтиёрдорӣ маънои доштани ҳуқуқи набуд қардани чиз, тағйир додани таркиби он, бо ҳамаи усулҳои пешбиниқардаи қонун даст қашидан аз он, ба шахси дигар вогузор намудани ягон ҳуқуқи дигаре ба чиз, сохибӣ ва истифода қардани онро дорад.

Ҳуқуқи моликиятдориро танҳо дар асоси қонуни маҳдуд қардан мумкин аст.

2. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ҲУҚУҚ БА МОЛИКИЯТ ВА МЕРОС. Конститутсия ва қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ ба моликият ва меросро қарордод медиҳанд.

Ҳуқуқи моликиятдорӣ, чуноне дар моддаи 12-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст, яке аз асосҳои конститутсионӣ мебошад.

Асоси иқтисодиёти Тоҷикистонро шаклҳои гуногуни моликият ташкил медиҳанд. Давлат фаъолияти озоди иқтисодӣ, сохибқарӣ, баробарҳуқуқӣ ва хифзи ҳуқуқии ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро қарордод медиҳад.

Моддаи 12-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷудияти шаклҳои гуногуни моликияти ба андозаи баробар аз ҷониби давлат ҳифзшавандаро таҳким мебахшад. Мувофиқи Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон моликият дар мамлақати мо дар ду шакл – ошқоро (давлатӣ) ва хусусӣ зӯҳур мекунад. Ба моликияти хусусӣ моликияти шаҳрвандон, ашхоси юридикӣ ғайриҳукумати ва иттиҳодияҳои онҳо тааллуқ доранд. Моликияти давлатӣ бо моликияти ҷумҳуриявӣ ва коммуналӣ муаррифӣ шудааст.

Давлат ҳудро вазифадор донистааст, ки моликияти хусусиро ҳифз карда, дахлнопазирин онро таъмин намояд. Мутобиқи моддаи 32-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар кас ҳақ дорад, дар моликият амвол дошта бошад, онро чи танҳо ва чи якҷоя ба одамони дигар соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намояд.

Ҳар кас ҳақ дорад соҳибии моликият ва мерос бошад. Ҳеч кас ҳақ надорад ҳуқуқи шахсро ба моликият бекор ва маҳдуд кунад. Моду мулкӣ шахсро барои эҳтиёҷоти ҷамъият фақат дар асоси қонун ва розигии соҳибии он бо пардохти арзиши пурраи давлат гирифта метавонад.

Моддаи 32-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон

Шаҳрванд ҳақ дорад дар моликияти худ ҳама гуна амволи истисноӣ, фарҳангӣ ва таъиноти дигар доштара, ба истиснои он чизҳое, ки мувофиқи қонун ба сабаби амнияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ба ӯ мансуб буда наметавонанд, дошта бошад. Чунинчи, масалан, дар асоси моддаи 13-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон «Замин, сарватҳои зерзаминӣ, об, фазои ҳавой, олами набототу ҳайвонот ва дигар боғариҳои табиӣ моликияти истисноии давлат мебошанд...».

Соҳибмулк ҳақ дорад нисбати амволи худ ҳар амалеро, бо фарогирии таъсиси корхонаҳо ва хоҷагиҳои хусусӣ ва фаъолиятҳои дигари иқтисодӣ, ба ҷо орад. Кодекси ҷиноятӣ, масалан, барои чунин ҷиноятҳо бар зидди моликият, чун дуздӣ, қаллобӣ, азхудкунӣ, гонатгарӣ, қабру ситам, тамаъҷӯӣ ҷавобгарӣ пешбинӣ мекунад. Кодекси граждани асосҳои соҳибият ва қатъи ҳуқуқи моликиятро таҳким мебахшад, муқаррар менамояд, ки ба моликияти шаҳрвандон ва шахсонии юридикӣ ҳама гуна амвол, ба истиснои навъҳои алоҳида, ки тибқи қонун ба онҳо мансуб буда наметавонанд, дохил мешаванд.

Қонунгузори ба масъалаҳои моликияти хусусӣ бахшидашудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон қарорҳои ҳуқуқ ба моликиятро, ки аз таҳкими имкониятҳои васеи соҳибият ба ҳуқуқи моликият, методҳо ва усулҳои ҳифзи он ва таъминот аз ҷониби мақомоти судӣ иборат аст, дар назар дорад.

Қарорҳои ҳуқуқи моликияти хусусӣ ҳамчунин ҳуқуқи мерос мебошад. Кодекси граждани ҳаммаи нозуқиҳои гузариши амволи соҳибмулкҳо баъди фавти ӯ ба меросгирон мувофиқи қонун ё васиятнома ба танзим мебарорад.

Ҳуқуқи мерос бояд иҷрон ёридан соҳибмӯлкдорон нисбати амволӣ ӯ кафолат диҳад ва дар айни замон адолатро, алаҳхусус вақте суҳан дар бораи ҳимояи маънавиятҳои ҳешовандонии ғайри қобили меҳнат ва хурдсол меравад, таъмин намояд.

3. МАҲДУДИЯТҲОИ ҲУҚУҚ БА МОЛИКИЯТ. Ҳеч кас ҳақ надорад ғайриқонунӣ шаҳрвандро аз моликият маҳрум созад ё ҳуқуқи ӯро ба моликият маҳдуд кунад, аммо ҳуқуқи моликиятро дар баъзе ҳолатҳо дар асоси қонун маҳдуд кардан мумкин аст.

Қарори суд ва ҳукме, ки мусодиракунии амволро пешбинӣ мекунад, барои маҷбуран қатъсозии ҳуқуқи моликияти хусусӣ асос шуда метавонад. Ҳангоми шароитҳои фавқулодда (офатҳои табиӣ, эпидемияҳо) бо қарори мақомоти давлатӣ қашиди гирифтани моликият ба амал бароварда, бо тартиботи маъмурий мусодира кардани моликият имконпазир аст, вале дар ҳама ҳолат муроҷиати шаҳрванд ба суд барои барқарорсозии ҳуқуқи худ ба моликият пешбинӣ мешавад. Ғайр аз ин, аз болон ҳаман ин гуна амалҳо ба суд шикоят кардан мумкин аст.

Маҷбурий маҳрум кардан аз амвол барои эҳтиёҷоти давлатӣ танҳо ба таври пешакӣ ва ба андозаи баробарарзиш таллофӣ кардан мумкин аст. Ба ин маънӣ, милликунони маҷбурий бе ҷуброн, ки дар давлатҳои ҷоталитарӣ қабул шуда буд, манъ аст.

? *Мисолҳои таъриҳии ба Шумо маълуми зӯриш милликунони амволро ба хотир гиред.*

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқ ба моликият, моликият, амвол, соҳибият, истифода, ихтиёрдорӣ, мерос.

Савол ва супоришҳо:

1. Зери мафҳуми ҳуқуқ ба моликият чиро мефаҳманд? Маъниси мафҳумҳои «соҳибият», «истифода», «ихтиёрдорӣ»-и моликиятро фаҳмонед.
2. Ба андешаи Шумо, чаро баъзе муаллифон ҳуқуқи моликиятро чун ҳуқуқҳои шахсӣ (шаҳрвандӣ) ва ҳуқуқҳои «насли яқум» баррасӣ мекунанд? Фаҳмонед, ки чаро онро ба ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ мансуб донистан мумкин аст?
3. Амвол чист? Кадом амволро ба манқул ва ғайриманқул мансуб медонанд?
4. Шумо кадом шаклҳои моликиятро медонед?
5. Ҳуқуқ ба моликияти хусусӣ дар кадом санадҳои меъёрӣ- ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳким бахшида шудаанд?
6. Нақши давлатро дар таъмини кафолатҳои ҳуқуқ ба моликият муайян намоед.
7. Оё ҳуқуқи моликиятро маҳдуд кардан мумкин аст?
8. Мерос чист? Моҳияти ҳуқуқ ба мерос аз чӣ иборат аст?

§38. ҲУҚУҚ БА МЕҲНАТ ВА ИНТИХОБИ КАСБ

1. **ҲУҚУҚ БА МЕҲНАТ ВА ИНТИХОБИ КАСБ: МАФҲУМ, АҲАМИЯТ.** Ҳуқуқ ба меҳнат дар низоми ҳуқуқҳои иқтисодӣ маънеи махсусро иштироқ менамояд. Вай ба одам имконият медиҳад, ки меҳнат кунад ва подоши меҳнати худро гирад. Меҳнат талаботи аввалиндараҷаи инсон, манбаи соҳиб шудан ба неқӯаҳволии моддӣ ва моликият мебошад.

Ҳуқуқ ба меҳнат ва интихоби касб ҳуқуқи махсуси конституционии инсон ва шаҳрванд аст. Вай дар худ маҷмӯи томи ҳуқуқи озодихон ба ҳам алоқамандро фаро мегирад: озодии меҳнат, озодии интихоби касб, ҳуқуқ ба ҳимоя аз бекорӣ, ҳуқуқ ба шароитҳои боамалонаи меҳнат, ҳуқуқ ба корпартоӣ, ҳуқуқ ба меҳнат бо расидан ба синни нафақа ва ғайра.

Ҳуқуқ ва озодихон мазкур дар қонунгузориҳои байналмилалӣ ва конституционҳои аксари мамлакатҳои ҷаҳон таҳким ёфта, на танҳо барои шаҳрвандони ин давлатҳо, инчунин шаҳрвандони хориҷӣ, масалан, муҳоҷирини меҳнатӣ, ашхоси бетабаа аҳамият доранд, зеро ҳар инсонро аз худсарихон корфармоён ҳифз карда, имконият медиҳанд, ки шараф ва манфиатҳои худро ҳимоя намояд.

Ҳуқуқ ба меҳнат бо озодии меҳнат зич алоқаманд аст. Озодии меҳнат мутобиқи моддаи 23-и Эълониҳои умумии ҳуқуқи башар эълон дошта шудааст: «Ҳар як инсон дорони ҳаққи меҳнат, интихоби озодонаи кор ва шароити одилонаю муносиби меҳнат ва ҳаққи ҳимоя аз бекорӣ». Мувофиқи моддаи 6-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҳуқуқ ба меҳнат «ҳуқуқи ҳар инсонро ба пайдо кардани имконияти барои зиндагӣ бо меҳнат пул кор кардан, ки ӯ озодона интихоб менамояд, ё ба он озодона розӣ мешавад» фаро мегирад.

Озодии меҳнат аз ҳуқуқи ҳар кас бобати озодона ихтиёрдорӣ кардани лаёқатмандихон худ ба меҳнат, интихоби навъи фаъолият ва касб иборат аст. Ин ҷо дар боран ба ҷавобгарии маъмури қашнда шудани ӯ барои «муфтхӯрӣ» ҳарфе буда наметавонад. Чун дар солҳои пеш вазифаи конституционии меҳнат кардан акнун нест. Инсон бобати ҷи қабулшавӣ ба кори доимӣ, ҷи аз он рафтани, ҷи гузаштани ба кори дигари барои ӯ нисбатан шавқовару фоидабахш озод аст. Озодии меҳнат тавассути фаъолияти инфиродии меҳнатӣ, шугли варзидани бо фаъолияти соҳибкорӣ ва ғайра амалӣ мешавад.

Озодии меҳнат бо манъ будани меҳнати маҷбури алоқаманд аст. Манъи меҳнати маҷбури бо моддаи 8-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёси пешбинӣ шудааст: «1. Ҳеҷ кас набояд дар гуломӣ нигоҳ дошта шавад; гуломӣ ва гуломфурӯшӣ дар ҳамаи навъҳои онҳо манъ аст. 2. Ҳеҷ кас набояд дар ҳолати маҷбури нигоҳ дошта шавад. 3. а) Ҳеҷ кас набояд ба меҳнати маҷбури ё ҳатмӣ маҷбур карда шавад...». Чунин меҳнат на танҳо меҳнати гуломӣ ҳисобида мешавад, ки дар замони мо ҳеле ҳам дучор меояд, балки ҳама гуна шаклҳои маҷбурсозии инсон баҳри кор дар шароитҳои ғайриихтиёри қабулшуда ё бо таҳлиди ягон ҷазодихӣ, масалан, сари вақт надодани музди меҳнат ё қисми он ба

кормандон, ки дар корпартоиҳо иштирок мекунанд, таҳдиди истифодаи ҷазодихии иттизомӣ мебошад.

Меҳнати маҷбурӣ аз ҷониби корманд бе розигии ӯ зери таҳдиди истифодаи ҷазодихии иттизомӣ иҷро кардани кор аст.

Баробари ин иҷрои вазифаҳои аз хизмати ҳарбӣ, дар шароити вазъияти ғавқулӯда ё бо ҳукми суд бармеомада меҳнати маҷбурӣ ҳисобида намешавад.

Ҳуқуқ ба меҳнат маънии вазифадорӣ нафаре бобати пешниҳод кардани кор ба ҳамаи хоҳишмандонро надорад. Дар иқтисодиёти бозорӣ давлат қодир нест, ки чунин вазифаро ба зимман соҳибкорони хусусӣ бор кунад ва ё онро ба дӯши худ гирад, зеро вай аллақай ҳамаи корхонаҳоро идора намекунад. Қабулшавии одам ба кор асосан бо қарордод бо кордиханда муайян мешавад. Вале корманди кирояшуда ҳақ дорад риояи шароитҳои муайян – шартҳои одилонаи корро талаб намояд.

Расми 34. Меҳнати маҷбурӣ манъ аст

Истилоҳи «шартҳои одилона ва мӯътадилӣ меҳнат» чунин маъний дорад, ки шароитҳои меҳнат ба талаботи бехатарӣ ва гигиена ҷавобгӯ бошад, музди меҳнат бе ягон таъйиз ва на камтар аз андозаи минималии музди меҳнати муқарраркардаи қонун пардохта шавад, барои ҳар кас имкониятҳои баробари ишғол кардани вазифаи баландтар таъмин гардад. Пас, агар бехатарӣ ва гигиена таъмин нагардида бошад, ба саломатии корманд дар истеҳсолот зарар расонида шуда бошад, кордиханда барои ин ҷавобгар аст ва дар ҳолатҳои муайян ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қасида мешавад.

Моддан 7-и Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҳуқуқ ба шароитҳои одилонаи меҳнатро аз ҷумла дар он бо фарогирии педоше, ки чун минимум ба ҳамаи меҳнатқашон инҳоро таъмин намояд, қарор медиҳад: музди одилонаи меҳнат ва маоши баробар барои меҳнати боарзиш бе ягон фарқиат, зимнан, ба қонун қарор додаи шароити меҳнати на бадтар аз шароитҳои, ки мардон истифода мекунанд бо маоши баробар барои меҳнати баробар; рӯзгузаронии қаноатбахш

барои ҳуди онҳо ва оилаҳои онҳо; шароитҳои меҳнати ҷавобгӯн талаботи беҳатарӣ ва гигиена; имкониятҳои ба ҳамма баробари ишғол кардани вазифаҳои нисбатан баландтар танҳо дар асоси собиқаи меҳнатӣ ва таҳассус; истироҳат, фароғат ва маҳдудсозии оқилонаи вақти корӣ ва руҳсатии даврии пардохтшаванда, ҳамчунин додани подоши меҳнат дар рӯзҳои ид.

Мутобиқи моддаи 23-и Эълومیяи умумии ҳукуки башар «Ҳар як инсон бидуни ягон таъйиз барои кори баробар ба музди баробар ҳақ дорад. Ҳар як коргар ба музди одилонаю қаноатбахш, ки зиндагии сазовори ҳар як инсон ва аҳли оилаи ӯро таъмин кунад, дар сурати зарурат бо дигар воситаҳои таъминоти иҷтимоӣ пурра гардонида шавад, ҳақ дорад».

Ҳукук ба ҳимоя аз бекорӣ вазифадории давлатро бобати татбиқи намудани сиёсати иқтисодие, ки аз рӯи имконият ба шугли пурра, ҳамчунин расонидани кӯмаки ройгон ба одамони бекор ва бо ҷои кор таъмин кардани онҳо мусоидат намояд, дар назар дорад. Кафолатҳои ҳукук ба ҳимоя аз бекорӣ бо қонунгузори миллии муқаррар карда мешаванд.

2. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ҲУКУҚ БА МЕҲНАТ ВА ИНТИХОБИ КАСБ. Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳукуки меҳнат кардани ҳар касро таҳким мебахшад ва кафолат медиҳад.

Ҳар кас ба меҳнат, интихоби касбу кор, ҳафзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ ҳақ дорад. Музди кор аз ҳадди ақали музди меҳнат набояд кам бошад. Дар муносибатҳои меҳнатӣ ҳамма гуна маҳдудият манъ аст. Барои иҷрои кори яхела музди баробар дода мешавад. Ҳеҷ кас ба меҳнати маҷбурӣ ҷалб карда намешавад, ба истиснои мавридҳои, ки қонун муайян кардааст. Дар корҳои вазини, зеризаминӣ ва шароити меҳнаташон зарарнок истифодаи меҳнати занон ва ноболигон манъ аст.

Моддаи 35-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мувофиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсият ҳақ дорад, ки муносибатҳои меҳнати худро баъди 15-солагии амалӣ гардонад.

Дар шароити иқтисодиёти бозорӣ яке аз проблемаҳои ҷиддӣ таъмини шаҳрвандон бо ҷои кор аст, бинобар ин дар мамлақати мо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кӯмак ба шугли аҳоли» (соли 2003) қабул карда шуд, ки дар он асосҳои ҳукуқӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии сиёсати давлатӣ дар соҳаи шугли аҳоли, аз ҷумла кафолатҳои давлат ба меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ аз бекорӣ пешбинӣ шудаанд.

Шугл навҳои гуногуни фаъолияти меҳнати шаҳрвандони қобили меҳнати ба қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолифшаванда бо қонунсозии талаботи шахси ва ҷамъияти вобастааст, ки ба онҳо фонди (подоши меҳнат) меорад.

Мутобики қонуни мазкур шаҳрвандони ҷои кор надошта метавонанд ҳамчун бекорон дар мақомоти махсуси шугли аҳоли аз қайд гузаранд. Фаъолияти ин мақомот ба ҳимояи шаҳрвандон аз бекорӣ нигаронида шудааст. Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон барои аз қайд гузаштани шаҳрвандони бекор пешниҳод кардани ҳуччатҳои зеринро талаб менамояд: шиноснома, дафтарчаи меҳнатӣ ё ҳуччати оиро ивазкунанда, ҳуччатҳои тасдиқкунандаи таҳассуси касбӣ, маълумотнома дар бораи музди меҳнат аз ҷойҳои охирини кор дар зарфи ду соли охир. Баъди пешниҳоди ҳуччатҳои мазкур мақомоти давлатии шугли аҳоли шаҳрвандро ҳамчун одами бекор ба қайд мегирад ва ӯ аз лаҳзаи гузаштан аз қайд ҳуқуқи бекор, аз ҷумла ҳуқуқи истифода кардан аз имтиёзҳои муқарраркардаи қонунро соҳиб мешавад.

Ҳар як шаҳрванд ҳуқуқи гирифтани музди меҳнат дорад, бинобар ин қордеҳ, сарфи назар аз вазъияти молнавивӣ, вазифадор аст, ки ба шаҳрванд моҳе ду маротиба музди меҳнат пардохт кунад. Вайрон кардани ҳуқуқи мазкур манъ аст ва ба шаҳрвандон барои меҳнати баробар бояд музди баробар дода шавад. Дар ин маврид музди меҳнати пардохтшаванда набояд аз маоши ҳадди ақали муқарраркардаи қонун кам бошад. Музди меҳнати ҳадди ақал кафолати давлатӣ буда, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешавад. Ба музди меҳнати ҳадди ақал пардохтҳои иловагӣ, иловапулидо, мукофотҳо, ҳамчунин пардохти зиёд барои давомнокии вақти кор дохил намешаванд. Вобаста ба шароитҳои табиӣю иқлим ва дигар омилҳои объективӣ ба музди меҳнат коэффициентҳои ноҳиявӣ муқаррар мегардад. Дар ин ҳолат музди меҳнати ҳадди ақал бо истифодаи ин коэффициент муайян карда мешавад.

Дар асоси қонунгузори меҳнат мӯҳлатҳои пардохти музди меҳнат бо қарордоди коллективӣ ё дигар санади меъёрӣ муқаррар мегардад ва бояд на камтар аз як маротиба дар ҳар ним моҳ бошад. Дар сурати мувофиқ омадани рӯзи пардохти музди меҳнат бо рӯзи истироҳат ё рӯзи ид пардохти он дар арафаи ин рӯз сурат мегирад.

Давлат бо мақсади кафолати пардохти саривақтии музди меҳнат нисбати қордеҳоне, ки пардохти музди меҳнати қормандонро ба таъхир меандозанд, чораҳои гуногунро пешбинӣ намудааст. Қормандони гунаҳкори ба таъхир афтодани пардохти музди меҳнат мувофиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии интизомӣ, моддӣ, маъмурий ва ҷиноятӣ кашида мешаванд.

3. КАФОЛАТҲО ВА МАҲДУДИЯТҲОИ ҲУҚУҚ БА МЕҲНАТ ВА ИНТИХОБИ КАСБ. Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолатҳои гуногуни ҳуқуқ ба меҳнат ва интихоби касбро пешбинӣ карда, ҳамчунин маҳдудиятҳо ҷорӣ месозад.

Қабули шаҳрвандон ба қор мувофиқи қарордоди (шартномаи) меҳнатӣ сурат гирифта, баътани қарордоди меҳнатӣ характери озодона дорад. Қордеҳ вазифадор аст, ки мувофиқи қонун бо категорияҳои зерини шаҳрвандон қарордоди меҳнатӣ бандад: маъҷубон, ноқодилгон,

шаҳрвандони тибқи квотан муқарраргардида ба кор фиристодашуда, ҳамчунин занони ҳомиладор ва заноне, ки кӯдакони то сесола доранд.

? *Моддаи 35-и Конститутсияи (Сарқонуи) Ҷумҳурии Тоҷикистонро бодидқат хонед, барои кадом категорияҳои шаҳрвандон маҳдудиятҳо муқаррар гардидаанд?*

Ҳангоми қабул ба кор баробари кафолатҳои ҳуқуқӣ нисбати баъзе шаҳрвандон маҳдудиятҳо муқаррар гардидаанд. Дар асоси моддаҳои 160, 161, 162-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи меҳнати занон дар корҳои зеризаминӣ, дар корҳои вазнин ва корҳои шароити меҳнаташон зарарнок, ҳамчунин корҳои марбут ба дастӣ бардоштани ба ҷойҳои дигар бурдани чизҳои вазнашон аз меъёрҳои муқарраргардида зиёд манъ аст. Инчунин ҷалб кардани занон ба корҳои шабона, корҳои зиёда аз вақти муқаррарӣ ва кор дар рӯзҳои истироҳат ва ид манъ карда шудааст.

Ҷуни маҳдудиятҳо дар қонунгузори меҳнати нисбати шаҳрвандони ба синни 18 нарасида низ пешбинӣ шудаанд. Давомнокии вақти корӣ барои қормандони аз 15 то 18 сола дар як ҳафта на бештар аз 35 соат ва ашҳоси аз 14 то 15 сола дар як ҳафта на бештар аз 24 соат муқаррар гардидааст.

Мувофиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ноқилигон ҳуқуқи меҳнат ва озодии меҳнат кафолат дода мешавад. Қобили меҳнат будани инсон дар асоси Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15-солагии фаро мерасад. Муқаррар гардидани синни мазкур дар муносибатҳои меҳнати ҷуни маънӣ надорад, ки шаҳрванд вазифадор аст, аз синни 15-солагии фаъолияти меҳнатнашро шурӯъ намояд. Ин меъёр моҳияти фармонӣ дошта, шаҳрвандро вақолатдор месозад, ки аз ин синну сол ҳуқуқҳои конститутсионии худро амалӣ созад.

Бояд дар назар дошт, ки барои тайёр кардани хонандагони ноқилиги мактабҳои таҳсилоти умумӣ ба истеҳсолот онҳоро барои иҷрои корҳои сабуки ба саломатинашон зарарнадошта ва ба раванди ҷараёни таълим ҳалалнарасонанда дар вақтҳои холӣ аз дарсҳо баъди расидан ба синни 14-солагии танҳо бо ризояти яке аз волидон ё шахсони онҳоро ивазқунанда ба кор қабул намудан мумкин аст. Ғайр аз ин истифодаи меҳнати ноқилигон дар корҳои зеризаминӣ, корҳои вазнин ва корҳои шароити меҳнаташон зарарнок манъ аст.

Ба шаҳрвандони хориҷӣ низ ҳуқуқ ба меҳнат, озодии меҳнат, озодии бастанӣ қарордоди меҳнати ва ҳуқуқи гирифтани музди меҳнат кафолат дода шудаанд. Аммо дар баъзе соҳаҳо фаъолияти меҳнати шаҳрвандони хориҷӣ маҳдуд карда мешавад.

? *Ба хотир оред, ки оё шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хидмати давлатӣ, мақомоти судию ҳифзи ҳуқуқ, қор қарда метавонанд?*

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқ ба меҳнат ва интиҳоби қасб, меҳнати маҷбурий, шароитҳои одилона ва муътадили меҳнат, шугла.

Савол ва супоришҳо:

1. *Хуқуқи инсон ба меҳнат ва интиҳоби озодона меҳнат чӣ маъно дорад?*
2. *Дар шароити иқтисоди бозорӣ бекорон чӣ ҳуқуқҳоро доранд?*
3. *Меҳнати маҷбурӣ чист? Оё дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меҳнати маҷбурӣ истифода карда мешавад?*
4. *Ибораи «подоши баробар барои меҳнати баробар» чӣ маънӣ дорад?*
5. *Оё дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шахрвандони хориҷии дар қаламрави мамлакат ба таври доимӣ иқоматдошта ҳуқуқи меҳнат кардан доранд?*
6. *Санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқии байналмилалӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки ҳуқуқ ба меҳнат ва озодии интиҳоби касбро таҳким мебахшианд, номбар кунед.*
7. *Ба индешаи Шумо, махсусиятҳои меҳнати ноболигон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиғунаанд?*
8. *Оё маҳдудиятҳои ҳуқуқ ба меҳнат мумкин аст?*

§39. ҲУҚУҚ БА ИСТИРОҲАТ

1. ҲУҚУҚ БА ИСТИРОҲАТ; МАФҲУМ, АҲАМИЯТ. Ҳуқуқи муҳимтарини ҳар як инсон дар соҳаи муносибатҳои меҳнатӣ ҳуқуқ ба истироҳат мебошад. Ҳуқуқ ба истироҳат бо ҳуқуқи ҳар инсон ба меҳнат, шароитҳои боадолатонаю мӯътадили меҳнат ва дигар ҳуқуқу озодиҳо, масалан, ҳуқуқҳои шахсӣ ва фарҳангӣ зич алоқаманд аст.

? *Фикр кунед ва нисолҳои алоқамандии ҳуқуқи истироҳатро бо дигар ҳуқуқу озодиҳои инсон, масалан, ҳуқуқ ба ҳаёти ҳусусӣ ба хотир оред.*

Ҳуқуқ ба истироҳат бо танзими вақти корӣ ва вақти истироҳат, аз ҷумла муқаррар кардани давомнокии ҳадди охири вақти корӣ, кам кардани вақти кории шабона, дар арафани рӯзҳои ид ва истироҳат, чун қоидаи умумӣ манъ кардани корҳои берун аз меъёр, кор дар рӯзҳои истироҳат ва ид, муқаррар кардани давомнокии минималии истироҳати ҳафтаина, ба кормандон додани танаффус барои истироҳат ва хӯрокхӯрӣ, муқаррар намудани қоидаҳои дар бораи додани рухсатии ҳарсолаи пардохтшаванда барои истироҳат ва давомнокии минималии он, рухсатиҳои иловагӣ барои категорияҳои алоҳидани кормандон ва ғайра дар қонунгузори давлат таъмин карда мешавад.

Ҳуқуқ ба истироҳат ба ҳуқуқҳои асосии инсон мансуб аст. Вай дар стандартҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон зикр гардидааст. Чунинчӣ, моддаи 24-и Эълонияи умумии ҳуқуқи башар ҳуқуқи ҳар касро ба истироҳат ба таври зайл таҳким бахшидааст:

**Ҳар як инсон ба истироҳату фароғат, аз ҷумла маҳдудияти оқилонаи рӯзи корӣ ва рухсатии пулакӣи даврӣ ҳақ дорад.
Моддаи 24-и Эълонияи умумии ҳуқуқи башар.**

Моддан 7-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҳуқуқи ҳар касро ба истироҳат, фароғат ва маҳдудиятҳои оқилонаи вақти корӣ, руҳсатии даврии пардохтшаванда баробар бо муқофотонӣ барои рӯзҳои ид қафолат медиҳад.

Ҳуқуқ ба истироҳат дар конститутсияҳои аксари мамлакатҳои ҷаҳон таҳким ёфта, як навъ қафолати ҳосии давлат ба ҳуқуқи истироҳат барои шаҳрвандони қобили меҳнат мебошад.

2. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ҲУҚУҚ БА ИСТИРОҲАТ. Ҳуқуқ ба истироҳат аз имконияти ба ҳар кас додашудани гузаронидани вақти истироҳат бо салоҳиди худ иборат аст.

Дар Тоҷикистон ҳуқуқ ба истироҳат ҳуқуқи конститутсионии ҳар одам буда, ҳамчунин дар қонунгузори меҳнатӣ таҳким баҳшида мешавад.

Шаҳрванд ҳуқуқи истироҳат дорад. Ин ҳуқуқ бо роҳи муқаррар кардани ҳафта ва рӯзи корӣ, руҳсатии ҳарсолаи пулӣ, рӯзҳои ҳафтаи истироҳат ва шароитҳои дигаре таъмин карда мешавад, ки қонуни муайян кардааст.

Моддан 37-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Зери мафҳуми «вақти истироҳат» давомнокии вақти муайяне, ки дар тӯли он одам аз вазифаҳои меҳнатӣ озод асту истироҳат мекунад, фаҳмида мешавад. Вай ин вақтро мутобиқи хоҳиши худ, барои қонеъсозии манфиатҳои ҳеш ва барқарорсозии қобилияти меҳнатии худ истифода карда метавонад. Яъне шаҳрванд дар давраи истироҳат аз иҷрои вазифаҳои меҳнатӣ қомилан озод буда, истифодаи онро бо салоҳиди худ муайян менамояд. Азбаски одам дар давраи иҷрои вазифаҳои меҳнатӣ қувваи зиёди рӯҳию ҷисмонӣ сарф мекунад, вай қувваи сарфкардаашро тавассути истироҳати ба ӯ бо қонунгузори меҳнатӣ қафолатдодашуда бояд барқарор созад.

Расми 35. Ҳуқуқ ба истироҳат

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи ҳар касро ба истироҳат таҳким баҳшида, дар баробари ин дар назар дорад, ки давомнокии бо қонун муқарраршудаи вақти корӣ, рӯзҳои истироҳат ва ид, руҳсатии ҳарсолаи пардохтшаванда ба онҳое қафолат дода мешавад, ки бо қарордоди (шартномаи) меҳнатӣ кор мекунанд. Ба ин тарик, қафолатҳои конститутсионии таъминкунандаи амалисозии ҳуқуқи

истироҳатро бо мавҷудияти муносибатҳои ҳуқуқии меҳнатӣ ба кор аз рӯи қарордод (шартнома) алоқаманд мекунанд. Ин чунин маънӣ дорад, ки шахрванд қарордоди (шартномаи) меҳнатӣ баста, ҳуқуқ дорад аз кордеҳи мушаххас рӯяи ҳадди охири бо қонун муқарраргардидан давомнокии вақти корӣ, ба ӯ додани рӯзҳои истироҳату ид, руҳсатии ҳарсолаи пардохтшаванда барои истироҳатро талаб намояд, кордеҳ бошад, дар навбати худ вазифадор аст, ки ин талабҳоро қонеъ созад ва барои ҳуқуқи истироҳатро амалӣ сохтани корманд шароит фароҳам орад. Дар он ҳоле, ки қарордоди (шартномаи) меҳнатӣ ва меҳнати муташаккили дастҷамъона нест, давлат бо ёрии кафолатҳои зикршуда ҳуқуқи истироҳатро таъмин карда наметавонад. Шахрванди бо фаъолияти инфиродии меҳнатӣ машғулбуда худ муайян месозад, ки вай имрӯз ё рӯзи дигар чанд соат кор мекунад, дар рӯзҳои истироҳат ва ид кор мекунад ё намекунад, барои вай руҳсатӣ лозим аст ё не.

Дар асоси Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон навъҳои зерини вақти истироҳати шахрвандон муқаррар карда шудаанд:

1. Танаффусҳо дар тӯли рӯзи корӣ. Чун қоида, давомнокии чунин танаффусҳо набояд аз ду соат зиёд бошад. Дар созишномаҳо ва қарордодҳои меҳнатӣ кордеҳ якҷоя бо намоёндогони иттифоқи касаба давомнокии чунин танаффусҳоро муқаррар менамояд. Дар хотир бояд дошт, ки чунин танаффусҳо ба вақти корӣ дохил намешаванд ва пардохт намегарданд.

2. Танаффусҳои байни рӯзҳои корӣ. Чунин танаффусҳо ба шахрванд баъди анҷоми ҳар як рӯзи корӣ дода мешаванд. Мутобиқи талаботи қонунгузории меҳнатӣ давомнокии чунин танаффусҳо набояд аз 12 соат кам бошад.

3. Рӯзҳои истироҳат. Ҳар як шахрванд баъди ҳар ҳафтаи корӣ ҳуқуқ дорад, ки ҳар ҳафта як рӯз истироҳат кунад. Ин қоида нисбати корхонаҳои истифода мешавад, ки дар онҳо ҳар ҳафта шаш рӯзи корӣ дорад. Кормандони корхонаҳои ҳафтае панҷ рӯзи корӣ дошта ҳуқуқ доранд ду рӯз истироҳат кунанд. Рӯзи умумии истироҳат якшанбе аст. Рӯзи дуҷуми истироҳат ҳангоми ҳафтаи панҷрӯзи корӣ бо графикаи кори корхонаҳо муқаррар мегардад. Ҳар ду рӯзи корӣ, чун қоида, панҷам дода мешаванд.

Кор кардан дар рӯзҳои истироҳат мумкин нест, вале дар корхонаҳои, ки боздоштани кор бо шароитҳои истеҳсолий-техникӣ ё ба сабаби зарурати хизматрасонии бетанаффуси доимӣ ба аҳолии имконнопазир аст, ҳамчунин дар дигар корхонаҳои истеҳсолоташон бетанаффус рӯзҳои истироҳат бо навбат дар рӯзҳои гуногуни ҳафта мувофиқи графикаи сменагии муқарраркардаи кордеҳ баъди маслиҳатҳои пешакӣ бо мақомоти намоёндогони кормандон дода мешаванд.

Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯзҳои идро муқаррар менамояд.

 Фикр кунед ва мисолҳои ба Шумо маълуми идҳои миллӣ ва таърихӣ бар Тоҷикистон қайдшавандиро оред.

Рӯзҳои ид вобаста ба аҳамиятнокии онҳо рӯзҳои истироҳат ва рӯзҳои беистироҳат мешаванд. Рӯзҳои иди рӯзҳои истироҳат эълоншуда характери анъанавӣ дошта, санаҳои барҷастаро таҷассум мекунанд, кор дар рӯзҳои ид боздошта мешавад. Ин қоида нисбати корхонаҳое, ки бетанаффус кор мекунанд, истифода намегардад. Қонунгузориҳои меҳнатӣ ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид» (соли 1995 ва бо тағйироти соли 2005) рӯзҳои идҳои зеринро рӯзҳои истироҳат эълон кардаанд: 1 январ – Соли нав; 8 март – Рӯзи байналхалқии занон; 21-23 март – ҷашни Наврӯз; 1 май – Рӯзи байналхалқии яқдидии меҳнаткешон; 9 май – Рӯзи Ғабаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ; 27 июн – Рӯзи Ваҳдати миллӣ; 9 сентябр – Рӯзи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон; 6 ноябр – Рӯзи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон; Иди Рамазон – як рӯз дар ҳар сол дар рӯзи мувофиқомада; Иди Қурбон – як рӯз дар ҳар сол дар рӯзи мувофиқомада.

Мутобиқи талаботи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сурати ба рӯзи истироҳат рост омадани идҳои рӯзи истироҳат эълоншуда рӯзи истироҳат ба рӯзи кории баъди қайд кардани идҳо гузаронида мешавад.

Ба рӯзҳои иди рӯзи истироҳат эълоншуда инҳо мансубанд: 22 июл – Рӯзи забони тоҷикӣ, ҷашнҳои Меҳргон, Сада ва ғайра.

Қонунгузориҳои меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои ба шахрвандон додани рухсатиҳо танзим мекунанд.

Рухсатӣ муҳлатест (вакҷест), ки дар тӯли он шахрванд дар асоси қонунгузориҳои меҳнатӣ аз иҷрои вазифаҳои меҳнатӣ бо шартҳои интизории ҷои кор ва вазифа озод карда мешавад ва ӯ онро барои истироҳат ва барқарорсозии қобилияти корӣ, инчунин қонъсозии дигар манфиатҳои худ истифода мекунад.

Вобаста ба муҳият ва аҳамият рухсатиҳои ҳарсолаи пардохтшаванда ва рухсатиҳои иҷтимоиро ҷудо мекунанд:

Рухсатиҳои ҳарсолаи пардохтшаванда ба ҳар шахрванд дар асоси қарордоди (шартномаи) меҳнатӣ дар корхонаҳо, ташкилотҳо, муассисаҳо, сарфи назар аз шакли моликият, барои фаъолияти меҳнатӣ дода мешаванд. Рухсатиҳои ҳарсолаи пардохтшаванда дар соли аввали кор бояд баъди 11 моҳ дода шаванд. Рухсатӣ барои соли дуҷум ва солҳои минбаъдаи кор бояд дар ҳама гуна вақти соли корӣ мутобиқи нақшаи додани рухсатиҳо дода шаванд. Ҳамзамон бо додани рухсатӣ давомнокии он аҳамияти махсус дорад. Давомнокии рухсатиҳои минималии додешаванда аз 24 рӯзи тақвимӣ кам нест. Новобаста аз характери фаъолияти меҳнати шахрванд ба 9 рухсатиҳои иловагӣ дода мешавад, масалан, ба рухсатиҳои асосии қорамандони машғули корҳои шароити меҳнатҳои зарарнок ва вазнин боз 7 рӯзи тақвимӣ илова мегардад, 5 ба рухсатиҳои асосии қорамандоне, ки характери қорашон махсус аст, 5 онҳое, ки қорҳоро дар шароитҳои номусоиди табиӣ-иклимӣ ба ҷо овардаанд, 3 рӯзи тақвимӣ илова карда мешавад.

Дар давраи дар рухсатӣ будани шахрванд ҷои қор ва музди меҳнаташ

нигоҳ дошта мешавад. Дар вақти рухсатӣ бо ташаббуси кордеҳ қарордоди (шартномаи) меҳнати бекор кардан ё онро дигаргун сохтан мумкин нест. Ҳамчунин бозхонд аз рухсатӣ танҳо бо ризоияти корманд ба амал бароварда мешавад. Дар асоси Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон надодани рухсатӣ дар бадали ду сола панҷам, инчунин надодани рухсатии ҳарсола ба кормандони ноболиге, ки машғули корҳои шароити меҳнаташон зарарнок ва вазнин аст, манъ мебошад.

Рисун 36. Ҳуқуқ ба истироҳат

Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон баробари рухсатҳои ҳарсолаи пардохтшаванда ҳамчунин рухсатҳои иҷтимоиро пешбинӣ кардааст. Ба гурӯҳи рухсатҳои иҷтимоӣ инҳо дохил мешаванд: рухсатии ҳомиладорӣ ва таваллуд; рухсатии нигоҳубини кӯдак; рухсатии таълимӣ, рухсатии эҷодӣ; рухсатии бемузд.

Дар давраи додани рухсатии иҷтимоӣ ҷои кор нигоҳ дошта мешавад. Музди меҳнат дар вақти рухсатии иҷтимоӣ дар сурате нигоҳ дошта мешавад, ки агар онро қонунгузори меҳнатӣ ё созишномаю қарордоди дастаҷамъӣ пешбинӣ карда бошанд.

Қонунгузори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчунин барои ноболигон ҳуқуқи рухсатӣ муқаррар кардааст. Ба кормандони аз 18 сола ҷавонтар ҳамасола дар вақти тобиестон ё ҳама гуна вақти барои онҳо мувофиқ рухсатии меҳнати пардохтшавандаи муҳлаташ на камтар аз 30 рӯзи тақвимӣ дода мешавад.

Барои шахрвандони хориҷӣ давомноқии вақти рухсатӣ, мувофиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, чун барои шахрвандони Тоҷикистон аст.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқ ба истироҳат, вақти истироҳат, рӯзҳои ид, рухсатӣ, рухсатии иҷтимоӣ

Савол ва супоришҳо:

1. *Ҳуқуқ ба истироҳат чист? Оё ҳуқуқи истироҳат маҳдуд карда мешавад?*
2. *Санадҳои асосии меъёрӣ- ҳуқуқии байналмилалӣ ва миллии қафолатдиҳандаи ҳуқуқи ҳар одамро ба истироҳат номбар кунед.*
3. *«Вақти истироҳат» чист? Шумо кадом навъҳои вақти истироҳатро медонед?*
4. *Ба фикри Шумо, чаро давлат рӯзҳои ҷашнҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва миллиро*

рӯзҳои истироҳат эълон кардааст? Чашну идҳои ба Шумо маълумро номбар кунед.

5. Қонунгузорию Чумҳурии Тоҷикистон барои шаҳрвандон кадом навъҳои рухсатиҳоро муқаррар кардааст?

6. Зарурати рухсатиҳои иҷтимоиро асоснок кунед.

7. Махсусиятҳои ҳуқуқи истироҳати ноболигон дар Тоҷикистон чигунаанд?

8. Дар бораи варианти идеалии рухсатию худ нақл кунед.

БОБИ 12 ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ИҶТИМОӢ

§ 40. ТАВСИФИ УМУМИИ ҲУҚУҚҲОИ ИҶТИМОӢ

1. ҲУҚУҚҲОИ ИҶТИМОӢИ ИНСОН: МАФҲУМ, МУНДАРИҶА.
Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ дар маҷмӯи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар таъмини адолати иҷтимоӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунад, зеро онҳо озодии инсонро дар соҳаи иҷтимоӣ таъмин карда, имконияти ҳимояи манфиатҳои ҳаётии инсонро фароҳам меоранд.

Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ чун ҳуқуқҳои иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба ҳуқуқҳои насли дуюм тааллуқ доранд. Агар ҳуқуқҳои насли якум ҳимояи шаҳрвандонро аз даҳлати давлат дар назар дошта бошад, табиати ҳуқуқҳои иҷтимоӣ чун ҳуқуқҳои насли дуюм аз он иборат аст, ки барои истифодаи онҳо дар ҳаёт аз ҷониби давлат таҳияи барномаҳои иҷтимоӣ ва фаъолияти ҳамаҷонибаи ташкилию хоҷагӣ лозим аст. Дарачаи амалсозии ҳуқуқҳои насли дуюм аз бисёр ҷиҳат аз дараҷаи рушди иқтисодӣ ва захираҳои молиявии мамлакат вобаста мебошад.

Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ба инсон сатҳи арзандан зиндагӣ ва ҳимояи иҷтимоиро таъмин мекунад. Яке аз ҳуқуқҳо ва озодиҳои асосии иҷтимоӣ ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ мебошад, ки сугуртаи иҷтимоӣ, таъмини нафақа ва хизматрасонии тиббиро фаро мегирад. Ба ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ҳамчунин инҳо мансубанд: ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва ёрии тиббӣ, ҳуқуқ ба манзил, ҳуқуқ ба ташкили оила, ҳуқуқ ба ҳимояи кӯдакон ва маъҷубон ва ғайра.

Ҳуқуқҳои иҷтимоии инсон ва шаҳрванд маҷмӯи ҳуқуқҳо ва озодиҳост, ки ба инхс сатҳи арзандан зиндагӣ ва ҳангоми мавҷудияти шароитҳои муайян имконияти аз давлат гирифтани арзишҳои моддиро таъмин менамояд.

Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ дар конститутсияҳои на ҳамаи давлатҳои ҷаҳон инъикоси пурраи худро ёфтаанд. Дар Конститутсияи (Сарқонуни) Чумҳурии Тоҷикистон бо эълон гардидани давлати иҷтимоӣ (қисми 2-и

моддан 1) ҳуқуқҳои иҷтимоии инсон ва шаҳрванд ба андозаи пурра нишон дода шудаанд.

Ба хотираи оред, ки давлати иҷтимоӣ чист? Давлати оғилоӣ ба шаҳрвандони ҳар кадом ҷаҳонгаро мебарояд?

Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ба ҳуқуқҳо ва озодиҳои иқтисодӣ зич алоқаманданд. Аммо гурӯҳи мазкури ҳуқуқҳо хусусиятҳои дорад, ки онро аз дигар ҳуқуқҳо ва озодиҳо фарқ мекунонад. Он ба муносибатҳои, ки дар соҳаи иҷтимоии ҳама пайдо мешаванд, алоқамандии бевосита дорад, яъне ҳуқуқҳои иҷтимоӣ дар алоқамандии зич ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ барои қонеъсозии талабҳои муҳимтарини баҳри шаҳрвандон зарурӣ - манзил, гизо, қор, истироҳат ва ғайра нигаронида шудаанд.

Хусусияти дуюм ва ҳеле муҳими ин гурӯҳи ҳуқуқҳо озодиҳо дар он зоҳир мешавад, ки онҳо қарордори соҳибанд, яъне онҳо нисбати дигар ҳуқуқҳо озодиҳои функсияи қарордори ба ҳама меорад, масалан, ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ, ҳуқуқ ба шароитҳои хуби зиндагӣ ва ғайра.

Амалсозии мутасилии ин ҳуқуқҳо озодиҳои шартӣ муҳим ва қарордори дигар ҳуқуқҳо ва озодиҳои шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар шароити Тоҷикистони имрӯза, ки ба роҳи иқтисоди бозорӣ пеш меравад, амалсозии ҳуқуқҳои иҷтимоӣ воситаи аз ҳама муҳими демократикунони ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва дастгирии давлатии табақҳои аз нигоҳи иҷтимоӣ қамқомони аҳоли ба шумор меравад. Аз ин рӯ дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон баробари зикри шаклҳои иқтисодиёти бозорӣ муносибати ҳуқуқҳо ва дигар шаклҳои ёрии тиббӣ (аз ҷумла хусусӣ-қисми 2-и моддан 38), дигар шаклҳои таҳсил (аз ҷумла хусусӣ-қисми 3-и моддан 41), ҳуқуқи манзил ба роҳи сохтани манзилгоҳҳои кооперативӣ ва хусусӣ (моддан 36) оварда шуда, ҳамчунин қарордори гирифтани ёрии роӣғони тиббӣ дар муассисаҳои давлатии нигоҳдори тандурустӣ (моддан 38) дода мешавад. Амалсозии ин муқаррароти конституциониро дар асоси қонуни ва мутобиқи шароити иқтисодиёти бозорӣ оид ба соҳаҳои алоҳидан ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандон таъмин кардан мумкин аст. Зарурати мавҷудият дар қонунгузори амалкунанда, ба ҳуз муқаррар кардани ҳуқуқҳои муайяни иҷтимоии конституционӣ, яке аз хусусиятҳои муҳими ин гурӯҳи ҳуқуқҳо озодиҳои мебошад. Аз ин рӯ қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли», Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра вақти муҳим мебаранд.

2. НИЗОМИ ҲУҚУҚҲОИ ИҶТИМОӢ. Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ низоми ягонаро ташкил дода, онҳо ба гурӯҳҳои зерин ҳудо кардан мумкин аст:

1. Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ, ки дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳким баҳшида шуда ва ба инсон қарордори ҳаёти осоишта арзанда дода, аз таъсири ноосоишта ва ғайриҷамъадошти иқтисодиёти

бозорӣ эмин медоранд: ҳуқуқ ба музди меҳнати ҳадди ақали кафолатдодашуда (қисми 1-моддан 35); ҳуқуқ ба ҳимояи давлатии оила, ғамхорӣ ва парасторӣ махсусан давлат ба оила ва кӯдак, ҳимояи давлатии ҷтимон ва маъҷубон (қисмҳои 1 ва 3-и моддан 34); ҳуқуқ ба ҳимояи давлатӣ дар вақти пиронсолӣ, беморӣ, маъҷубӣ, гум кардани қобилияти меҳнатӣ ва маҳрум шудан аз сарпараст (қисми 1-и моддан 39); ҳуқуқ ба тарбия ва таълими ҷтимон ва маъҷубон аз ҷониби давлат (қисми 3-и моддан 34); ҳуқуқ ба манзил, аз ҷумла бо роҳи сохтани манзили кооперативӣ ва хусусӣ (моддан 36); ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва ёрии роӣгонии тиббӣ дар муассисаҳои давлатии нигоҳдорӣи тандурустӣ (моддан 38).

2. Ҳуқуқҳои иҷтимоии дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолатдодашудае, ки рушди мӯъташвили физиологӣи инсонро таъмин мекунад: ҳуқуқ ба истироҳат (моддан 37); ҳуқуқ ба тарзи солимӣ ҳаёт ва дастрасӣ ба маълумот онд ба вазъи ҳақиқии он (моддан 38).

3. Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ, ки бахри муваффақ шудан ба ҳамкории иҷтимоӣ дар ҷомеа имконият медиҳанд: ҳуқуқи таъсис ё ташкил додани иттифокҳои касаба ва дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ бо мақсади ҳифзи манфиатҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ (қисми 1-моддан 28-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттифокҳои касаба, ҳуқуқ ва кафолатҳои фаъолияти онҳо» (соли 1992), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» (соли 1998); ҳуқуқ ба баҳсҳои меҳнати инфиродӣ ва коллективӣ, аз ҷумла бекорӣ (Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Бешубҳа, кафолатҳои ҳуқуқӣ барои амалисозии ҳуқуқҳои иҷтимоӣ аҳамияти ҷиддӣ доранд, аммо қайд кардан зарур аст, ки дар низоми кафолатҳои ин гурӯҳи ҳуқуқу озодиҳо омилҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣи рушди ҷомеа ва давлати мо нақши ҳалқунанда мебозанд. Бар тарафсозии боқимондаҳои бӯҳрони иқтисодӣ, рушди иқтисодӣ ва миллӣ, ба ҳаракатдворории имкониятҳои ба болоравии дараҷаи неқӯахволҳои одамон мусондаткунанда омилҳои мебошанд, ки дар асоси онҳо шаҳрвандони Тоҷикистон барои худ ҳаёти арзанда дошта метавонанд.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқҳо ва озодиҳои иҷтимоӣ

Савол ва суворишҳо:

1. Кадам ҳуқуқҳо ва озодиҳои иҷтимоӣ мебошанд? Ба ақидаи Шумо, кадам хусусиятҳои онҳо аз дигар ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд фарқ мекунонд?

2. Низоми ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ ҷиро ифода мекунонд? Ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон ва шаҳрвандро номбар кунед.

3. Ба хотир оред, ки давлати иҷтимоӣ чист? Вобастагии амалисозии ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ аз ташаккули давлати иҷтимоӣ дар чӣ ифода мегардад?

4. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар ва Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро бодидқат кунед. Ин санадҳои байналмилалӣ кадам ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоиро кафолат медиҳанд?

5. Ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоии инсон ва шаҳрванд ҷиғуна таъмин мегарданд?

§ 41. ҲУҚУҚИ ТАШКИЛИ ОИЛА, ҲИФЗИ МОДАРӢ ВА КӢДАКӢ

1. **МОҲИЯТИ ҲУҚУҚИ ТАШКИЛИ ОИЛА.** Ҳуқуқи ташкили оила яке аз ҳуқуқҳои муҳимтарини иҷтимоӣ аст, зеро ҷамъияти инсонӣ бе оила вуҷуд дошта наметавонад ва аз сатҳи неқӯаҳволи оила вобаста аст, ки ин ё он ҷомеа дар қадом сатҳи рушди маънавию моддӣ қарор дорад. Ҳуқуқи ташкили оила ва зери ҳимояи давлат қарор доштани оила ҳанӯз дар Конститутсияи соли 1977 таҳким ёфта буд. Дар Конститутсияи давраи истиқлолият (соли 1994) ба муносибатҳои оилавӣ ду модда (моддаҳои 33-34) бахшида шудааст. Давлат ӯҳдадор шудааст, ки онларо ҳамчун асоси ҷомеа ҳифз кунад.

Мутобиқи моддаи 33-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сянни никоҳ расидан шартӣ ягонаи аз тарафи мард ва зан пайдо кардани ҳуқуқ барои озодона бастанани аҳди никоҳ аст. Дар муносибатҳои оилавӣ ва ҳангоми бекор кардани аҳди никоҳ ҳамсарон баробарҳуқуқанд. Яқиникӯҳӣ принсипи асосии ташкили оила мебошад. Бисёрникоҳӣ манъ аст.

Дар моддаи 34-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудани меъёре, ки тибқи он модар ва кӯдак зери парасторни махсуси давлат мебошанд, ба зиммаи давлат барои рушди соҳаи иҷтимоӣ масъулияти бузург мегузорад. Ин масъулиятнокӣ аз таҳияи ҷорабиникӯҳе иборат аст, ки ба фароҳам овардани шароитҳо баҳри мустаҳкамшавии оила, манфиатдорӣ ба модарӣ, ҳифзи манфиатҳои ҳаман аъзон оила, аз ҷумла модар ва кӯдак, ки пурра амалӣ гардонидани ҳуқуқҳои оилавию қафолат медеҳанд, нигаронида шудаанд.

Мусаллам аст: инъикоси ин меъёрҳои конститутсионӣ (қисми 1-и моддаи 34) тасдиқ мекунад, ки дар ҳуқуқи миллӣ муқаррароти мутобиқи категорияи санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ, аз ҷумла Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак (соли 1989), Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (соли 1966) ва ғайра истифода шудаанд.

Аз ҷумла дар моддаи 16-и Эълони умумии ҳуқуқи башар ва моддаи 10-и Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ оила ҳамчун ячӯйкаи табиӣ ва асосии ҷомеа пазируфта

Расми 37. Баробарҳуқуқӣ дар оила

шудааст. Дар санадҳои энкришуда ва дигар санадҳои байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқҳои модар ва кӯдак таҳким ёфта, дастгириҳои гуногуни иҷтимоии онла пешбинӣ шудаанд.

Чунончи, дар моддаи 10-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ гуфта шудааст: ба онла ки, яҷейкаи табиӣ ва асосии ҷомеа мебошад, аз рӯи имконият ҳимоя ва ёрии аз ҳама пурвусъат алаалҳусусе вақти ташкилшавии он ва ҳаҷӯз, ки ба зимман вай маъсулияти ғамхорӣ дар ҳаққи кӯдакони номустақил ва тарбияи онҳо наменстад, расонида шавад. Ниқоҳ бояд бо ризоияти озодонан тарафҳои ақди ниқоҳқунанда баста шавад.

Дар ин санад ҳамчунин қайд ғардидааст, ки модарон вақти ҳомиладорӣ, то таваллуд ва баъди таваллуди кӯдак бояд зери парастории махсус бошанд. Дар назар доштани ҷораҳои махсуси модарӣ, ҳифзи кӯдакони ва наврасон, маъни истифодаи меҳнати кӯдакони, агар ин меҳнат ба саломатии кӯдак ва инкишофи ӯ зарари маънавию ҷисмонӣ расонад, наъни шақлҳои дигари дастгирин онла мебошад.

Кӯдакони аз истисмори иқтисодӣ ва иҷтимоӣ бояд ҳимоя қарда шаванд. Дар моддаи 25-и Эълонияи умумии ҳуқуқи башар муқаррар қарда шудааст: «Ҳамаи кӯдакони, ки дар ақди ниқоҳ ва берун аз он таваллуд шудаанд, бояд аз ҳимояи иҷтимоии баробар истифода намојанд».

Паҳлуҳои ҷудоғонаи принципҳои ҳифзи модарӣ ва кӯдакӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои наврасон дар як қатор эълонияҳои (қонвенсияҳои) Созмони байналмилалии меҳнат таҷассум ёфтаанд. Аз ҷумла дар Қонвенсияи СБМ №103 «Дар бораи ҳимояи модарӣ» пешбинӣ шудааст, ки давомнокии руҳсатии ҳомиладорӣ ва таваллуд қамаш 12 ҳафта буда, давраи ҳатмии руҳсатии баъди таваллудро фаро меғирад. Фармон дар бораи аз қор озод қардан дар давраи ҳомиладорӣ ва таваллуд ғайриқонунӣ ҳисобида мешавад.

Дар дигар қонвенсияҳои дахлдори ин созмон синну соли минималии қабул ба қор муайян қарда шудааст. Дар соҳаи кишоварзӣ он аз 14-солағӣ ва дар дигар ҳолатҳо аз 15-солағӣ муқаррар ғардидааст. Мутобиқи дигар ҳуҷҷати меъёрии ин созмон-Қонвенсияи №90 «Дар бораи меҳнати шабонаи наврасон дар саноат» ба қорҳои шабона дар саноат қалб қардани наврасони то 18-сола маъ қарда шудааст.

2. ҲУҚУҚИ ТАШКИЛИ ОИЛА. Ҳифзи оила, модарӣ ва кӯдакӣ фароғири ақди ниқоҳи озод аст. Ниқоҳ асос ва пояи ташаққули оила махсуб шуда, дар ақди ризоияти дуҷониба ва ихтиёрии он барои ҳифзи ҳуқуқҳои аъзон оила аҳамияти фавқуллодда дорад. Давлат тавассути муқаррар қардани шартҳои махсуси бастании ақди ниқоҳ вайронқунини ҳуқуқро ҳангоми бастании ақди ниқоҳ оғоҳ месозад.

Қодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон чун санади асосии ҳуқуқии таъзимқунандаи муносибатҳои оилавӣ шартҳои ниқоҳ, бо розигии дуҷонибаи марду зан бастании ақди ниқоҳ ва ба синни ниқоҳ расиданро

камчун эътирофшуда муқаррар кардааст. Кодекси оила ҳамчунин ҳолатҳоро, ки мавҷудияташон монеъи никоҳ мегарданд, пешбинӣ намудааст. Муқаррар намудани шартҳои никоҳ баробарии мард ва занро дар ташкили оила таъмин мекунад.

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон оиларо асоси ҷомеа доништа, зеро ҳимояи давлат қарор доштани онро эълон кардааст. Мутобиқи Конститутсия ҳар кас ҳуқуқи ташкили оила дорад, мардон ва занони ба синни никоҳ расида метавонанд озодона ақди никоҳ банданд. Дар муносибатҳои оилавӣ ва ҳангоми бекор кардани ақди никоҳ шавҳар ва зан баробарҳуқуқанд. Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон бисёрникоҳиро манъ мекунад. Ҳифзи оила, модарӣ ва кӯдакӣ дар сатҳи афзалиятмандии сиёсати иҷтимоӣ ва давлатӣ дастгирии иҷтимоии оила маҳсуб мешавад. Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд, ки модар ва кӯдак зери ҳимоя ва парастории давлат қарор доранд. Ин муқаррароти Конститутсия далели он аст, ки тавлиди кӯдак ва никоҳ на танҳо кори шахсӣ, балки чун кори аҳамияти калони ҷамъиятидошта дастгирии давлатро тақозо доранд.

Расми 38. Ҳуқуқи ташкили оила

Ҳимоя ва кӯмак ба оила, модар ва кӯдак дар саналҳои гуногуни ҳуқуқӣ зикр шудааст. Қонунгузории оилавӣ муносибатҳои оилавию ба тартиб андохта, дар таъмини ҳуқуқҳои аъзои оила нақши муҳим мебошад. Сохибиштиҳои ва мустақилияти оила ҳангоми қабули қарорҳо барои инкишофи худ, афзалиятмандии манфиатҳои кӯдакон, баробарҳуқуқии шавҳар ва зан ҳангоми тақсими боадолатонаи ӯҳдадориҳои оилавӣ, норавони даҳолати беасос ба қорҳои оила дар қонунгузории оилавӣ ифода гардида, сиёсати давлатро дар мавриди ҳимоя ва мустаҳкамсозии оила муайян мекунад.

Рухсатии ҳомилидорӣ ва таваллуди кӯдак барои занҳои машғули фаъолияти меҳнатӣ, ки дар қонунгузории меҳнатии мамлакат пешбинӣ шудааст, аз ҷумлаи чораҳои ҳуқуқии бевосита ба ҳифзи модарии кӯдакӣ нигаронидашуда мебошад. Ҳадафи ин рухсатиҳо фақат ҳимояи манфиатҳои модару кӯдак набуда, онҳо ба андозаи муайян ба сифати ҷуброни камшавии даромади оила ба сабаби ҳомилидорӣ ва таваллуди кӯдак баромад мекунад. Давомнокии рухсатӣ, кӯмаки пулӣ, ки ҳангоми

рухсатӣ дода мешавад, ҳуқуқи бозгашт ба ҷои аввалин кор баъди рухсатӣ омилҳои муҳими дастгирии иқтисоии модар ва кӯдак маҳсуб мешаванд.

Мубокики моддаи 164-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба занҳо рухсатии ҳомиладорӣ ва таваллуд бо давомнокии 70 рӯзи тақвимӣ то таваллуд ва 70 рӯзи тақвимӣ баъди таваллуд бо пардохти кӯмакпулӣ аз ҳисоби сугуртаи давлатӣ дода мешавад. Дар сурати ба амал омадани мушкилот дар вақти таваллуд рухсатии баъди таваллуд 86 рӯзро ташкил дода, ҳангоми таваллуд шудани ду ва зиёда аз он кӯдак рухсатӣ ба 110 рӯзи тақвимӣ мерасад. Моддаи 165-и кодексе муқаррар менамояд, ки рухсатӣ барои нигоҳубини кӯдак то якунимсола шудани ӯ бо пардохти кӯмакпулӣ дар ин давра аз ҳисоби сугуртаи давлатӣ бо хоҳиши модар сурат мегирад. Ин нави рухсатиҳо низ пардохта кӯмакпулиро дар назар дорад.

Қонунгузори ҳифзи маҳсули ҳуқуқҳои меҳнати занон ва фароҳам овардани шароитҳои зерини мӯтадилли меҳнати ҷавобгӯи хусусиятҳои физиологӣ занонро таъмин менамояд: кафолатҳои баланд ҳангоми қабул ба кор ва озод кардан

аз кор, маъни меҳнати онҳо дар корҳои вазнин ва корҳои шароиташон зарарнок, маҳдудияти меҳнати занони ҳомила дар сменаҳои шабона ва гузаронидани онҳо ба кори нисбатан сабуктар ва ғайра. Қонунгузори меҳнати дар ин самт манфиатҳои занҳои коркунандаро ҳамаҷониба ба тартиб овардааст.

Расми 39. Ҳуқуқи ба ақли никоҳ даромадан

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқи ташкили оила, ҳифзи модарӣ ва кӯдакӣ, оила.

Савол ва супоришҳо:

1. Маъни ҳуқуқи ташкили оила чист? Чаро ин ҳуқуқ ба ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ тааллуқ дорад?

2. Моддаҳои кафолатдиҳандаи ҳифзи оиларо дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон номбар кунед.

3. Қадом санадҳои байналмилалӣ зарурати ҳифзи ҳуқуқҳои оиларо иттиқос мекунанд?

4. Иббот кунед, ки дар масъалаҳои дохилиоилавӣ оила соҳибхостӣ ва мустақил аст.

5. *Зан-модар чӣ ҳуқуқҳо дорад? Чаро модарон ва кӯдакон тибъманди ҳифзи махсуси давлат мебошанд?*

6. *Давлат ҳифзи ҳуқуқҳои занҳо-модарон ва кӯдаконро бо ёрии кадом воситаҳо ва тадбирҳо таъмин менамояд?*

§ 42. ҲУҚУҚ БА МАНЗИЛ

1. ҲУҚУҚ БА МАНЗИЛ: МАФҲУМ, АҲАМИЯТ. Ҳуқуқ ба манзил яке аз ҳуқуқҳои конституционӣ дар соҳаи иҷтимоӣ мебошад. Дар Конститусияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 36) муқаррар шудааст, ки ин ҳуқуқ бо роҳи амалӣ сохтани сохтмони манзили давлатӣ, ҷамъиятӣ, кооперативӣ ва инфиродӣ таъмин карда мешавад. Дар моддаи 22-и Конститусияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дахлнопазирии манзили шахсият (ҳуқуқи шахсӣ) таъкид шудааст. Мутобиқи қисми 2-и моддаи 22-и Конститусияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон инсон аз манзил раво нест.

Дар назари аввал басо аҷиб менамояд, ки масъалаи таъмин бо манзил ба соҳаи ҳуқуқҳои инсон тааллуқ дорад. Аммо омӯзиши қонунҳои миллӣ ва санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ, ҳамчунин фаҳмиши аҳамияти ҷои истиқомати беҳавф барои таъмини шарафи одамай, тансиҳатии ҷисмонӣ рӯҳӣ ва сифати зиндагӣ дар маҷмӯъ ба муайян кардани омилҳои исботкунандаи робитаи мустақами масъалаи таъминот бо манзил ва ҳуқуқҳои инсон мусоидат мекунад. Таъминот бо манзили кофӣ ба сифати яке аз талабҳои асосии қонунии инсон баррасӣ мешавад. Бе таъмини манзил дар бораи роҳи ҳуқуқҳои инсон чизе гуфтан душвор аст. Мувофиқи маълумоти Маркази СММ дар бораи мавзӯҳои аҳолии беш аз 1 миллиард аҳолии рӯи Замин манзили кофӣ надорад ва зиёда аз 100 млн. одам дар шароитҳои зиндагӣ мекунад, ки онҳо ба категорияи одамони беҳона мансуб донишман зарур аст.

Таъмини дастрасии оби ошомидани ва меъёрҳои санитария талаби асосиест, ки бевосита ба ҳуқуқ ба манзил алоқаманд мебошад. Мувофиқи маълумотҳои Ташкилоти умумҷаҳонии нигоҳдорӣ тандурустӣ зиёда аз 1,2 млрд. аҳолии мамлакатҳои рӯ ба таракқӣ ба оби тоза дастрасӣ надоранд. Мафҳуми ҳуқуқ ба манзили кофӣ тавзеҳи худро дар ҳуҷҷати муҳими байналмилалӣ-Стратегияи глобалӣ дар соҳаи манзил ёфтааст, ки мундариҷаи мухтасараш чунин аст: манзили кофӣ маънии ҳимояи зарурии ҳаёти шахсӣ, манзили барои зиндагӣ зарурӣ, амнияти рӯшноӣ ва ҳавотозакунаки зарурӣ, инфраструктураи заминавии зарурӣ ва ҷойгир будани манзил на дар наздикии объектҳои истеҳсоли ва дигар сохтмонҳои асосиро дорад ва ин ҳама бояд дастрасӣ шахрвандон бошад.

Ҳуқуқ ба манзил дар санадҳои байналмилалӣ бо ду усул ифода меёбад: яке бевосита, яъне ба сифати ҳуқуқи асосии инсон, ки ба ҳар кас тааллуқ дорад ва дигаре дар қаринаи дигар гурӯҳҳои ҳуқуқҳо ва озодиҳо. Ба ҳадди

охир ҳуқуқ ба манзили кофӣ ҳуқуқи ҳар як кӯдак, ҳар як зан ва ҳар як мард сарфи назар аз ҷои истиқомати онҳост. Ба ин сабаб дар банди 1-и моддаи 25-и Эълומияи умумии ҳуқуқи башар гуфта шудааст: «Ҳар як инсон ба чунин сатҳи зиндагӣ, аз ҷумла хӯрок, пӯшок, манзил, нигоҳубини тиббӣ ва таъминоти зарурӣ иҷтимоие, ки барои нигоҳдорӣ сихатӣ ё дигар ҳолатҳои маҳрумӣ аз воситаҳои зиндагӣ, ки бо сабабҳои новобаста аз ӯ ба вучуд меоянд, ҳақ дорад». Дар банди 1-и моддаи 11-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои инқисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ омадааст: «Давлатҳои иштирокдори ин Паймон ҳуқуқи ҳар касро ба сатҳи кофӣи зиндагӣ барои худӣ ӯ ва оилааш, ки гизо, либос ва манзили кофӣ ва муттасил беҳшавии шароитҳои зиндагиро фаро мегирад, эътироф менамоянд». Гайр аз ин ҳуҷҷатҳо ҳуқуқи ҳар кас ба манзили кофӣ дар Конвенсияи пешрафти иҷтимоӣ ва рушд (соли 1969) ва Конвенсияи Ванкувер дар бораи мавзӯҳои аҳолинишин (соли 1976) тасдиқ карда шудааст. Мутобиқи моддаи 5-и Конвенсия дар бораи барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбири наҷодӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон оро 11 январи соли 1995 тасдиқ кардааст, давлатҳои иштирокдор ӯҳдадор мешаванд, баробарҳуқуқии одамонро дар масъалаи амалисозии ҳуқуқҳои инқисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, аз ҷумла ҳуқуқ ба манзил пурра таъмин намоянд. Дар моддаи 14-и Конвенсияи СММ дар бораи барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбир нисбат ба занон, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон оро 25 октябри соли 1993 тасдиқ кардааст, суҳан дар бораи барҳам додани ҳамаи навъҳои маҳдудсозии ҳуқуқҳои занон дар воҳияҳои деҳотӣ ва таъмин намудани занон бо шароитҳои зарурӣи зиндагӣ, алалҳусус шароитҳои манзилӣ, шароитҳои санитарӣ ва таъмин бо қувваи барқ ва об менамояд.

Дар моддаи 27-и Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак суҳан дар бораи ҳуқуқҳои махсуси манзили кӯдакони менамояд, ки ҳамчун ҳуқуқҳои волидон ва дигар ашхоси тарбияткунандаи кӯдак дар таъминот бо гизо, либос ва манзил дар назар дошта менамояд. Дар ниҳоятӣ кор дар моддаи 37-и Конвенсияи СММ ва тавсияҳо ба ҷомеаи ҷаҳонии меҳнат масъалаи таъминоти одамон бо манзил чун унсурӣи табиӣ ва ҳатмӣ ва мақоми ҳуқуқии инсон тасдиқ карда шудааст.

2. ТАЪМИНИ ИҶРОИ ҲУҚУҚ БА МАНЗИЛ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Бояд қайд кард, ки ҳамаи ҳуқуқҳои дигари инсон, аз ҷумла ҳуқуқ ба шаъну эътибори инсонӣ, ҳуқуқ ба дараҷаи арзандаи ҳаёт, ҳуқуқ ба интилоби озодонаи ҷои зист, ҳуқуқ ба озодии фикр ва асоснатсияҳо, ҳуқуқ ба амнияти шахсӣ ва гайра барои амалисозӣ, истифода ва соҳибхотӣи ҳуқуқ ба манзили кофӣ шартӣ зарурӣ ба шумор менамояд. Дар айни замон мавҷудияти дастрасӣ ба манзили беҳавф ба одамон имконияти истифодаи дигар ҳуқуқҳоро низ медиҳад. Ба ин тарик, таъмини ҳуқуқ ба манзил асоси бозтаъминоти истифодаи дигар ҳуқуқҳои инсон менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрвандон ҳуқуқи худро ба манзил бо роҳи сохтмони давлатӣ, ҷамъиятӣ, кооперативӣ ва инфиродӣ таъмин карда метавонанд. Сохтмони давлатии манзил аз ҷониби давлат ба амал бароварда шуда, он манзил ба шаҳрвандони эҳтиёҷманд тақсим карда мешавад. Сохтмони ҷамъиятӣ аз ҳисоби корхонаҳо ва ташкилотҳо, сарфи назар аз шакли моликият, амалӣ мегардад. Сохтмони кооперативӣ аз воситаҳои пулии шаҳрвандон, ки дар кооперативҳои сохтмонии манзил муттаҳид шудаанд, амалӣ карда мешавад. Сохтмони инфиродӣ аз ҳисоби воситаҳои пулии ҳар шаҳрванд бо мақсади иқомати минбаъда дар он сурат мегирад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъминот бо манзил асосан бо роҳи ҷалб кардани воситаҳои пулии давлатӣ, шаҳрвандон, ташкилот ва корхонаҳо барои сохтмони манзил ба амал меояд.

Ашхоси барои гирифтани манзил дар назди ҳукуматҳои маҳаллӣ дар навбат истода аз ҳисоби фонди давлатии манзил бо хона таъмин карда мешаванд.

Ташкилоту корхонаҳои фонди манзилӣ дошта кормандони худро мувофиқи тартиботи муқарраркардаи қонун бо манзил таъмин мекунанд. Агар онҳо фонди махсуси манзилӣ надошта бошанд, коргарон ва хизматчиёро вобаста ба имкониятҳои мавҷуда бо манзил таъмин менамоянд. Яке аз роҳҳои беҳтарини таъмин кардани эҳтиёҷмандон бо манзил сохтмони кооперативии манзил мебошад.

Дар айни замон сохтмони хусусии манзил ҳеле вуҷуд пайдо кардааст. Барои сохтмони манзили шахсӣ ҳукуматҳои маҳаллӣ қитъаҳои замин ҷудо мекунанд.

Қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини муътадилӣ ҳуқуқ ба манзилро тавассути чораҳои махсус, ки дар дахлнопазирии манзил, раво набудани маҳрум кардан аз манзил, шакли судии ҳифзи ҳуқуқҳои манзилӣ ифода мегардад, дар назар дорад.

Зери мафҳуми дахлнопазирии манзил роҳ надодан ба ҳолисаҳои зада даромадан ба манзил дар назар аст. Зада даромадан ба манзил танҳо дар ҳолатҳои истисноӣ, мувофиқи нишондоди қонун, раво аст.

Қонунгузори амалкунанда ду ҳолати аз манзил маҳрум кардани соҳиби онро пешбинӣ менамояд: агар манзиле, ки дар он одам зиндагӣ мекунад, дар ҳолати садамавӣ қарор дошта бошад; агар шахс онро бо вайрон кардани тартиботи муқарраршуда гирифта бошад. Дар ҳолати яқум манзил дар натиҷаи омилҳои гуногун ба ҳолати садамавӣ расида ба ҳаёту саломатии шаҳрванд ва аъзонии онлайн ӯ хавф дорад. Бо мақсади бартарафсозии ҷунин хатар тadbирҳои саривақтӣ андешида шуда, аз ҷумла бо роҳи додани манзили дигар шаҳрванд аз манзили аввали маҳрум карда мешавад. Дар ҳолати дуҷум агар шахс манзилро худсарона, бо вайрон кардани тартиботи муқарраршуда соҳиб шуда бошад, вай аз ин манзил бе додани манзили дигар берун карда мешавад.

Ба чуз ду ҳолати зикршуда шаҳрванд ҳамчунин мувофиқи тартиботи судӣ аз манзил маҳрум карда мешавад. Қонунгузори мувофиқи тартиботи судӣ аз манзил берун карданиро бо додани манзили дигар пешбинӣ менамояд. Аз манзил берун кардани шаҳрванд бо наодани манзили дигар дар ҳолатҳои зерин мумкин аст: 1) Агар соҳибхона ва аъзои оилаи ӯ ва дигар ашхоси яқҷоя бо онҳо зиндагикунанда ба таври доимӣ манзилро нообод созанду вайрон кунанд (дағалии беасос, баланд кардани овози радио, телевизор ва магнитофон баъди соати 23-и шаб, ғоратгарӣ ва ғайра) ва чораҳои огоҳию таъсиррасонии ҷамъиятӣ (огоҳсозии ҳамсоҷо ва милитсия) ба онҳо асаре нарасонад; 2) Агар вай манзилро мувофиқи таъинот истифода накунад ва чораҳои огоҳсозию таъсиррасонӣ натиҷаҳои мусбат надиханд, ҳамчунин истифодаи манзил чун анбор, мағоза, ҷои хизматрасонии коммуналӣ - дар ин ҳолатҳо масъалан аз манзил берун кардани шаҳрванд бе додани манзили дигар ба миён меояд; 3) Агар онҳо бо вайронкунии доимии қоидаҳои хобгоҳ дар хона ё бино яқҷоя зиндагӣ кардани дигар шаҳрвандонро имконнопазир гардонанд ва чораҳои огоҳсозию таъсиррасонии ҷамъиятӣ натиҷаҳои мусбат ба бор наоранд. Чун қоида, дар чунин ҳолатҳо соҳиби хона огоҳ карда мешавад, ки минбаъд қоидаҳои иқомати яқҷояро вайрон накунад. Агар ин огоҳсозихо натиҷае набахшанд, соҳиби манзил ва аҳли оилаи ӯ мувофиқи тартиботи судӣ аз ин манзил бе додани манзили дигар берун карда мешаванд; 4) Агар волидон аз ҳуқуқи волидайнӣ маҳрум гардида бошанд ва зиндагии яқҷоя бо кӯдакон, ки нисбати онҳо ҳуқуқи волидайнӣ маҳрам карда шудааст, имконнопазир доништа шуда бошад. Он гоҳ ба манфиати кӯдакон одамони манфиатдор (мақомоти васоят ва парасторӣ ва дигарон) ҳуқуқ доранд, талаб намоянд, ки ин волидон бе додани манзили дигар аз ин манзил берун карда шаванд; 5) Ба чуз ин ҳолатҳо берун кардани шаҳрвандон аз манзил мувофиқи тартиботи зерин мумкин аст: а) агар соҳиби манзил худсарона бозсозӣ карда, тарҳи хонаро дигаргун сохта бошаду ин амали ӯ барои ҳаёти дигар бошандагон бино хавф орад ва ба шакли аввала баргардондани ҳолати хона имконнопазир бошад; б) дар ҳолатҳои ғайриқонунӣ доништа шудани ҳуҷҷати (ордери) манзил, ки шахс онро бо роҳи ғайриқонунӣ гирифтааст; в) агар иҷоранишин баъди огоҳсозӣ хонаро озод накарда бошад; г) агар истиқоматкунандаи муваққатӣ озод кардани хонаро рад кунад.

Инҳо ҳолатҳои истисноанд. Дар ҳолатҳои дигар истиқоматкунанда ва аъзои оилаи ӯ мувофиқи тартиботи судӣ бо додани манзили дигар аз ин манзил берун карда мешаванд. Чунин ҳолатҳо хангоми вайрон кардани бино, дигаргунсозии он, дар сурати қатъ гардидаи қарордоди меҳнатӣ бо ташкилот ва корхонае, ки манзил додааст ва ғайра ба амал меоянд.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқ ба манзил, манзили давлатӣ, манзили хусусӣ, манзили кооперативӣ, манзили ҷамъиятӣ, ҳуқуқ ба манзили қифӣ.

Савол ва супоришҳо:

1. *Хуқуқи ҳар кас ба манзил чӣ маъно дорад? Чаро ҳуқуқ ба манзил ҳуқуқи иҷтимоист?*
2. *Санадҳои меъёри байналмилалӣ ва миллиро номбар кунед, ки ҳуқуқи манзилро кафолат медиҳанд?*
3. *Чаро таъмин кардан ба манзил яке аз ҳуқуқҳои асосии инсон маҳсуб мешавад?*
4. *Аз алоқамандии ҳуқуқ ба манзил бо дигар ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд мисолҳо оред.*

§43. ҲУҚУҚ БА ҲИФЗИ САЛОМАТӢ

1. ҲУҚУҚ БА ҲИФЗИ САЛОМАТӢ: МАФҲУМ, АҲАМИЯТ.

Саломатӣ ва қобилияти кории одамон арзишҳои муҳимтарини иҷтимоии давлат мебошанд. Дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддан 38) ҳуқуқи ҳар кас ба саломатӣ таҳким бахшида шудааст. Дар банди 1-и моддан 170-и Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, саломатӣ ба номгуи арзишҳои шахсии гайримоддӣ дохил қарда шудааст. Қонунгузори амалкунанда мафҳуми мушаххаси саломатиро кушода намодааст, бинобар ин дар адабиёти ҳуқуқшиносӣ дар бораи мафҳуми саломатӣ ақидаҳои гуногун мавҷуданд. Дар Оинномаи Ташкилоти умумичаҳони ниғаҳдори тандурустӣ ҳамчун «некӯаҳволии пурраи (комили) иҷтимоӣ, ҷисмонӣ ва рӯҳии одам» зикр гардидааст. Ду навъи саломатӣ - алоҳидан шахсӣ (инфироӣ) ва саломатии аҳолиро бояд фарқ кард. Саломатии инсонро танҳо дар муқоиса бо беморӣ эътироф қардан нашояд. Вай таркиб ё ҳамоҳангии сифатҳои биологӣ ва иҷтимоӣ аст. Беҳуда нест, ки ҳанӯз дар замонҳои қадим ба омилҳои муайянкунандаи саломатӣ шароитҳои хуби зиндагӣ, нақшаи гигиенӣ, гизон пурмаҳсулро шомил медонистанд. Ҳанӯз Сукроти бузург гуфта буд, ки саломатии инсон аз фаъолият, одатҳо ва шароити зиндагии одам вобаста аст.

Ниғаҳдори тандурустӣ институти комплексист. Ба он таъёр қардани кадрҳои тиббӣ, чорабинӣҳои гуногуни иҷтимоӣ, ташкилӣ, иқтисодӣ, илмӣ, тиббӣ, санитарӣ эпидемиологӣ ва пешгирикунандае дохил мешаванд, ки давлат ба манфиати шаҳрвандони худ бояд ба амал барорад. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли» (соли 1997) восиаҳои асосии таъминсозии саломатӣ инҳоянд: гузаронидани чорабиниҳои пешгирикунандаи бемориҳо дар ҷои истиқомати аҳоли; мубориза бар зидди ин бемориҳо; таъмин қардани шароитҳои мусоиди зиндагӣ; расонидани хизматҳои тиббӣ ва санитарӣ; дастрасии баробарии халқ ба хизматрасониҳои тиббӣ ва санитарӣ; масъулиятшиносии кормандони тиб барои сари вақт расонидани хизмати босифати тиббӣ; таъбиқ ва барқарорсозии саломатии одамон.

Ба ин тарик, ҳуқуқ ба саломатӣ яке аз ҳуқуқҳои муҳимтарини иҷтимоӣ

дар ҷаҳони имрӯза ба шумор меравад. Ба мундариҷаи ин ҳуқуқҳо омилҳои зерин дохил мешаванд: 1). Ҳуқуқ ба гирифтани ёри касбии тиббӣ. Мутобиқи моддаи 22-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи саломатии аҳолии” шаҳрвандон ҳангоми гум кардани қобилияти корӣ ва ҳолатҳои дигар ба ёри иҷтимоии тиббӣ (табобатӣ, ташҳисӣ, пешгирикунанда ва ғайра) ҳақ доранд. Чунин ёри пешгирикунанда бояд дар муассисаҳои давлатии нигоҳдорӣ тандурустӣ ройгон расонида шавад. Мувофиқи нишондоди ин қонун шаҳрвандон бо ёри таъҷилии тиббӣ дар муассисаҳои наздиктарини тиббӣ пешгирикунанда, сарфи назар аз тобеъати ҳудудӣ илоравии онҳо, бояд таъмин карда шаванд. 2). Ҳуқуқ ба таъминоти саривақтӣ бо доруворӣ тавассути бастанӣ қарордодҳои ҳуқуқии шаҳрвандӣ. 3) Ҳуқуқ ба протезикунонии (орياتии) пулакӣ дар асоси қарордод. 4). Ҳуқуқ ба табобати косметологӣ дар асоси қарордод. 5). Ҳуқуқ ба донорӣ ва трансплантатсия. 6). Ҳуқуқи иштирок дар озмоиши тиббӣ. Бояд дар назар дошт, ки мутобиқи моддаи 18-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди озмоиши маҷбурии тиббӣ қарор додани инсон манъ аст. 7). Ҳуқуқи шаҳрванд ба беҳдошти экологӣ, санитарӣ-эпидемиологӣ ва радиатсионӣ. 8). Ҳуқуқ шаҳрванд ба дастрасӣ ба маълумот дар бораи саломатии худ ва омилҳо ба саломатии ӯ таъсиррасонанда. 9). Шаҳрвандон ба таллофӣ қард шудани зарари ба онҳо расонидашуда ҳангоми ташҳис, озмоиш худтабобат ҳақ доранд. 10). Ҳуқуқи шаҳрванд ба муносибат инсондӯстонаи кормандони тиб, интихоби духтур ва муассисаи табобати ташҳискунанда, бо хоҳиши ӯ гузаронидани консиллум ва машваратҳои ҳуқуқи даъват кардани адвокат барои ҳифзи ҳуқуқҳои вайроншуда.

2. РАСОНИДАНИ ЁРИИ ТИББӢ БА АҲОЛИ. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳолии» (моддаи 22) ва «Дар бораи фаъолияти тиббии хусусӣ» (моддаҳои 11-13 ва 15 -16) ду навъи ёри тиббӣ – ёри тиббӣ ройгон ва ёри пулакӣ муассисаҳои хусусии тиббиро (дар сурати мавҷудияти дипломи духтур ва рухсатнома барои чунин фаъолият) ҷудо мекунад. Расонидани ёри пулакӣ мувофиқи қарордодҳои сурат мегирад, ки дар адабиёти ҳуқуқшиносии Россия ва хориҷа номҳои гуногун доранд: қарордод дар бораи расонидани хизмати тиббӣ, қарордод расонидани хизмати тиббӣ, қарордоди байни духтур ва бемор ва ғайра. Шакли қарордодии расонидани хизмати тиббӣ ба муносибатҳои байни муассисаҳои тиббӣ ва шаҳрвандон менамояд, зеро он бо да назардошти маънавиятҳои ҳар ду ҷониб амалӣ мегардад. Қарордод расонидани хизмати тиббӣ, чун қоида, ба таври шифоҳӣ баъта мешавад ва ба шакли хаттӣ қарордод низ имконпазир аст.

Ҳангоми расонидани хизмати тиббӣ ба имкониятҳои модди шаҳрванд умед бастан лозим нест, зеро бо дар назардошти воқеият иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷумҳурии чунин самт метавонад ба оқибатҳо ғайриҷаншмдошт оварда расонад. Сифати ёри тиббӣ аз сифати таҷдизот тиббӣ ҳангоми амалиёти ҷарроҳӣ, воситаҳои доруворӣ ва лаёқатмандии

духтур сахт вобаста аст. Қонуи ҳуқуқи беморро барои интиқоби духтур муқаррар кардааст. Ҳамчунин дар қонунгузории тиббӣ гурӯҳҳо ва категорияҳои муайяни бемороне муқаррар карда шудаанд, ки ба онҳо бо дастурҳати (ретсепти) духтур доруворӣ ройгон ё қисман ройгон дода мешавад. Бояд гуфт, ки таъминот бо доруворӣ яке аз проблемаҳои ҷидди соҳаи тиб мебошад. Хеле гарон будани нархи дорувориҳои аз хориҷа овардашаванда боиси он гардидааст, ки бисёр духтурон тарзи расонидани хизмати тибиро на аз рӯи салоҳиди тиббӣ, балки бо ризоияти бемор ва ба назар гирифтани вазъи молиявии ӯ ва роҳҳои дигар муайян мекунанд.

Расми 40. Ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ

Ба ин тариқ, ба ҳифзи саломатӣ дар асоси тадриҷан инкишоф додан ва баланд бардоштани сифат ва дараҷаи хизматрасонии тиббӣ ба аҳолии бояд кафолат дода шавад. Дар ин қисмат пешгирии беморӣ, сари вақт муайян кардан ва ҷустуҷӯи роҳҳои таъбириши он, барқарорсозии қобилияти қисми бемор аҳамияти махсус дорад. Ба ташкилу гуза-

ронидани тадбирҳои аз беморӣ пешгирикунандаи кӯдакон, занони ҳомиладор ва наврасон бояд диққати махсус дод.

Дар мустақамшавии саломатии шахсият рушди оммавии тарбияи ҷисмонӣ аҳамияти қалон дорад. Тарбияи ҷисмонӣ, машқҳо ва туризм дар мамлақати мо марҳила бар марҳила ба усули доимии ҳаёти муқаррарии одамон табдил меёбанд.

Ҷамъиятҳои варзишӣ барои кӯдакону наврасон аҳамияти ҷиддӣ касб мекунанд. Дар мамлақати мо онд ба таҳким бахшидани заминаи моддӣ-техникӣ, рушди клубҳои машқунӣ тарбияи ҷисмонӣ ва таъмин кардани онҳо бо кадрҳои баландихтисос тадбирҳои андешида мешаванд.

Амалсозии ҳуқуқ ба саломатӣ бо таъмини шароитҳои мусонди зиндагӣ зич алоқаманд аст. Бинобар ин як қатор чорабиниҳои хусусияти умумидошта бояд бо маъни ифлоссозии муҳити зист, партофтани партовҳои истеҳсоли ба об таҳким бахшида шаванд. Ғайр аз ин, сарфи назар аз шакли моликият корхонаҳо, муасссаҳо, ташкилотҳо, шахсонӣ мансабдор вазифадоранд, ки мутобиқи техникаи бехатарӣ ва гигиенӣ бояд шароитҳои мусонди меҳнати таъмин кунанд.

Мафҳуми зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ

Савол ва суворанишҳо

1. Зери мафҳуми ҳуқуқ ба саломатӣ чиро мефаҳманд? Кадом ҳуқуқу озодиҳои мафҳумро фаро мегиранд?
2. Зарурати ҳуқуқ ба ҳифзи саломатири асоснок кунед.
3. Оё ҳуди шаҳрванд дар ҳаққи саломати худ ғамхорӣ карда метавонад?
4. Санадҳои меъёрии байналмилалӣ ва миллии кафолатдиҳандаи ҳуқуқ ба саломатири номбар кунед.
5. Мисолҳои ба Шумо маълуми вайрон карда шудани ҳуқуқ ба саломатири оред.

§44. ҲУҚУҚ БА ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ

1. ҲУҚУҚ БА ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ: МАФҲУМ, АҲАМИЯТ. Талабот ба таъминоти иҷтимоӣ ҳамзамон бо пайдоиши ҷомеаи инсонӣ ба миён омад. Сарфи назар аз сохти сиёсӣю иқтисодӣ дар ҷомеа ва давлат одамоне ҳастанд, ки бо сабабҳои табиӣ ба онҳо вобастаи буда наметавонанд эҳтиёҷоти худро бо қувваи хеш таъмин созанд. Ба онҳо гурӯҳҳои гуногуни одамон, пеш аз ҳама, кӯдакон ва пиронсолон мансубанд. Ғайр аз ин, ба онҳо ҳар як шахсе, ки ба сабаби бад шудани вазъи саломатӣ муваққатан ё ба таври доимӣ қобилияти меҳнатнашро гум мекунад, мансуб буда метавонад.

Бояд дар назар дошт, ки асоси озодӣ, адолат, эҳтиром ва арзиши шахсии инсон ҳуқуқҳои инсон мебошанд ва дар ҳамаи ҳуҷҷатҳои муҳимтарини байналмилалӣ, амсоли Эълонию умумин ҳуқуқи башар (моддаи 22), Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (моддаи 10) ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ чун воситаи болоравии ҳаёти арзанда кайд шудааст. Моддаи 39-и Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ҳуқуқи шаҳрвандонро дар соҳаи таъминоти иҷтимоӣ муқаррар кардааст. Мувофиқи он ба ҳар кас дар пиронсолӣ, дар ҳолатҳои беморӣ, маъҷубӣ, аз даст додани қобилияти меҳнатӣ, маҳрум шудан аз парастор ва ҳолатҳои дигар, ки қонун муайян мекунад, таъминоти иҷтимоӣ кафолат дода мешавад. Бояд гуфт, ки нафақаи давлатӣ, кӯмакпулиҳо ва дигар тадбирҳои иҷтимоӣ кафолатҳои ҳимояи иҷтимоии шаҳрвандон маҳсуб мешаванд. Нақши давлат дар амалисозии ҳуқуқҳои конституционии шаҳр-

Расми 41. Ҳама гизо хурдан мехоҳанд

вандон дар таъминоти иҷтимоӣ басо бузург аст. Дар низоми давлатӣ таъминоти иҷтимоӣ ба унсурҳои зерин ҷудо мешавад: низоми нафақа; низоми кӯмакпулиҳо ва нигоҳдошти маблағ; низоми расонидани хизматҳои иҷтимоӣ ба шахрвандони пиронсол, маъҷубон, онлаҳон серфарзанд ва беқорон.

Ба ин тарик, ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ ҳуқуқ ба нафақа ба сабаби пиронсолӣ, маъҷубӣ, маҳрум шудан аз сарпараст ва гирифтани кӯмакпулиҳо ҳангоми беморӣ ва барои тарбияи кӯдакони ва гайраро фарогир аст.

2. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ. Ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ нӯфодаи кафолати давлатӣ дар фароҳам овардани шароитҳои зарурӣ дар ҳолати аз даст додан ё гум кардани имконият ва қобилияти корӣ, мустакилона пул қор қардан ё кӯмакпулӣ барои таваллуди кӯдак ва тарбияи он мебошад.

Дар низоми таъминоти иҷтимоӣ ҳуқуқ ба нафақа мавқеи марказиро ишғол менамояд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъминоти нафақаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» ду навъи нафақаҳоро муқаррар кардааст: нафақаи меҳнатӣ ва нафақаи иҷтимоӣ. Нафақа барои пиронсолӣ, ҳангоми маъҷубӣ, маҳрум шудан аз сарпараст ва гайра ба навъи яқум дохил мешаванд.

Нафақаи пиронсолӣ барои мардон аз синни 63-солагӣ дар сурати мавҷудияти собиқаи қорин на қамтар аз 25 сол ва барои занҳо аз синни 58-солагӣ дар сурати мавҷудияти собиқаи қорин на қамтар аз 20-сол муқаррар қарда шудааст. Қонунгузорӣ андозаи минималӣ (дар айни замон 20 сомонӣ) ва максималӣ (дар айни замон 180 сомонӣ) нафақаро муъйян қардааст.

Нафақаи маъҷубӣ барои шахрвандоне пешбинӣ мешавад, ки қобилияти қорин ҳудро қурра ё қисман аз даст додаанд, ё аз рӯи қонун маъҷубони қурӯҳҳои 1,2,3 доништа шудаанд. Маъҷубӣ мувофиқи қонун вақте эътироф мешавад, ки бемории махсусе дар натиҷаи бемориҳои умумӣ пайдо шудааст. Нафақа ҳамаҷунин ба онҳое пешбинӣ мешавад, ки аз сарпарасте, ки дар таъминоти ӯ буданд, маҳрум қаштаанд.

Нафақаи иҷтимоӣ бо тартиби махсус, яъне ба шахсоне дода мешавад, ки аз гирифтани нафақаи меҳнатӣ маҳруманд. Навъи дигари таъминоти иҷтимоӣ ҳуқуқи гирифтани кӯмакпулӣ мебошад. Ин кӯмакпулӣ ҳангоми муваққатан гайри қобили қор будан ва қузоштани протез ва гайра дода мешавад.

Нафақаи иҷтимоӣ ба шахрвандони қорнамеқарда ва пиронсолоне таъин меқардад, ки бо сабабҳои объективӣ субъективӣ нафақаи меҳнатиро қор нақардаанд. Асосҳои барои гирифтани нафақаи иҷтимоӣ қуноғунанд, аз қумла фарорасии маъҷубӣ (дарҷаҳои 1,2,3), маъҷубӣ аз кӯдакӣ, фарорасии

синни нафақа, фавти яке аз волидон то расидан ба синни 18-солагӣ. Ҳаҷм ва андозаи нафақа вобаста ба асосҳои таъин гардидаи нафақа, дараҷаи маъҷубӣ ва вақти ба амал омадани он, маҳрум шудани кӯдаки ноболиғ аз як ӯ ҳар ду волидайн фарқ мекунад.

Давлат бо тартиботи қонунӣ муайян кардааст, ки қадом мақомоти давлатӣ вазифадор аст, ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандонро таъмин кунад. Амалисозии ин ҳуқуқҳо аз замонҳои бавҷудии онҳо, аз ҷумла аз пайдоиши имконияти ҳуқуқ ба нафақа дар мавриди расидан ба синни муайян (мардҳо ба синни 63 ва занҳо ба синни 58) вобаста аст.

Дар ин маврид ҳар кас ҳуқуқи мурочиат кардан ба мақомоти ҳифзи иҷтимоиро барои додани нафақа ва ҳуҷҷатҳои зарурӣ дар ин ҳусус соҳиб мешавад. Мақомоти ҳифзи иҷтимоӣ дар асоси ҳуҷҷатҳои пешниҳодшуда андозаи нафақаро муайян мекунад. Қонунгузори асосан баъди баромадан ба нафақа қатман аз қор рафтаи пешбинӣ намекунад. Агар шаҳрванд аз ӯҳдаи иҷрои фаъолияти меҳнатӣ барояд, вай метавонад баъди баромадан ба нафақа ҳам қорашро давом дода, ҳам музди меҳнат ва ҳам нафақа гирад. Ҳамчунин муқаррар шудааст, ки нафақагир барои иҷрои рӯзи қорин ноқурра метавонад қарордод бандад. Ин қоида моҳияти одамдӯстдорӣ дошта, ба таъмини ҳаёти арзанда дар пиронсолӣ мусоидат мекунад.

Агар шахс ба синни нафақа расаду вале собиқан қурри қорӣ надошта бошад (барои мардҳо дар сурати мавҷудияти собиқан қорин на қамтар аз 25 сол ва барои занҳо дар сурати мавҷудияти собиқан қорин на қамтар аз 20 сол), дар ин маврид қонунгузори ҳуқуқи гирифтаи нафақаро бо собиқан қорӣ (на қамтар аз 5) сол пешбинӣ менамояд.

Қонун навъҳои гуногуни нафақан маҳсусро чун додани нафақа ба сабаби маъҷубӣ, сарфи назар аз собиқан қорӣ, муайян ва пешбинӣ менамояд.

Агар шахс маъҷуби гурӯҳҳои 1,2,3 бошад, вай метавонад онд ба таъин қардани нафақа ба мақомоти ҳифзи иҷтимоӣ мурочиат кунад ва нафақан маъҷубӣ мутобиқи қонунгузори таъин қарда ва дода мешавад. Андозаи минималии нафақан маъҷубони гурӯҳҳои 1,2,3 набояд аз андозаи минималии музди меҳнат қам бошад.

Шаҳси дар таъминоти одами фавтида қарордошта дар мавриди маҳрум шудан аз сарпараст ҳуқуқи гирифтаи нафақаро соҳиб мешавад. Чунин нафақа ҳамчунин ба шахси ба синни нафақа расида, агар сарпарастии ӯ фавтад, дода мешавад ва ӯ дигар навъҳои нафақаро гирифта наметавонад.

Кӯдакони то 18-сола ва муҳассилии ҳуқуқ қоранд чунин нафақаро то синни 23-солагӣ қоранд.

Ҳуқуқи гирифтаи нафақан иҷтимоиро кӯдакони маъҷуби гурӯҳҳои 1,2 ва 3, мардони синнашон 65-сола ва занҳои синнашон 60-сола, кӯдакони аз сарпарастони худ маҳрумшуда, ҳамчунин маъҷубони то 16-сола қоранд.

Қонунгузори ду навъи қумакпулии оилавино пешбинӣ қардааст:

кӯмакпулни яквақта ҳангоми таваллуд шудани кӯдак ва кӯмакпулни ҳармоҳа барои нигоҳубини кӯдак то якуним сола шудани вай.

Барои гирифтани кӯмакпулни онлавай зарур аст, ки шаҳодатнома дар бораи таваллуди кӯдак ва маълумотномаи тиббӣ пешниҳод карда шавад. Кӯмакпулни мазкур ба он аъзои оила дода мешавад, ки бевосита бо тарбияи кӯдак машғул аст.

3. КҶМАКИ ИҶТИМОӢ БА АҶОЛИ. Бо назардошти шароитҳои имрӯзаи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ додани кӯмакпулӣ ба бекорон аҳамияти фавқуллодда дорад. Одам дар он маврид бекор ҳисобида мешавад, ки вай аз ҷои кор маҳрум гашта, бо мақсади дарёфти кори мувофиқ дар мақомоти давлатии шугли аҳолӣ дар қайд истода бошад.

Кӯмакпулӣ ба одами бекор ба андозаи 50 фоизи андозаи минималии музди меҳнати ҷои охирини кор дода шуда, вай набояд аз андозаи муқарраршудаи минималии музди меҳнат кам бошад. Ба ин тарик, аҳамияти ин кӯмакпулӣ дар он ифода мегардад, ки шахсе ҳар қадар муваққатӣ кор накунад, қонунгузори гирифтани даромади муайяно барои пешбурди зиндагӣ кафолат медиҳад. Дигар шакли кӯмак ин кӯмак дар мавриди дафқунӣ аст ва он ба шахсе дода мешавад, ки аз аҳли онлаш касе фавтидааст. Андозаи ин кӯмак ба андозаи 12 каратаи музди меҳнат баробар аст ва аз ҷониби корхона - ҷои асосии корманд дода мешавад. Шарти асосии гирифтани ин кӯмакпулӣ шаҳодатнома дар бораи фавт аз мақомоти САҶШ (ЗАГС) мебошад.

Ҳуқуқи гирифтани кӯмак дар давраи корношоямии муваққатӣ низ ба низоми таъминоти иҷтимоӣ дохил мешавад. Кӯмак дар давраи корношоямии муваққатӣ аз фонди махсус ва фонди истеҳсолий дар мавриди муваққатан қобилияти кориро гум кардани корманд ӯ хизматчи дода мешавад. Барои гирифтани ин нави кӯмак ҳуҷҷатҳои зерин пешниҳод мегарданд: варақани беморӣ ва маълумотнома дар бораи корношоямии муваққатӣ.

Расми 42. Ҳуқуқи таъминоти иҷтимоӣ

Қонунгузори андозаи ин кӯмакро бо тартиби зер муқаррар кардааст: ба андозаи 100 фоизи музди меҳнат-агар корманд собикан кории 8 сола дошта бошад; иштирокчии Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва ашхоси бо онҳо

баробаркардашуда; ашхоси се нафар ва зиёда аз он кудакони то 15-сола (хонаандагони то 18 сола) дошта; кӯмак ба шахси 5 сол собикаи корӣ дошта ба андозаи 80 фоиз ва ба шахси то 5 сол собикаи бетанаффуси корӣ дошта ба андозаи 60 фоиз дода мешавад.

Шахс ҳақ дорад барои корношоями муваққатӣ дар тамоми давраи корношоямӣ кӯмакпулӣ гирад, вале он дар мавриди беморихон фитрӣ низ набояд аз 4 моҳ зиёд бошад, аммо дар мавриди гирифторӣ ба касалии сил набояд аз 12 моҳ зиёд бошад. Қайд кардан бамаврид аст, ки андозаи кӯмакпулӣ аз андозаи музди хармоҳан меҳнат набояд зиёд бошад. Кӯмакпулӣ хангоми ҳомиладорӣ ва таваллуди кӯдак дар сурати пешниҳод кардани шаходатнома дар бораи таваллуд дода мешавад. Ин кӯмакпулӣ дар ҳаҷми пурраи музди меҳнат дар давраи руҳсатӣ дода мешавад, ки 70 рӯзи тақвимино то ва 70 рӯзи тақвимино баъди таваллуд фаро мегирад.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ, таъминоти иҷтимоӣ, нафақа, хизматрасониҳои иҷтимоӣ ба бекорон, нафақаи иҷтимоӣ, нафақаи меҳнатӣ, кӯмаки иҷтимоӣ, корношоямӣ.

Савол ва супоришҳо:

1. *Ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ чӣ маънӣ дорад?*
2. *Дар кадом ҳолатҳо ба шахравандон кӯмаки иҷтимоӣ расонида мешавад?*
3. *Ба низоми давлатии таъминоти иҷтимоӣ кадом унсурҳо дохил мешаванд?*
4. *Нафақа чист? Шумо кадом навъҳои нафақаро медонед?*
5. *Маъҷубон ва тиронсолон аз давлат кадом навъҳои нафақа ва кӯмаки иҷтимоиро мегиранд?*
6. *Онҳое, ки муваққатан қобилияти кориашонро гум кардаанд ва ятимон аз давлат чӣ гуна кӯмакҳо мегиранд?*

БОБИ 13

ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ФАРҲАНГӢ

§ 45. ТАВСИФИ УМУМИИ ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ФАРҲАНГӢ

1. ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ФАРҲАНГӢИ ИНСОН: МАФҲУМ, ХУСУСИЯТҲО. Ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ гурӯҳи махсуси ҳуқуқҳо мебошанд, ки рушди маънавии инсонро кафолат дода, ба шахс кӯмак мекунанд, иштирокдори пешрафти маънавий, сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ гардад. Онҳо аз ҷониби инсон дар равиши фаъолияти маънавий ва эҷодӣ ва шиносӣ бо зебоӣ амалӣ гардонда мешаванд.

Истилоҳи «фарҳанг» (дар забони лот. Cultura-рӯёнидан, сабзонидан) дар ибтидо маънии соҳиби донишҳо ва таҷриба шудани инсонро дошт. Ба маънии васеъ зери мафҳуми фарҳанг ҳамаи дастовардҳои инсоният, ҳамаи он чи ки инсон офаридааст, фаҳмида мешавад. Аз ин рӯ фарҳангро ба моддӣ ва маънавӣ ҷудо мекунанд. Фарҳанги моддӣ соҳан истехсолоти моддӣ: техника, васоити коммуникация, биноҳо, иншоот, нақлиёт, роҳҳо, манзил, асбобҳои рӯзгор, либос ва ғайраро фаро мегирад. Фарҳанги маънавӣ дар худ соҳан истехсолоти маънавӣ ва натиҷаҳои он; дин, фалсафа, ахлоқ, санъат, илм, анъанаҳо, одатҳо ва ғайраро шомил месозад. Байни фарҳанги моддӣ ва маънавӣ ягонагии амиқ мавҷуд аст, зеро ҳар дун онҳо натиҷаи фаъолияти инсон мебошанд, ки дар сарғашон дар ниҳояти қор ибтидои маънавӣ-ғояҳо, лоиҳаҳо, андешаҳои инсон, ки ӯ ба шакли моддӣ мучассам месозад, меистанд.

Ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарҳангӣ маҷмӯи ҳуқуқҳо ва озодиҳои мебошанд, ки имкониятҳои инсонро онд ба амалӣ гардонидани муносибатҳои фарҳангии ба рушди маънавии ҷомеа ниғаронидашуда ифода менамоянд.

Ба ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарҳангӣ мансубанд: ҳуқуқи таҳсил, ҳуқуқи озодона иштирок кардан дар ҳаёти фарҳангии ҷомеа, ҳуқуқи дастрасӣ ба арзишҳои фарҳангӣ, ҳуқуқ ба эҷодиёт, ҳуқуқи истифодаи натиҷаҳои пешрафт ва ғайра. Ҳамаи онҳо дар низоми ягона байни ҳам алоқаманданд.

Ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарҳангӣ барои рушди ҳар як инсон, ҷомеа ва давлат аҳамияти муҳимтарин доранд. Рушди фарҳанг ҳуқуқ ва қарзи ҳар як миллат аст. Ба ҳар кас дастрасӣ ба дониш ва имконияти ҳаловат бурдан аз санъат ва адабиёти ҳамаи халқҳо, иштирок кардан дар пешрафти илм дар ҳамаи ғушаҳои қураи Замин, истифода намудан аз неъматҳои он ва кӯмак кардан ба ҳаёти фарҳангӣ бояд таъмин карда шавад. Ҳамаи давлатҳо бобати демократикунони фарҳанг, таъмини ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарҳангӣ, кафолатҳои ширкат варзидан дар натиҷаҳои он бе ягон маҳдудият бояд тадбирҳои андешанд. Давлатҳо вазифадоранд, ки барои ҳифзи озодии эҷодиёт шароитҳои фароҳам оранд, ба қормандони эҷодӣ кӯмак расонанд, онҳоро бо ҳуқуқи таъсис додани иттифокҳои қасаба баҳри ҳифзи ҳуқуқҳои худ ва ғайра таъмин намоянд.

Дар сатҳи байналмилалӣ дастгирӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои фарҳангии инсон бевосита ба доираи вазифаҳои дар назди ташкилоти махсусгардонидашудани СММ-ЮНЕСКО истода дохил мешаванд. Ба ҳуқуқҳои фарҳангӣ хусусиятҳои хосанд, ки онҳоро аз дигар гурӯҳҳои ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарқ мекунонанд. Онҳо бо тавлиди муносибатҳои фарҳангӣ дар ҷомеа, бо пайдошавии озодии эҷодиёт ба миён меоянд, вале чун анъана онҳоро ба насли дуҷуми ҳуқуқҳо мансуб мекунанд, зеро эътироф ва таҳқими ҳуқуқҳои онҳо ба миёнаҳои асри XX рост меояд.

Ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарҳангӣ ба ҳар кас аз лаҳзаи таваллуд тааллуқ дошта, аз шахрвандӣ ва ё раияти ин ё он давлат будани инсон вобаста нестанд. Онҳо дар худ асосан озодиҳои гуногунро таҷассум мекунанд, масалан, озодии ҳар кас ба эҷодиёт, озодии истифода аз воситаҳои ахбори омма ва ғайра.

Ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарҳангӣ метавонанд инфиродӣ ё дастаҷамъона бошанд. Масалан, ҳуқуқи таҳсил, ҳуқуқи истифода аз забони модарӣ, ҳуқуқи муаллифӣ асари адабӣ ё мусиқӣ ба таври инфиродӣ амалӣ мешаванд, аммо ҳуқуқи нигоҳдорӣ фарҳанги миллий, одатҳо, эътиқод, ки ба ақаллиятҳои миллий, миллатҳо ва халқҳои алоҳида тааллуқ доранд, дастаҷамъӣ мебошанд.

Ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарҳангӣ бо мақсади таъмини эътирофи зарурӣ ва эҳтироми ҳуқуқҳо ва озодиҳои дигар одамон, маънавият, тартибот ва неқӯаҳволий дар ҷомеа метавонанд ба таври қонунӣ маҳдуд карда шаванд. Масалан, озодии эҷодиёт чунин маънӣ надорад, ки ба одам ҳама чиз мумкин бошад, бинобар ин вай дар асарҳои худ набояд меъёрҳои ахлоқию маънавий ё қондаҳои ҳуқуқиро вайрон кунад. Асарҳои адабӣ, мусиқӣ, бадеӣ, иттилоот дар ВАО набояд наҷодпарастӣ, миллатгаройӣ, душманӣ, бадбинии иҷтимоӣ диниро тарғиб кунанд.

2. НИЗОМИ ҲУҚУҚҲОИ ФАРҲАНГӢ. Ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарҳангӣ байни ҳам алоқаманданд ва низоми ягонро мекунанд. Низоми ҳуқуқҳои фарҳангӣ дар моддаҳои 26-27-и Эълومияи умумии ҳуқуқи башар, моддаҳои 13-15-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи инқисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва дигар ҳуҷжатҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ зикр гардидааст. Ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ ҳамчунин дар конститутсияҳо ва қонунгузориҳои бисёр мамлакатҳои ҷаҳон инъикос ёфтаанд.

? *Моддаҳои зикршудаи ин санадҳои байналмилалӣро бодидқат омӯшед: дар онҳо кадом ҳуқуқ ва озодиҳои инсон таъкиқ ёфтаанд ва қайҳи қайҳи дода шудаанд?*

Ҳамаи ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ байни ҳам алоқаманд буда ва онҳо дар якҷоягӣ бо дигар ҳуқуқҳои озодиҳои инсон амал карда, муносибатҳои муҳими ҷамъиятиро ба тартиб меоваранд.

Мутобиқи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳуқуқҳои асосии фарҳангӣ мансубанд: иштироки озоди ҳар кас дар ҳаёти фарҳангии мамлакат ва дастрасӣ ба арзишҳои фарҳангӣ (моддаи 40); ҳуқуқи таҳсил (моддаи 41).

Татбиқи ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ бо амалисозии ҳамаи гурӯҳҳои дигари ҳуқуқҳои инсон зич алоқаманд аст. Чунончи, ҳангоми амалисозии ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсӣ чун озодии суҳан, озодии матбуот, ҳуқуқи истифодаи иттилоот ҳуқуқҳои фарҳангӣ чун муҳаррики ин ҳуқуқҳо

баромад мекунад. Озодии эътиқод низ бо дин ва ҳуқуқҳои фарҳангӣ зич алоқаманд аст. Ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарҳангӣ бо ҳуқуқҳои иқтисодӣ алоқамандии зич доранд, масалан, онҳо ҳангоми интиҳоби касб, кор ва иқтисос чун асос баромад мекунад. Ҳамин тавр, ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ дар маҷмӯъ бо ҳуқуқҳои шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ низоми ягонаи муносибатҳоеро ба вуҷуд меоранд, ки ба рушди минбаъдан ҷомеа мусоидат мекунад.

3. РУШДИ ФАРҲАНГ ВА АМАЛИШАВИИ ҲУҚУҚҲО ВА ОЗОДИҲОИ ФАРҲАНГӢ. Инкишофи пешрафти дар ҷомеа баамалоянда, пеш аз ҳама, бо дараҷаи рушди илму маориф тавсиф меёбад. Тоҷикон фарҳанг ва арзишҳои маънавии бой доранд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун вориси фарҳанги бузург дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ҷои бо худ хосро ишғол намуда, байни ҳамаи халқҳо ва миллатҳо обрӯю эътибори арзанда дорад. Давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ташкилҳои худ ба инкишофи соҳаи фарҳанг аҳамияти махсус медиҳанд. Ҳанӯз соли 1924 дар Тоҷикистон Комиссариати халқии маориф ташкил шуда буд, ки ба соҳаи маориф ва баланд бардоштани сатҳи маънавии аҳолии роҳбарӣ мекард.

? Табиистаро бадиққат омузед. Ба фикри Шумо, кадом омилҳо ба баланд бардоштани сатҳи маърифати аҳолии кишвар мусоидат мекунанд?

Соли	Миқдори мактабҳо ва интернатҳо	Муаллимон	Хонадагон
1924	4 интернат, 3 мактаби ибтидоӣ	3	152
2004	3745 мактаб	100000	1659966

Барои ҳар ҷомеа рушди санъат нақши муҳим мебозад. Чунончи, намунаҳои аввалин театр ҳанӯз дар ҷомеаи ибтидоӣ пайдо шуда буданд. То истилои арабҳо шаклҳои гуногуни санъати театр танҳо аз ҷониби одамони сарватманд паҳн мегардиданду истифода мешуданд.

? Дар бораи театрҳои халқӣ чӣ ҳақиқат медонед?

Соли ташкилшавӣ	Театрҳои аввалин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
1929	Театри давлатии академии ба номи А. Лоҳутӣ
1935	Театри драмавии мусиқӣ
1937	Театри касбии русӣ
1940	Театри давлатии академии опера ва балет

Яке аз навъҳои муассисаҳои фарҳангӣ осорхонаҳо (музейҳо) мебошанд, ки аз таърих ва ҳаёти халқҳои мамлакат маводи зарурӣ гирд оварда, ба одамон баҳри шиносӣ манзур мекунад. Ҳар кас метавонад озодона ба осорхона рафта, бо таърих ва фарҳанг шинос шавад. Дар Тоҷикистон Осорхонаи миллии бо номи Камолиддин Бехзод, Осорхонаи археология ва бостоншиносии Академияи илмҳои Тоҷикистон ва ғайра мавҷуданд, ки ҳар кас метавонад он ҷо рафта, ҷаҳони маънавии худро бой гардонад.

Шаҳрвандон донишҳои худро ҳамчунин дар китобхонаҳо бой гардонда метавонанд. Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба номи Фирдавӣ соли 1933 таъсис ёфтааст.

Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон даҳҳо шабакаҳои радио ва телевизион барои халқ хизмат мекунад. Радиостансияи аввалин дар Душанбе ҳанӯз соли 1933 ба кор шурӯъ карда буд. Нахустин барномаи телевизиони Тоҷикистон 7 ноябри соли 1959 паҳш гардид. Аз он замон 11 имрӯз барномаҳои онро одамон тавассути антеннаи 192 метри студияи телевизион тамошо мекунад.

Сокинони ҷумҳурӣ натиҷаҳои гуногунро аз ВАО, аз ҷумла рӯзномаҳо мегиранд. Аввалин рӯзномаҳо ҳанӯз дар ибтидои асри ХХ ҷой шуд буданд: “Бухорои шариф” (соли 1911), “Тоҷикистони советӣ” (соли 1925) “Красный Таджикистан” (соли 1928), “Раҳнамои дониш” (соли 1926) “Роҳбари дониш” (соли 1927), “Иди тоҷик” (соли 1929) ва ғайра.

Мусиқӣ яке аз шаклҳои маъмули санъат аст. Вай бо пайдоиши одамон арзи вуҷуд карда, яке аз воситаҳои фароғат, орзуҳо ҳаёлҳои ширин ва руҳбаландӣ ба муборизаву корномаҳо махсус мешавад. Дар таърихи халқи тоҷик навъҳои мусиқӣҳои «Шашмақом», «Фалак» маъмуланд.

Аз ҷумла «Шашмақом» имрӯз барои рушди мусиқии классикӣ тоҷик таъсири пурсамаре мерасонад. Аввалин мактабҳои мусиқӣ дар шаҳрҳои Хучанд (соли 1934) ва Душанбе ташкил ёфта буданд. Имрӯз дар Тоҷикистон Консерваторияи миллии, Донишқадаи давлатии санъат, даҳҳо омӯзишгоҳҳо ва мактабҳои мусиқӣ фаъолият доранд.

Халқи тоҷик бисёр ҷашнҳои миллии ва маросимҳои динии дорон анъанаҳои қадимӣ мебошад. Инҳо аз ҷумла ҷашни миллии Наврӯз, идҳои Рамазон ва Қурбон, тӯйҳои арӯсӣ, хатнасур, зодрӯзҳо ва ғайраанд.

Ҳуқуқҳои фарҳангӣ, барқарорноӣ амалисозии онҳо дар ҷомеа барои рушди маънавий бо роҳи барпо намудани давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд шароитҳо фароҳам меоранд.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: фарҳанг, ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ, назари ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ.

Давол ва супоришҳо:

1. *Кадам ҳуқуқ ва озодиҳоро фарҳангӣ менаманд? Ба андешаи Шумо, кадом хусусиятҳо онҳоро аз дигар ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд фарқ мекунонд?*

2. *Сисерон қайд карда буд: «Баробари фарҳанги ифодакунандаи коркарду сабзгардонии замин фарҳанге ҳаст, ки мазраи дилҳоро सबз мегардонад». Шумо ин гуфтаи файласуфро чӣ тавр мефаҳмед? Зери маҳфуми фарҳанги моддӣ ва маънавӣ чӣҳо фаҳмида мешаванд?*

3. *Аз робитаи байниҳамдигарии ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ бо дигар ҳуқуқҳои инсон мисолҳо оред.*

4. *Ҳуҷҷатҳои байналмилалӣи кафолатдиҳандаи ҳуқуқҳои фарҳангии инсонро номбар кунед.*

5. *Шумо кадом ҳуқуқи озодиҳои фарҳангии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро медонед? Аз ҳуқуқҳои инфиродӣ ва дастаҷамъӣи фарҳангӣ мисолҳо оред.*

6. *Кадам ҳунарпешаҳои халқӣ ва шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро медонед?*

§46. ҲУҚУҚИ ИШТИРОК ДАР ҲАЁТИ ФАРҲАНГИИ ҚОМЕА

1. ҲУҚУҚИ ИШТИРОК ДАР ҲАЁТИ ФАРҲАНГИИ ҚОМЕА ВА ШАКЛҲОИ ИСТИФОДАИ ОН. Ҳар кас, сарфи назар аз мансубияти шаҳрвандӣ, ҳуқуқи иштирок кардан дар ҳаёти фарҳангии қомеа, истифодаи муассисаҳои фарҳангӣ ва дастрасӣ ба арзишҳои фарҳангӣ дорад.

Иштирок дар ҳаёти фарҳангӣ шаклҳои васеи вобастагӣ ба онро асоснок гардонида, ҳақонии маънавии ҳар одамо ганӣ мегардонад.

Стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти фарҳангиро таҳким мебахшанд. Мувофиқи моддаи 27-и Эълониани умумии ҳуқуқи башар "ҳар як инсон ҳақ дорад, ки дар ҳаёти фарҳангии қомеа озодона ширкат варзад, аз ҳунар баҳра барад, дар пешрафти илм саҳм гирад ва аз дастовардҳои он истифода намояд. Ҳар як инсон ба ҳифзи манфиатҳои моддӣю маънавии худ, ки самаран корҳои илмӣ, адабӣ ё ҳунарии ӯ мебошанд, ҳақ дорад". Моддаи 15-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ низ ҳуқуқҳои зерини ҳар касро эътироф мекунад: а) иштирок дар ҳаёти фарҳангӣ; б) баҳрабардорӣ аз натиҷаҳои пешрафти илмӣ ва истифодаи амалӣи онҳо; в) истифода аз ҳифзи манфиатҳои маънавию моддӣ, ки вобаста ба ҳама гуна осори илмӣ, адабӣ ё бадеӣ ба миён меоянду вай муаллифи онҳост.

Конститутсия ва қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳуқуқи иштироки озодонаро дар ҳаёти фарҳангӣ кафолат медиҳанд.

Хар шахс ҳақ дорад озодона дар ҳаёти фарҳангии ҷамъият, эҷоди бадеӣ, илмӣ ва техникӣ ширкат варзад, аз дастовардҳои онҳо истифода кунад. Сарватҳои фарҳангӣ ва маърифавиро давлат ҳимоя мекунад. Моликияти зеҳнӣ дар ҳимояи қонун аст.

Моддаи 40-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мутобиқи моддаи 5-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фарҳанг” (соли 1997) шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, сарфи назар аз баромади иҷтимоӣ, мансубияти наҷодӣ ва миллӣ, ҷинс, забон, таҳсилот, эътиқод, вазъи иҷтимоӣю амволий, навъи шугл ҳуқуқҳои зерин доранд: 1) истифодаи озодона аз дастовардҳои фарҳангии умумимиллӣ ва умумибашарӣ; 2) мутобиқи шавқмандӣҳо ва лаёқатмандӣҳои худ машғул шудан бо ҳамаи навъҳои фаъолияти эҷодии касбӣ ва ғайрикасбӣ (хавасмандӣ); 3) соҳибият ба моликияти зеҳнӣ, нигоҳдорӣи асрори маҳорати худ, озодона ихтиёрдорӣ кардани дастовардҳои худ; 4) озодона истифода кардани арзишҳои маънавий, эстетикӣ ва ғайра ва доштани дастгирии давлатӣ дар ҳифзи фарҳангии миллии худ; 5) озодона истифода кардан аз сарватҳои фарҳангии худ, фондҳои китобхонаҳо, осорхонаҳо ва бойгонииҳои давлатӣ; 6) бе маҳдудият гирифтани таҳсилоти гуманитарӣ ва бадеӣ, озодона интихоб кардани шакли усулҳои таҳсил; 7) ғамхорӣ кардан барои нигоҳдорӣи мероси гузашта ва дастовардҳои ҳозираи фарҳангӣ; 8) соҳиби хусусии авмоле будан, ки аҳамияти таърихӣю фарҳангӣ доранд, коллексияҳо ва мавод, биноҳо ва иншоот, муассисаҳо, корхонаҳо ва дигар объектҳои фарҳангӣ; 9) бо мақсади офаридани арзишҳои фарҳангӣ таъсис додани ташкилотҳо, муассисаҳо, корхонаҳо, ассосиатсияҳо, иттифокҳои эҷодӣ ва дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ; 10) ошкоро манзур кардани натиҷаҳои фаъолияти эҷодии худ дар ҳориҷа; 11) амалисозии фаъолияти фарҳангӣ дар ҳудуди давлатҳои дигар бо дар назардошти қонунгузорӣи ин давлатҳо.

Расми 43. Ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти фарҳангии ҷомеа

Барои амалисозии ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ муассисаҳо ва ташкилотҳои фарҳангӣ мавҷуданд. Инсон ҳақ дорад дар фаъолияти муассисаи фарҳангӣ ширкат варзад ё аз фаъолияти эҷодии он халоват бубарад.

Ҳар кас метавонад аз арзишҳои фарҳангӣ истифода кунад. Моддан 8-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи фарҳанг" номгуи онҳоро таҳким бахшидааст. Ба арзишҳои милли-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бозёфтҳои археологӣ, ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ, коллексияи ашёи қадимӣ ва асарҳои санъат, аз ҷумла расмҳо, мусаввараҳо, асарҳои ҳайкалтарошӣ, топонимҳои аҳамияти таърихӣ дошта, асарҳои ороишӣ, нашрҳои дастхатӣ, осори қадимӣ, дастнависҳои муаллифӣ, дитографияҳо, ҳуҷҷатҳои таърихӣ, асарҳои нодир, марказҳои шахсиятҳои маъруф, боғҳо, манзараҳои табиии аҳамияти таърихӣ дошта ва ғайра мансубанд.

Тарғибу ташвиқи мероси милли-фарҳангӣ ва дастовардҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зиммаи муассисаҳои театрии намоишӣ ва консертии, кино ва муассисаҳои тарғиботи видеоӣ, китобхонаҳо, бойгонихо, клубҳо, хонаҳои маданият, боғҳои фарҳангу истироҳат, марказҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, толорҳои намоиш, осорхонаҳо, мамнӯъгоҳҳои таърихӣ табиӣ, радио ва телевизион, иттифоқҳои эҷодӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятии коркунони (ҳодимони) фарҳанг ва санъат, марказҳои илмӣ-техникӣ, марказҳои берунамактабии фарҳангӣ-фароғатӣ, идораҳои рӯзномаву маҷаллаҳо, нашриётҳо ва ғайра мебошад.

Барои ҳар одам бозид аз осорхона, истифода аз китобхона ва бойгонихо ихтиёрӣ аст. Дар муассисаҳои фарҳангӣ барои гирифтани маълумот, ҷамъоварии ҳар гуна мавод шароитҳои зарурӣ мавҷуданд. Қайд кардан ҷоиқ аст, ки ҳангоми иштирок дар ҳаёти фарҳангӣ одам вазифадор аст, ба қоидаҳо ва тартиботи дохилии муассиса иттилоотӣ кунад.

2. ҲУКУҚИ ИНСОН БА ДАСТОВАРДҲОИ ИЛМӢ-ТЕХНИКӢ

Имрӯз ягон соҳае нест, ки дар он дастовардҳои илм ва техника истифода нашаванд. Шаҳодати он телевизорҳо, компютерҳо, дастгоҳҳои видео ва аудио, телефонҳои мобилӣ, антеннаҳои телевизионии маснӯӣ, ҳуҷҷатҳои электронӣ ва ғайра мебошанд. Истифодаи дастовардҳои илмӣ ба миллионҳо одамон кӯмак карда, қори онҳоро осон мегардонад. Одамон дар муддати кӯтоҳтарин метавонанд бо ҳамдигар гуфтугӯ кунанд, ба якдигар маълумотҳои заруриро расонанд, бо ёрии Интернет иттилооти гуногун пайдо карда, онро истифода намоянд.

⑦ *Мисолҳои ба Шумо маълуми дастовардҳои илм ва техникаро оред.*

Дар натиҷаи истифодаи дастовардҳои илм ва техника одам метавонад сатҳи дониши худро баланд бардорад, аз маводи Интернет истифода карда (ҳуқуқи таҳсил) маълумотҳои гуногунро фаҳмад (ҳуқуқи ба иттилоот), муқотибаи электронӣ дошта бошад (ҳуқуқи ба ҳаёти шахсӣ) ва дигар навъҳои истифодаи ҳуқуқҳои худро таъмин намояд. Ҳамчунин таъсири дастовардҳои илм ва техника ба муҳити зист (проблемаҳои экология), вазъи саломатӣ (пешгирии бемориҳои гуногун) ба мушоҳида мерасад.

Одам офарандаи хамаи ин воситаҳо буда, метавонад на танҳо истифодан муваффақона ва оқилонаи онҳоро дар хочагӣ, ҳамчунин роҳ надодан ба вайрон кардани ҳуқуқҳои инсон таъмин намояд.

Тарғиби иттилоот ва паҳн кардани асарҳои, ки ба зӯран сарнагун сохтани соҳти конституционӣ, ҷангу зӯроварӣ, бераҳмӣ, бадбинии миллию динӣ даъват мекунад ва шаъну эътибори миллиро паст зада, порнография ва бадахлоқиро ташвиқ мекунад, манъ аст. Маҳдуд ва манъсозии истифодан мероси фарҳангӣ, фаъолияти фарҳангӣ ва дастовардҳои он бо қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад.

3. МОЛИКИЯТИ ЗЕҲНӢ ВА ҲИМОЯИ ОН. Озодии эҷодиёти бадеӣ, илмӣ ва дигар навъҳои эҷодиёт бо озодии суҳан ва матбуот алоқаманданд, зеро танҳо суҳани муаллиф аҳамияти иҷтимоӣ ва арзишмандии асарро муайян мекунад, ё суҳан сабаби маҳдудияти ҳуқуқи ӯ мегардад. Озодии эҷодиёт аз ҷониби давлат маҳдуд карда намешавад, зеро он натиҷаи меҳнати шахси ҳар инсон аст. Бо ҳамин асосҳо давлат набояд ба фаъолияти эҷодии шахрванд ҳалал расонад ва сензуран давлатӣ муқаррар намояд.

Мутобиқи моддан 13-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фарҳанг” Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти эҷодиро эътироф мекунад ва ба озодии фаъолияти эҷодӣ даҳлат намекунад. Давлат фаъолияти эҷодиро дастгирӣ мекунад ва ба инкишофи он ёрии моддӣ ва маънавӣ мерасонад, эҷодиётро аз даҳлати ташкилотҳо, корхонаҳо, муассисаҳо ва хизматҳои ҳифзи меҳнат, ба амалишавии гоҷҳои эҷодӣ кӯмак мекунад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои инкишофи хамаи навъҳои фаъолияти эҷодии касбӣ ва гайрикасбӣ (ҳавасмандӣ), эҷодиёти театрӣ, мусиқӣ, санъати тасвирӣ, санъати кино, сирк, телевизион, радио, эҷодиёти анъанавии касбӣ, фаъолияти эҷодии устоҳои халқӣ ва гайра шароитҳои зарурӣ фароҳам оварда мешаванд.

Моликияти зеҳнӣ ҳуқуқҳои шахси молумулкӣ ва гайримолумулкӣ мебошанд, ки ба натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ, инфиридигардонии воситаҳои иштирокдорони аҳдҳои шахрвандӣ, маҳсулоти шахсӣ, корҳо ё хизматрасониҳо, чун объектҳои дигар, баробар доништа шудаанд.

Тибқи Кодекси гражданию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба объектҳои моликияти зеҳнӣ инҳо мансубанд: 1) натиҷаҳои фаъолияти эҷодии зеҳнӣ: асарҳои илмӣ, санъат ва адабиёт, аз ҷумла барномаҳо барои мошинҳои электронии ҳисоббарор, барномаҳои компютерӣ ва маҷмӯи маълумот; иҷро намудан, фонограммаҳо, ташкили намоиши эфирӣ ё намоиши кабелӣ, ихтироот, моделҳои муфид, намунаҳои саноатӣ, дастовардҳои селекционӣ, топологияи микросхемаҳои интегралӣ; маълумоти дорони сирри хизматӣ ё тиҷоратӣ; 2) воситаҳои фардиқунонии иштирокдорони аҳдҳои шахрвандӣ, молҳо, корҳо ва хизматрасонӣ, номи фирмавӣ; тамган

мол ва тамган хизматрасонӣ; номи маҳали истеҳсоли мол ва нишондодҳои истеҳсоли; 3) натиҷаҳои дигари фаъолияти зеҳнӣ ва воєнтаҳои фардиқунонии ба онҳо баробаркардашуда, ки мутобиқи қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ зътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифз карда мешаванд.

Вақте сухан дар бораи молиқияти зеҳнӣ меравад, пеш аз ҳама ҳуқуқи муаллифӣ ва ҳуқуқи патентӣ дар назар аст.

? *Ба фикри Шумо, молиқияти зеҳнӣ чӣ тавр ҳифз карда мешавад?*

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти фарҳангӣ, арзишҳои фарҳангӣ, молиқияти зеҳнӣ.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи фарҳанг" кадом ҳуқуқҳои фарҳангӣ номбар карда шудаанд?

2. Дастрасӣ ба арзишҳои фарҳангӣ чӣ маънӣ дорад? Арзишҳои фарҳангӣ чист?

3. Дар романи Иван Ефремов "Таиси Афинӣ" муқолаи Искандари Мақдунӣ ва ҳамсафи ӯ Птоломея, ки шоҳони Мисрро тобеъ сохта буд, оварда шудааст: «Птоломея пай бурд, ки истилогирон ин ё он мамлақатро тобеъ сохта, дар навбати аввал мероси фарҳангӣ – таърихи онро набуд месозанд. Ӯ сабаб пурсид. Искандари Мақдунӣ ҷавоб дод: "Мероси фарҳангӣ халқро рӯҳбаланд месозад, мо онро нест карда, рӯҳи шикастнапазири халқро, ки барои ҳифзи мамлақати худ ҷонаширо ҳам дареғ намедорад, барҳам мезанем. Дар ҷои вайрона муҳаббат ба халқи худ, ба гузаштаи худ, ба қорнамоию қадимонӣ ва қонфидоии шахрвандӣ пайдо намешавад. Халқ гузаштаи шӯҳратёри худро фаромӯш карда ва ба тӯдаи беҳунар табдил ёфта, дар ҳеҷ хусус фикр накарда, фақат гами шиками худро меҳӯрад".

Оё Шумо мисолҳои вайрон карда шудани ёдгориҳои таърихро оварда, сабабҳои онро шарҳ дода метавонед?

4. Молиқияти зеҳнӣ чист?

§ 47. ҲУҚУҚИ ТАҲСИЛ

1. ҲУҚУҚИ ШАҲРВАНДОН БА ТАҲСИЛ. Ҳуқуқи ҳар кас ба таҳсил ҳуқуқи муҳимтарини фарҳангӣ мебошад. Вай бо стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон таҳким бахшида шудааст.

Қунончи, дар моддаи 26-и Эълониҷаи умумии ҳуқуқи башар омадааст: "Ҳар як инсон ҳуқуқи таҳсил дорад. Ақаллан таҳсили ибтидоӣ ва миёна бояд бепул бошад. Таҳсили ибтидоӣ бояд ҳатмӣ бошад. Таълими техникӣ ва касбӣ бояд дастраси ҳамагон бошад. Таҳсили олӣ бояд мувофиқи

қобилияти ҳар кас ба ҳама як ҳел дастрас бошад”. Ва баъд: “Мақсади таълим бояд рушди ҳамаҷонибаи шахсияти инсон, афзоиши эҳтиром ба ҳуқуқу озодиҳои инсон бошад. Таълим бояд ба хусни тафохум, бурдборию дӯстии миёни тамоми миллатҳо, гурӯҳҳои наҷодӣ ва маҳзабӣ ва ҳамчунин ба вусъати ғайолияти Созмони Милали Муттаҳид дар роҳи ҳифзи сулҳ мусоидат намояд”.

Ба андешаи Шумо, чаро амалисозии ҳуқуқи таҳсил бо рушди маънавии ҷомеа вобаста аст?

Меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ҳамчунин мақсадҳои таҳсили пешқадамро муқаррар мекунанд: рушди муқаммали шахсияти инсон ва эътирофи эҳтиром ба ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон, додани имконияти иштирокдори манфиатҳои ҷамъият будан, мусоидат намудан ба ҳамдигарфақмӣ ва рушди дӯстии байни миллатҳо, гурӯҳҳои этникӣ ва динӣ.

Давлат вазифадор аст, ки: а) дар асоси баробарҳуқуқӣ таҳсили ибтидоӣро дастрас ва ҳатмию роӣгон гардонад, таҳсилоти миёна ва олии касбиро дастраси ҳамагон созад; б) дар ҳамаи мактабҳои олий сатҳу сифати баробари таълимро таъмин намояд; в) гирифтани таҳсилот ва тақмили онро эҳтиром намояд, тайёр кардани омӯзгорони ояндаро таъмин кунад.

Рисми 44. Ҳуқуқ ба таҳсил

Одам бори аввал дар синни 6-7 солагӣ қадам ба оstonии мактаб ниҳода, ба амалисозии ҳуқуқи худ ба таҳсил шурӯъ менамояд. Ҳуқуқи таҳсил дар Тоҷикистон бо Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунгузорӣ қафолат дода мешавад.

Ҳар шахс ҳуқуқи таҳсил дорад. Таълими умумии асосӣ ҳатмиест. Давлат таълими умумии асосӣ ҳатмию роӣгонро дар муассисаҳои таълимии давлатӣ қафолат медиҳад. Шахс дар доираи муқаррарнамудан қонун дар муассисаҳои таълимии давлатӣ метавонад ба таъри роӣгон таълими миёнаи умумӣ, ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва олии касбӣ гирад. Шахсҳои дигари таълимро қонун муайян мекунанд.

Моддаи 41-и Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон

Кафолати таҳсил ҳамчунин дар моддаи 6-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи маориф" (соли 2004) дода шудааст: "Ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, сарфи назар аз миллат, наҷод, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ ва молу мулк, ҳуқуқи таҳсил кафолат дода мешавад. Давлат таълими умумии асосии ҳатмин ройгонро дар муассисаҳои таълими давлатӣ кафолат медиҳад".

Таҳсилоти даврагӣ имконияти одам баҳри таҳсил кардан ва баланд бардоштани дараҷаи касбии худ дар тӯли тамоми ҳаёт мебошад.

Шаҳрванд ҳақ дорад шакли муассисаи таълимӣ ва шакли таҳсилро интихоб намояд. Шаклҳои таҳсил рӯзона, шабона, ғоибона, бо танаффус ва экстернат мешаванд. Муассисаҳои таълими давлатӣ ба ҳар кас имконият медиҳанд, ки ройгон таҳсил кунад. Ҳар кас, сарфи назар аз вазъи моддии худ, метавонад дар асоси озмун таҳсилоти миёнаи касбӣ ва таҳсилоти олӣ касбӣ гирад.

Барои таълими кӯдакон ва наврасон, یتимони бе падару модар, онҳое, ки иллатҳои ҷисмонӣ рӯҳӣ доранд, инчунин кӯдаконе, ки рафторашон барои ҷомеа хавфнок аст, муассисаҳои таълими махсус таъсис дода мешаванд.

Иштирок дар идоракунии муассисаҳои таълимӣ, ҳуқуқҳои баробар ҳангоми дохилшавӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олии, озодии ақидаҳо, гирифтани маълумот ба забони модарӣ, озодии иттиҳодияҳо ва ғайра эҳтиромӣ шаъну эътибор ва кадрҳои кимати инсонро таъмин мекунанд.

2. ШАКЛҲОИ ГИРИФТАНИ ТАҲСИЛОТ. Бо мақсади таъмини ҳуқуқи таҳсил давлат наваҳон зерини таълимро кафолат медиҳад:

1. Таълиму тарбияи томактабӣ. Падару модарон, ё шахсоне, ки онҳоро иваз мекунанд, дар таъмини инкишофи ҷисмонӣ ва зеҳнии давраи аввали кӯдакӣ ва минбаъд барои ба мактаб омода намудани фарзандони худ масъулан. Бо мақсади расонидани ёрӣ ба оилаҳо, муҳайё намудани шароити мусонди тарбияи фарзандон дар давраи то мактаб бо назардошти майлу хоҳиш ва ниёзи падару модарон дар давлат кӯдакистонҳо, хонаҳои кӯдакон ва дигар муассисаҳои томактабии кӯтоҳмуддат, рӯзона, шабонаи давлатӣ ва ғайридавлатӣ ташкил карда мешаванд.

2. Ҳуқуқи шаҳрвандон барои гирифтани таҳсилоти умумӣ. Таҳсилоти умумӣ аз се зина иборат аст: зинаи ибтидоӣ (синфҳои 1-4), зинаи умумии асосӣ (синфҳои 5-9); зинаи миёнаи умумӣ (синфҳои 10-11).

Ҳуқуқ ба таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ тавассути мактабҳои ибтидоӣ, мактабҳои таҳсилоти умумӣ, гимназияҳо ва литсейҳо амалӣ мегардад. Зинаҳои мазкур метавонанд ба таври мустақил ё дар ҳайати мактабҳои таҳсилоти умумӣ, мактабҳои умумии миёна, гимназияҳо, литсейҳо таъсис ёбанд. Ба синфи якум кӯдакони ба синни 7-солагӣ расида дохил мешаванд. Ашхоси то 16-сола дар муассисаҳои таълими рӯзона таҳсилоти умумии асосӣ (нуҳсола) мегиранд. Ба зинаи

сеюми таҳсил хонандагон мувофиқи хоҳиш, лаёқат ва шавқмандихоёшон қабул карда мешаванд. Қалонсолони таҳсилоти умумӣ надошта метавонанд таҳсилро шабона, ғоибона, бо танаффусҳо ва ба таври экстернат давом диҳанд. Баъди хатми мактаби таҳсилоти умумӣ ва мактаби миёна шаҳрванд ҳақ дорад таҳсилро давом диҳад.

3. Ҳуқуқи гирифтани таҳсилоти ибтидоии касбӣ. Ҳуқуқи гирифтани таҳсилоти ибтидоии касбӣ ба шаҳрвандон мувофиқи майлу хоҳиш ва қобилиятшон дар заминаи таҳсилоти умумии асосӣ ва миёнаи умумӣ амалӣ мегардад. Шаҳрванд метавонад тавассути литсейҳои касбӣ, омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, курсҳои касбомӯзӣ таҳсилоти ибтидоии касбӣ гирад.

4. Ҳуқуқи гирифтани таҳсилоти миёнаи касбӣ. Шаҳрванд имконият дорад дар заминаи таҳсилоти умумии асосӣ ва миёнаи умумӣ, ибтидоии касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ (техникумҳо, литсейҳо, коллеҷҳо, мактабҳои миёнаи касбӣ) таҳсилот гирад.

5. Ҳуқуқи гирифтани таҳсилоти олии касбӣ. Таҳсилоти олии касбӣ дар заминаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва коллеҷҳои мактабҳои олии касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии давлатӣ ва ғайридавлатӣ, аз ҷумла хусусӣ, амалӣ гардонда мешавад. Таҳсилоти олии касбӣ тавассути донишгоҳҳо, академияҳо, донишқадаҳо ва дигар муассисаҳои олии касбии ба онҳо баробар дода мешавад. Таҳсили шаҳрвандон дар ин муассисаҳо дар асоси озмун ройгон ё бо қарордод (пулакӣ) таъмин мегардад. Шаҳрвандон ҳуқуқ доранд дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии давлатӣ дар асоси шартнома пулакӣ таҳсилоти дуҷуми олии гиранд.

6. Таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии касбӣ ба шаҳрвандон имконият медиҳад, ки дараҷаи таҳсилоти худро дар заминаи таҳсилоти олии касбӣ инкишоф диҳанд. Таҳсили мазкур тавассути магистратура, аспирантура, докторантураҳо, ки дар назди муассисаҳои таҳсилоти олии ва муассисаҳои илмӣ фаъолият доранд, амалӣ мегардад.

Ҳуқуқи таҳсил ба одам ҳамчунин имконияти гирифтани таҳсилоти иловагиро медиҳад. Таҳсилоти иловагиро шахс ҳангоми таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ, баъд аз хатми муассиса ва ё баъди гирифтани диплом ба таври ройгон ё пулакӣ соҳиб шуда метавонад. Ба чунин муассисаҳо инҳо тааллуқ доранд: академияҳои хурди илмӣ, касрҳо, стансияҳо, клубҳо, марказҳои эҷодии кӯдакону наврасон, мактабҳои варзишӣ, ҳунарий, бадеӣ, мусикӣ, рассомӣ, курсҳои дӯзандагӣ, ронандагӣ ва ғайра.

Таҳсилоти иловагӣ ба принципҳои интиҳоби ихтиёрии навъи муассисаҳои иловагӣ ва таҳсилот, майлу хоҳиши хонандагон, донишҷӯён асос ёфта, бе маҳдудият барои тамоми шаҳрвандон пешниҳод мегардад.

7. Таҳсилоти махсус барои ашхосе, ки имкониятҳои маҳдуд дошта, ба табобати тӯлонӣ эҳтиёҷ доранд ва гирифтани иллати ҷисмонӣ, рӯҳӣ мебошанд ва ё рафтори онҳо барои ҷамъият хавфнок аст, таъмин карда

Муаллимон вазифадоранд, ки аз ҷониби хонандагон, тарбиягирандагон ва донишҷӯён аз бар кардан ва иҷро намудани барномаҳои таълимӣ ва илмиро таъмин кунанд, хонандагонро тибқи Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар руҳияи эҳтироми волидайн, одамони калонсол, ҳамсолон, риояи қоидаҳои талабагӣ тарбия намоянд, онҳоро аз амалҳои зӯрваронаи ҷисмонӣ ҳимоя кунанд, сатҳи маърифатнокии худро тақвир дода, ба дараҷаҳои баланди касбӣ ноил гарданд.

Ҳуқуқҳои волидайн ва шахсоне, ки онҳоро иваз мекунанд: барои фарзандони ноболиғи худ интиҳоб кардани муассисаҳои таълимию тарбиявӣ, шакли таҳсил, иштирок кардан дар корҳои мақомоти худидоракунии муассисаи таълимӣ; муроҷиат кардан ба мақомоти давлатии идоракунии маориф ва муассисаҳои таълимӣ онд ба масъалаҳои таълим ва тарбия; ҳимоя кардани манфиатҳои кӯдакон вобаста ба таълим ва тарбия; тарбия кардани кӯдакон дар рӯҳи инсондӯстдорӣ, меҳнатдӯстӣ, нақубдорӣ, раҳму шафқат, эҳтироми аъзон оила ва дигарон. Волидайн дар сурати иҷро накардани ҳуқуқ ва вазифаҳои худ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳуқуқи таҳсил, шакли таълим.

Савол ва супоришҳо:

1. *Ҳуқуқи таҳсил чӣ маънӣ дорад?*
2. *Ба андешаи Шумо, оё шахравандони хориҷӣ ва ашхоси бетабаа ҳуқуқи таҳсил доранд?*
3. *Қадам ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи таҳсилро кафолат медиҳанд?*
4. *Шакли ва зинаҳои таҳсилро номбар кунед.*
5. *Дар қадам муассисаи таълимӣ таҳсилоти махсус гирифта мумкин аст?*
6. *Баъди хатми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ, таҳсилоти миёнаи касбӣ, таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти иловагӣ чӣ гуна ҳуҷҷатҳо дода мешаванд?*
7. *Иштирокдорони раванди таълимро номбар кунед. Онҳо чӣ гуна ҳуқуқ ва вазифаҳо доранд?*
8. *Мисолҳои ба Шумо маълуми мақолҳо, зарбулмасалҳо ва гуфторҳои халқиро дар бораи таълим оред.*

БОБИ 14 ВАЗИФАҲОИ АСОСИИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД

§48. ТАВСИФИ УМУМИИ ВАЗИФАҲОИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД

1. МАФҲУМ ВА МУНДАРИЧАИ ВАЗИФАҲОИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД. Шаҳрванд ва давлат дар муносибатҳои ҳуқуқӣ қарор доранд. Агар як тараф-давлат дар назди шаҳрванд вазифаҳо дошта бошад,

Расми 45. Таносуби ҳуқуқу озодиҳо ва вазифаҳои шаҳрвандон

пас тарафи дуюм - шаҳрванд низ дар назди давлат вазифаҳои муайяноро ба ҷо меорад. Ягонагии ҳуқуқ ва вазифаҳо принсипи муҳимтарини ҷамъияти мо мебошад, ки тавассути мувофиқату ҳамроҳии ҳадафҳои шахсӣ ва ҷамъиятӣ масъулияти якҷоя ва масъулияти талабҳои иҷтимоиро ифода мекунад. Ифодаи «Ҳуқуқ бе вазифа ва вазифа бе ҳуқуқ вуҷуд надоранд» ин ҷо татбиқи худро меёбад.

Мафҳуми «вазифаҳо» мавҷудияти амалхӯест, ки ба зимман инсон гузошта шудаанду ҳатмӣ эътироф гардидаанд.

Вазифа ҷоран бо қонун пешбинӣшудаи рафтори дурусти инсон (шаҳрванд) аст, ки аз ӯ амалҳои бо қонун муайянгардидаҳо тақозо мекунад.

Вазифаҳо ба манфиати ҷи ҷомеа ва ҷи ҳар инсонӣ алоҳида муқаррар мегарданд.

Бисёр одамон ҳуқуқҳои худро аввалиндараҷа ҳисобида, ҷунин мешуморанд, ки дар назди қасе ягон вазифае надоранд. Ин ҳатон қалон аст. Ҳуқуқ бе вазифадорӣ вуҷуд дошта наметавонад. Мо ҳар рӯз бо ин сару қор дорем. Мисол: духтарча аз мактаб бармегардад ва меғӯяд, ки барон бозӣ қардан меравад. Модараш ба ӯ иҷозат намедихад: «Ту дарсҳоятро тайёр меқунӣ». Духтарча ба қаҳр меояд: «Қаро оҳир? Ман ҳуқуқи истироҳат қардан дорам». Модар мефаҳмонад: «Дуруст аст, ҳуқуқ дорӣ, вале ту ҳамқунин вазифадорӣ, ки ҳуб ҳонӣ. Вазифаи ту бояд дар мадди аввал истад».

? Ба фикри Шумо, дар ин баҳс кӣ ҳақ аст?

Яке аз принципҳои асосии дар Эъломияи умумии ҳуқуқи башар таҳкимбахшидашуда чунин аст: «Ҳар як инсон дар бобати татбиқи ҳуқуқи озодиҳои худ бояд танҳо ба дараҷае маҳдуд карда шавад, ки аз тарафи қонун фақат бо мақсади таъмини эътирофи ҳуқуқи озодиҳои дигарон ва қонеъ гардондани талаботи одилонан ахлоқӣ, тартиботи ҷамъиятӣ ва осудаҳои умумӣ дар шароити қонеъ демократӣ муқаррар карда шудааст». Аз ин принцип бармеояд, ки ҳар кадоме аз ҷонибҳо баробари ҳуқуқҳо вазифаҳо низ доранд.

Мисол: Одамон дар соҳили баҳр истироҳат доранд. Ҳаво хеле гарм аст ва истироҳаткунандагон бисёранд. Байни онҳо ҳам пиронсолон ҳастанд ва ҳам ҷавонон. Карим ин ҷо ҳамроҳи рафиқони худ барои офтоб хӯрда лолагун шудану истироҳат кардан омад. Вай бо худ магнитофони наваширо овард ва мусиқии дӯстдоштаашро бо тамоми овоз баланд кард. Мӯйсафедӣ аз ин садо бедоршуда гур-гуркунон гуфт: «Ҷавонҳо аз худ рафтаанд, одамони атрофро умуман ҳурмат намекунанд». Оташи ҷанҷол баланд шуд. Як гурӯҳ ҷонибдори Карим шуда изҳор карданд, ки ӯ ҳуқуқи истироҳат кардан дорад, гурӯҳи дигар мӯйсафедро ҷонибдори карданд.

Ба фикри Шумо, дар ин баҳс кӣ ҳақ аст?

Аввал мо вазифаҳои худро бонд қотелеона, покчиҷдонона ва бетаваккуф иҷро кунем. Дар ин сурат ҳаман ҳуқуқҳои мо худ аз худ иҷро мешаванд. Вале агар мо қўшини кунем, ки танҳо ҳуқуқҳои худро амалӣ созем, дар ин сурат ҳуқуқҳои дигаронро парронеро мекунанд, ки ҳамзамон диламу аммо боре ҳам ба даст нагирифтаем».

Маҳатма ГАНДИ

Бисёр ҳолатҳои ҳастанд, ки ҳуқуқ ва вазифаҳои инсон бо ҳам бархӯрд мекунанд. Мисол: дар баъзе давлатҳо қонунҳои ҳастанд, ки мувофиқи онҳо бояд одамони мошинсавор ба худ тасмаҳои амнияти банданд. Бисёр одамон бар зидди чунин қонун эътироз баён мекунанд. Онҳо ишбот кардан мехоҳанд, ки ин ҳуқуқи озодиҳои онҳоро маҳдуд месозад. Вале ҳуқуматҳои ин давлатҳо далелҳои меоранд, ки вақте одамон мошинсаворӣ мекунанд, онҳо дар назди бемористонҳо, духтурон ва дар мачмӯъ дар назди ҷамъият вазифадоранд чораҳои бинанд, ки дар сурати дучори садама шудан ҷароҳат набардоранд. Агар онҳо тасмаҳои амнияти набанданд, дар натиҷаи садамаи эҳтимоли зарбаю ҷароҳатҳо бардошта, боиси сарф гардидани вақт ва пул мегарданд ва катҳои бемории одамонро ишгол менамоянд, ки воқеан ҳам беморанд. Ба ин тарик, онҳо ҳуқуқҳои беморонро барои гирифтани табобат маҳдуд месозанд.

Аҳамияти муқаррар гардидани вазифаҳои дучонибан байни давлат ва инсон ба он оварда мерасонад, ки ҳаёти арзандаи инсон ва шаҳрванд таъмин мегардад ва ин шаҳодати шуқуқҳои давлат аст.

2. ВАЗИФАДОРИИ ИНСОН ДАР ТАЪЛИМОТИ ДИНӢ ВА МУҚАРРАРОТИ ФАЛСАФӢ.

Дар ҳамаи динҳои ҷаҳонӣ- буддой, яҳудӣ, насронӣ, мусулмонӣ дар назди одамон вазифаи риояи гоҷи «Бо одами дигар тавре рафтор нанамо, ки намехоҳӣ бо ту чунин рафтор кунанд» гузошта шудааст. Дар таълимоти зардуштӣ омадааст, ки яке аз вазифаҳои муҳимтарини волидон дар назди фарзандон таълим додани онҳо аст. Яке аз мутафаккирони гузашта мардро вазифадор донистааст, ки зану фарзандонашро бемаълумот нагузорад, то ки ӯ гирифтори пушаймонӣ ва азобу укубат нагардад.

Дар Ислом низ дар бораи таълим додани занону кӯдакон иброи ақида карда шудааст. Дар яке аз ҳадисҳои Муҳаммад (с) омадааст, ки «зи ғахвора то гӯр дониш бичӯй» ва дониш гирифтани занон ҳатмӣ дониста шудааст.

Дар Эълониҳои умумии исломии ҳуқуқҳои инсон (соли 1990) гуфта шудааст: «Андӯхтани дониш ва ҷустуҷӯи ҳақиқат на танҳо ҳуқуқ, балки вазифаю қарзи ҳатмии ҳар мусулмон аст». Ё худ: «Эҳтироми эҳсосоти динии дигар одамон эътиқоди ҳар як мусулмон аст».

Аз нигоҳи фалсафӣ ҳуқуқҳои инсон ҳуқуқҳои рӯҳонии универсалианд. Муқаррароти фалсафӣ одамонро вазифадор месозанд, ки низоми муносибатҳои байни одамонро дар тамоми замонҳою давраҳо риоя кунанд.

? *Ислом вазифаҳои одамонро чӣ гуна муайян кардааст?*

Ҳар як ҳуқуқи дар Эълониҳои умумии исломии ҳуқуқҳои инсон хамчунин вазифаҳо мегузорад.

Эълониҳои умумии исломии ҳуқуқҳои инсон

3. ВАЗИФАҲОИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД ДАР ШАКЛҲОИ ҶУНОҶУНИ ДАВЛАТДОРӢ.

Дар шароити демократия вазифаҳои инсон ва шаҳрванд дар асоси принсипи баробарҳуқуқӣ, ихтиёрӣ ва мушаххасӣ муайян гардидаанд, ки ҳар як инсон ва шаҳрванд онҳоро бояд аниқ донанд.

Баъзе вазифаҳои ҳастанд, ки шаҳрванд онҳоро ба зимма дошта, аммо шахси бетабаа чунин ҳуқуқҳо надорад. Масалан, иштирок кардан ва овоз додан дар раъйпурсии умумихалқӣ ва интихобот, иҷро кардани ӯҳдадорӣҳои ҳарбӣ ва ғайра.

Дар шароити тоталитаризм одам дар ихтиёри худ нест ва ӯ ба фармони фармоншотӣ нашршудани мақомоти болоӣ итоат карда, вазифадор аст, ки онҳоро ҳатман ба ҷо орад. Тоталитаризм дар асоси эътиқодҳои амал мекард, ки ҷомеаи муваффақона наметавонад аз рӯи принсипи озодии шахсият арзи вуҷуд кунад.

Ҷинойтҳои бар зидди инсоният дар давраи Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ содиршуда одамонро ба зарурати таъминоти юридикӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои